

Bedrijfschap
AFBOUW

Van schade tot bestek

Van schade tot bestek

**Bedrijfschap
AFBOUW**

1e uitgave 2009

Inhoudsopgave

	pagina		pagina
1. Voorwoord	7	8. Bestekteksten voor stukadoorswerk buiten	41
2. Inleiding	8	8.1. Voorbereidende werkzaamheden en (tijdelijke) voorzieningen.....	41
3. Stucwerk, opbouw en samenstellingen	9	8.2. Voorbeeld van een bestektekst voor restauratiewerk buiten.....	48
3.1. Inleiding.....	9	9. Overige stukadoorswerkzaamheden, bijzondere technieken	50
3.2. Opbouw.....	9	9.1. Stucmarmer.....	50
3.3. Materiaalgebruik.....	10	9.2. Scagliola.....	50
3.4. Bijzondere technieken en afwerkingen van stucwerk.....	10	9.3. Stucco-lustro.....	50
4. Schade-atlas	12	9.4. Sgraffitto.....	50
4.1. Inleiding.....	12	9.5. Beton-emaille.....	51
4.2. Schade-atlas.....	12	10. Materialen die geen stukadoorsmaterialen zijn, maar die sporadisch wel voorkomen	52
4.3. Schade-oorzaken aan ondergrond/constructie.....	12	10.1. Carton-pierre.....	52
4.4. Schade-oorzaken aan pleisterdrager.....	12	10.2. Papier-mâché.....	52
4.5. Schade-oorzaken aan stuclaag/pleisterlaag.....	13	10.3. Terra-cotta, ceramiek.....	52
4.6. Schade-oorzaken aan afwerklaag.....	13	10.4. Kunststeen.....	52
4.7. Vastleggen van de schade aan het stucwerk.....	13	10.5. Blik, zink, metalen platen.....	52
4.8. Aanvullend onderzoek.....	13	10.6. Caoutchouk, rubber, gutta percha.....	53
5. Schade-analyse: oorzaken en oplossingen	14	10.7. Houten plafonds bedoeld als stucplafond.....	53
5.1. Hoe te hanteren in het veld/op de locatie.....	29	11. STABU-systematiek	54
5.2. Aanvullend onderzoek.....	29	Bijlagen	55
6. Een standaard restauratiebestek voor oud stucwerk	30	I. Geheugensteuntje bij opname stucwerk.....	55
6.1. Inleiding.....	30	II. Schade-formulier.....	
6.2. Opbouw bestek.....	30	III. Begrippenlijst, ontleend aan afbouwlexicon Bedrijfschap Afbouw.....	58
7. Bestekteksten voor stukadoorswerk binnen	32	IV. Literatuurlijst.....	93
7.1. Voorbereidende werkzaamheden en tijdelijke voorzieningen.....	32	V. Websites.....	94
7.2. Voorbeeld van een bestektekst voor restauratiewerk binnen.....	39		

1. Voorwoord

Voor u ligt de eerste versie van het restauratiebestek voor stukadoorswerk. Op weg naar verdere professionalisering in het restauratievak van de stukadoor is de roep steeds luider geworden om tot betere werkschrijvingen te komen. In navolging van andere vakspecialisten zijn met het Neerlandsch Stucgilde, het Bedrijfschap Afbouw, de NOA en de STABU bestekteksten ontwikkeld specifiek voor het werkveld: restaureren en repareren.

- De adviesgroep, die dit ontwikkeltraject heeft begeleid, bestond uit de heren:
W.F. Bielderman, Bielderman Stucadoors- en afbouwbedrijf namens de NOA
S.J.K.M. Linssen, Stucadoorsbedrijf Linssen, namens het Neerlandsch Stucgilde
D.B.M. Hermans, namens de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
F. Gouw, namens de Stichting STABU
H.J.P. Brocken, Gevelsupport
H.G. Geerken, namens het Bedrijfschap Afbouw
W.V.J. Freling, rasp-stuc adviseur
- De werkgroep, waar het bestek is ontwikkeld, bestond uit de heren:
A.J. van Delden, Delstuc
J.S. Poortvliet, Stucadoorsbedrijf Poortvliet
A.A.M. Hagen, namens het Bedrijfschap Afbouw
W.V.J. Freling, rasp-stuc adviseur

In een aantal sessies heeft de werkgroep zowel de methodologie alsmede de inhoud ontwikkeld. Deze ontwikkeling is periodiek teruggekoppeld aan de adviesgroep die vanuit de verschillende invalshoeken een positieve inbreng heeft gehad op het ontstaan van het product.

Deze bestekteksten zijn gegroepeerd in de werkvolgorde die op het werk het meest gangbaar is. Hiermee hopen de samenstellers een goede handreiking te hebben gedaan aan de bestekschrijvers en de stukadoors die het werk moeten calculeren, organiseren en uitvoeren. Deze bestekversie wordt ook digitaal beschikbaar gesteld, zowel op de meegeleverde CD-rom als op de website van het Bedrijfschap Afbouw en het Neerlandsch Stucgilde.

Om de toegankelijkheid te vergroten, is vervolgens ook een besteksmodule met STABU ontwikkeld. Belangrijk voor de stukadoorsbranche was de omschrijvingen van het werk geheel onder hoofdstuk 40 van STABU te kunnen plaatsen. Met trots kunnen we melden dat dit is gelukt. In dit boek treft u slechts een korte omschrijving van de methodologie van STABU aan. Om hier mee te kunnen werken dient u bij STABU, zoals gebruikelijk, een licentie te kopen.

De samenstellers hopen dat het op deze wijze toegankelijk maken van dit vakgebied bij zal dragen tot een kwaliteitsslag in het stukadoorswerk zowel in de reparatie- als in de restauratiesector. De summiere, inleidende hoofdstukken over wat stucwerk is en wat er aan schadebeeld kan worden verwacht, maken duidelijk dat de vraag naar een uitgebreidere schade-atlas en een handboek restaureren aanwezig is.

Veenendaal, februari 2009

2. Inleiding

Het kunnen omschrijven van restauratiestukadoorswerk begint met een juiste analyse van de aangetroffen schades. Alvorens de schade te kunnen herstellen, zal de oorzaak moeten zijn vastgesteld en weggenomen. Soms is dat een eenvoudige reparatie van een lekkage, in andere gevallen kan dit al een ingrijpende restauratie zijn. Anticiperend op deze reparaties kan de schade aan het stucwerk worden geïnventariseerd. Vanuit een schade-atlas, waarin de type schades zijn gerubriceerd, worden, middels schade-analyses, uiteindelijk bestekposten gemaakt die de opeenvolgende handelingen beschrijven om die specifieke schade met de nodige vakmanschap op te kunnen lossen. In dit ontwikkelde stappenplan is voldoende ruimte aanwezig om de restauratie-architect/-adviseur zijn inbreng te laten hebben. De keuze van het systeem, de materialisatie en de duurzaamheid liggen niet op voorhand vast. Voor iedere

schade zijn er tenslotte meer mogelijkheden om die op te lossen. Door steeds weer in de besteksomschrijving de opeenvolgende handelingen te vermelden, wordt voorkomen dat er handelingen worden overgeslagen. Op die manier worden door de bestekschrijver de werkzaamheden zoveel mogelijk eenduidig beschreven. Dit komt de kwaliteit van het uit te voeren werk ten goede. Nu kan er vooraf worden nagedacht over de toe te passen systemen, materialen en resultaten. Hierdoor wordt een geweldige kwaliteitsslag voor dit onderdeel in de bouw gemaakt.

De samenstellers vertrouwen er op dat het gebruik van deze schade-atlas en de besteksomschrijvingen zal leiden tot betere werksomschrijvingen, een transparantere prijsopbouw en uiteindelijk een beter resultaat.

W. Freling

3. Stucwerk, opbouw en samenstellingen

3.1. Inleiding

Stucwerk/pleisterwerk is een stucstelsel en bestaat meestal uit een opbouw van lagen, van ondergrond (constructief) tot en met afwerking. Stucwerk is ook een samengesteld materiaal bestaande uit bindmiddelen, vulstoffen en andere toevoegingen. Dit is het domein van de stukadoor. Voor de afwerking, het sausen, het schilderen en dergelijke kan ook de schilder worden ingeschakeld. Voor de ondergrond kan de steengassteller, de aannemer of de timmerman het werk doen. In sommige gevallen is het raadzaam om alle werkzaamheden in één hand te leggen. Dit voorkomt discussies over welke vakman welk onderdeel al dan niet naar behoren heeft uitgevoerd. In de algemene voorwaarden van het bestek wordt vastgelegd in welke verhouding de stukadoor staat tot de hoofdaannemer. Bij het omschrijven van het restauratiewerk zal steeds het systeem en de opeenvolgende handelingen met de te gebruiken materialen worden omschreven. Deze reeks van handelingen is onlosmakelijk met elkaar verbonden en zorgt er voor dat ook alle handelingen om te komen tot een goed resultaat achtereenvolgens kunnen worden uitgevoerd.

In het kort wordt hier iets over opbouw en samenstelling van stucwerk geschreven. Voor uitgebreidere informatie wordt verwezen naar de literatuurlijst, zie bijlage IV, waar ook de belangrijkste handboeken voor dit vakgebied worden genoemd.

3.2. Opbouw

In de meeste gevallen hebben we te maken met een samengesteld, meerlaags systeem. Vertinnen, berapen en pleisteren zijn de termen die de stukadoor gebruikt om de desbetreffende lagen aan te duiden. Een combinatie van materiaal, handeling en positie ten opzichte van de andere lagen wordt zo weergegeven. Een moeilijkheid hierbij is dat menig stukadoor zijn eigen vakjargon hanteert. Op de website van het Bedrijfschap Afbouw is een actuele terminologielijst te vinden.

De meeste materialen waaruit het stucwerk kan bestaan zijn eenvoudig te herkennen of zijn met relatief eenvoudige onderzoeken te achterhalen. Het onderscheid wordt gemaakt in soorten mortels, stuc-/pleisterdragers, wapening en toeslagen vulstoffen.

De opbouw van stucwerk/pleisterwerk kan bestaan uit de volgende lagen:

- ondergrond (constructief)
- pleisterdrager
- spritslaag

- vertinlaag
- raaplaag
- pleisterlaag
- afwerklaag: bijvoorbeeld wit/saus of schilderwerk

Het stucwerk bestaat uit de volgende materialen, die per laag in een andere verhouding kunnen worden toegepast:

- bindmiddelen
- wapening
- vulstoffen
- kleurstoffen

Ondergronden en pleisterdragers

Het pleistersysteem wordt op een ondergrond aangebracht. Deze ondergrond kan in sommige gevallen direct als pleisterdrager worden gebruikt. Een andere mogelijkheid is om op de ondergrond eerst een pleisterdrager aan te brengen en daarna pas het pleistersysteem.

Aan ondergronden (constructief) komen we tegen:

- baksteen
- natuursteen
- kalkzandsteen
- gipssteen
- beton
- hout

Aan pleisterdragers voor stukadoorswerken komen we tegen:

- hout: twijgen, wilgentenen, rinkellatjes (vuren, eiken, populieren)
- riet: rietmatten, gestoken riet
- steengaas
- stucanet
- ribbenstrekmetaal
- gipsplaat
- isolatieplaten

en de toebehoren om deze dragers aan een ondergrond vast te zetten met behulp van:

- (smeed)ijzeren nagels, schroeven, nieten, krammen, stiften
- binddraad, gegloeid koperdraad, ijzerdraad
- hechting door kleef, capillaire werking, ruw oppervlak e.d.

3.3. Materiaalgebruik

Bindmiddelen

In historische omgevingen zijn de volgende bindmiddelen voor de mortels gebruikt:

- kalk: zowel luchtkalk als hydraulische kalk
- gips
- leem
- cement
- tras
- puzzolanen
- cellulose
- kunsthars

Uiteraard zijn ook combinaties van bovengenoemde bindmiddelen (mortelgroepen) mogelijk. De eigenschappen van de bindmiddelen zijn divers, afhankelijk van de wijze van bereiden en toepassen al dan niet in combinaties. Voor de gebruikelijke verhoudingen wordt verwezen naar de handboeken stukadoorswerk. Dit geldt uiteraard ook voor de mengverhoudingen met vulstoffen, wapening en versnellers/vertragers.

Vul- of toeslagstoffen

Vul- of toeslagstoffen versralen de mortel en beïnvloeden de eigenschappen van de mortel. De meest voorkomende vulstoffen in de mortels zijn:

- zand
- gemalen steen (gebakken klei-producten)
- perliet, vermucilite
- polystyreenkorrels
- marmemeel
- gruis, schelpen, steentjes
- mica, glas
- krijt
- pigmenten
- etcetera

Pigmenten worden aan de specie toegevoegd om deze te kleuren. Het sterk alkalische milieu van een kalkmortel beperkt de keuze in de pigmenten, ook wel kalkechte pigmenten genoemd. Deze pigmenten moeten bestand zijn tegen dit chemische milieu met een hoge pH-waarde.

Wapening en bescherming

Om scheurvorming te beperken, kan met behulp van vezels het stucwerk worden gewapend. Deze vezels worden voor het verwerken aan de mortel toegevoegd.

Dit zijn onder anderen:

- haren van een koe, rund, paard of varken
- organische vezels: strohaksel, gras, riet, sisal, touw
- kunststofvezels, glasvezels
- wapeningsgaas of weefsels (deze worden in de mortel ingebed)
- hoekbeschermers, stucstops en andere profielen

Hulpstoffen

Hulpstoffen beïnvloeden de eigenschappen tijdens de verwerking van de mortel. Dit kan zijn om het uithardingsproces sneller of langzamer op gang te brengen, de verwerkbaarheid te vergroten of om de hechting aan de ondergrond te verbeteren. Deze hulpstoffen zijn in de volgende categorieën onder te brengen:

- versnellers
- vertragers
- plastificeerders
- hechtmiddelen
- verdichtingsmiddelen
- waterafstotende middelen
- watervasthoudende middelen
- stabilisatiemiddelen

3.4. Bijzondere technieken en afwerkingen van stucwerk

Tot de bijzondere technieken en afwerkingen in het stucwerk worden onder anderen gerekend: stucmarmer, stucco-lustro, scagliola, kunststeen, kunstgraniet en sgraffito's. Ook de frescotechnieken, waarbij in de natte kalk wordt geschilderd, en de secco-techniek, het beschilderen van de uitgehakte kalk, behoren beide tot de groep van bijzondere afwerkingstechnieken. Uit de periode van de wederopbouw en in moderne pleistersystemen komen we op oude effecten gebaseerde afwerkingen tegen zoals de Venetiaanse pleisters, tadelakt, beton-émaille, bobbelstuc, terra nova, kamwerk als natuursteenimitatie enz.

In hoofdstuk 8 worden enkele bijzondere technieken en afwerkingen beschreven. Voor het restaureren zijn veelal geen beproefde methodes voorhanden en zal er steeds gezocht moeten worden naar specialisten in binnen- of buitenland die ervaring met het restaureren van dergelijke materialen hebben opgedaan.

Imitatie-stucwerk

In sommige gevallen wordt het stucwerk niet in zijn geheel in stuc uitgevoerd. Combinaties met houten ornamenten komen weleens voor. Ook andere materialen zoals papier-mâché, papier-colle, carton-pierre, ceramiek, blik en zink (gestanst), maar ook kunststofprofielen en rozetten worden in het stucplafond toegepast. Rondom 1900 is er ook nog een experimenteerdrang naar rubberachtigen en eerste generatie kunststoffen die in het plafond worden verwerkt. De rubberachtigen hebben in het algemeen slechts een beperkte levensduur. De kans is klein dat restanten van dergelijk materiaalgebruik nog terug worden gevonden. Toch zal de restauratiestukadoer er steeds weer op bedacht moeten zijn dat dergelijke materialen ook voor kunnen komen.

W. Freling

4. Schade-atlas

4.1. Inleiding

Stucwerk is een materiaal dat afhankelijk van de samenstelling een scala aan eigenschappen bezit waardoor het kwetsbaar tot heel sterk kan zijn. De brosse structuur maakt het wel mogelijk om in beperkte mate drukkrachten op te nemen. Bij het belasten met trekkrachten, scheurt het stuc- en pleisterwerk onmiddellijk. De vezels in de mortel dringen haarscheurtjes terug, zodat tijdens het drogen/krimpen van de mortel er geen grote scheuren ontstaan. De poreuze structuur maakt het mogelijk dat vocht en water er makkelijk indringt, zouten kan meevoeren en dat capillaire werking water tot grote hoogte in het stuc- en pleisterwerk kan brengen. Zonder speciale toeslagstoffen en/of afwerkingen is het stucwerk vocht- en dampdoorlatend.

Al deze soorten schade en nog vele anderen zijn in een schade-atlas opgenomen. Deze atlas dient als hulpmiddel bij het herkennen van schadesoorten. Aan deze schadesoorten zijn mogelijke schade-oorzaken en oplossingen gekoppeld. Deze oplossingen genereren werkomschrijvingen die al dan niet in een vast besteksformaat (bijvoorbeeld STABU) leiden tot bestekteksten.

4.2. Schade-atlas

De schade-atlas geeft op basis van (visuele) waarneming/vergelijking (en eventuele hulpmiddelen) de volgende informatie over:

1. **scheuren:** smal, breed, star, beweeglijk, grillig;
2. **ontbrekende stukken:** vlak werk, lijsten, ornamenten, figuraties, hoeken, losse elementen, gaten, zoutaantasting, vocht;
3. **verstoring/aantasting oppervlakte/aantasting door en door:** dichtgeschilderd, oneffenheden, verwerking, afbladderen, afzanden;
4. **verkleuringen/vocht/natte plekken:** oppervlakte-aantasting, zoutuitbloei, vocht;
5. **verzakkingen/vervormingen:** constructief, aantasting drager door vocht, houtboorders (zoals houtworm en boktor), corrosie, aantasting door ouderdom;
6. **begroeiing:** vochtthuishouding verstoord: mos en algen, zwammen, inwatering: detaillering;
7. **toevoegingen:** kabels, leidingen, armaturen, eerdere restauraties;
8. **holle ruimten:** holklinken (afkloppen).

De schade-atlas is nog in ontwikkeling. De komende jaren zal deze verder worden uitgebreid.

Deze afbeeldingen van schadesoorten vormen vervolgens de basis voor verder onderzoek aan de pleisterlagen, de onderliggende constructie en de afwerking. De schade-oorzaken die aan het schadebeeld ten grondslag liggen worden bij het schadebeeld genoemd. Het schadebeeld levert ook de mogelijke lijst van schade-oorzaken op. Aan de hand van de schade-oorzaken kan een herstelplan worden gemaakt. In sommige gevallen is het wenselijk/noodzakelijk om keuzes te hebben in de voor te schrijven oplossing. Om dit werk zorgvuldig te kunnen doen is meestal aanvullend onderzoek nodig. Dit kan bestaan uit eenvoudig ter plaatse constateren wat de opbouw van de stucwerkconstructie is en welke delen aangetast zijn. Dit kan ook inhouden dat aanvullend onderzoek naar type zouten of materiaalsamenstellingen noodzakelijk is.

Onderstaande lijst geeft een opsomming van mogelijke schade-oorzaken. Vervolgens wordt deze lijst vertaald in mogelijke oplossingen. Voor de schade-analyse is een keuze gemaakt om dit te doen aan de hand van de opbouw van het pleistersysteem: **ondergrond - pleisterdrager – pleisterwerk – afwerking**. Op die manier worden de specifieke handelingen per laag en voor het gehele systeem bij elkaar gehouden. Dit voorkomt lacunes in de omschrijving van het werk.

4.3. Schade-oorzaken aan ondergrond/constructie

- Scheuren in wanden en plafonds: metselwerk, beton, houten wanden, overigen.
- Draagkracht constructie: verzakkingen.
- Stabiliteit: bezwijken constructiedelen: fundering, wanden, balklagen, dakconstructies.
- Trillingen: bouwwerkzaamheden, verkeer, gebruik.
- Veroudering: voegen, vorstschade, regendoorslag.
- Detaillering: vocht, inwatering, optrekkend vocht.
- Zouten.
- Thermische belasting.
- Invloeden weer en wind.
- Schade door mossen, zwammen, planten, bomen e.d.

4.4. Schade-oorzaken aan pleisterdrager

- Draagkracht pleisterdrager: riet, steen, twijgen, hout.
- Montage pleisterdrager.
- Mechanische verankering in ondergrond.
- Vormvastheid.

- Breuk, scheurvorming (willekeurig).
- Roestvorming: nagels, binddraad.
- Aantasting door vocht, bacteriën, schimmels (micro-organismen), algen, houtboorders (vraat) e.d.;
- Zouten.
- Verrotting.
- Zwam, huiszwam e.d..
- Spleijting.
- Uitzakken, bezwijken.
- Oriëntatie op de zon, thermische belasting.
- Vorstschade.

4.5. Schade-oorzaken aan stuc laag/pleisterlaag

- Scheurvorming.
- Vormvastheid.
- Afzanden.
- Mengverhoudingen, samenstelling, verkeerde applicaties.
- Delaminatie: inwendig spleijten, onthechting onderlinge lagen, holle ruimten.
- Onthechting van ondergrond en studrager.
- Porositeit.
- Breuk boven pleisterdrager.
- Beschadiging van ornamenten, lijsten, vlak werk.
- Vochtschade: zwelling, zouten, schimmels, zwammen, condensvorming, mossen.
- Muurplanten.
- Uitspoelen, verweren.
- Regendoorslag, vochtophoping.

Tevens kan de samenstelling van de mortel aanleiding geven tot schades.

4.6. Schade-oorzaken aan afwerklaag

- Verkleuring
- Uitbloei zouten, roest, roet.
- Mosgroei, algenaangroei.
- Muurplanten.
- Zwam.
- Afbladderen.
- Vervuiling door aanhechting van vet, nicotine, verfresten, roet, stof, kalk e.d..
- Brand-, rook- en roetschade.
- Dichtgekalkt, dichtgeschilderde ornamenten en lijsten.
- Oppervlakte onregelmatigheden: aanzetten, structuurfouten.

- Verwerking.
- Zonbelasting, thermische belasting.

4.7. Vastleggen van de schade aan het stucwerk

De schade die aan het stucwerk is geconstateerd, dient middels foto's, tekeningen en omschrijvingen te worden vastgelegd. Aan de hand van deze opnames kunnen de schade-oorzaken worden achterhaald. Meestal is één bezoek ter plaatse onvoldoende om een goed beeld van de schades en mogelijke oorzaken te kunnen krijgen. Mondelinge informatie van mensen die het monument of het oude gebouw goed kennen, kan behulpzaam zijn in het achterhalen van de opbouw van het pleisterwerk en eventuele eerder gedane reparaties/restauraties, maar ook bij het opsporen van schades. Het vastleggen van de schades in een rapportage maakt onderdeel uit van het bestek. Reden te meer om dit allemaal zorgvuldig te doen.

4.8. Aanvullend onderzoek

In deze fase van inventarisatie kan alvast worden aangegeven wat er aan aanvullend onderzoek noodzakelijk of wenselijk is om het beeld van het bestaande werk in zijn opbouw en materiaalgebruik te kunnen completeren. Dit kan onder andere de volgende zaken omvatten:

- **bouwhistorisch onderzoek** waarin o.a. de belangrijkheid van onderdelen wordt aangegeven;
- **restauratie-afwegingen:** mate van reconstructie, aanvulling, materiaalgebruik;
- **materiaalonderzoek:** samenstelling en bij bijzondere afwerkingstechnieken de wijze van restaureren;
- **schoonmaken:** proeven doen voor het vrijleggen van ornamenten en figuraties;
- **zoutbelasting:** type zouten en hoeveelheden;
- **overig onderzoek** voortvloeiende uit de geconstateerde schades.

Dit aanvullende onderzoek dient vóór het schrijven van het bestek te gebeuren. Gebeurt dit na de gunning dan zal dat financiële consequenties hebben, ofwel in de vorm van stippen die nog moeten worden ingevuld, dan wel aanvullende opdrachten om dit noodzakelijke werk alsnog uit te laten voeren. Niet altijd zijn dan de tijdsaspecten van het onderzoek te overzien.

5. Schade-analyse: oorzaken en oplossingen

Alvorens de verschillende schadesoorten te omschrijven kan bij opname en uitwerking de onderstaande systematiek worden gebruikt. Deze systematiek is te beschouwen als een geheugensteuntje om ter plaatse niets over het hoofd te zien en bij de verdere uitwerking geen belangrijke elementen te vergeten. In bijlage I is dit verder uitgewerkt.

- **Wat zie je ?**
 - Wat voor soort stucwerk is het.
 - Wat is de oorzaak van de schade.
 - Is de situatie gevaarlijk.
 - Waar bestaat de ondergrond uit.

- **Wat hoor je (informatie over) ?**
 - De schade.
 - Het stucwerk.
 - De nieuwe bestemming.
 - De geschiedenis.

- **Wat stel je vast ?**
 - Oudheid van het stucwerk.
 - Conditie van de ondergrond.
 - Conditie van het stucwerk.
 - Ten aanzien van de schade.

- **Wat doe je ?**
 - Plan van aanpak.
 - Herstelopties.
 - Technisch en financieel: kosten - baten analyse.
 - Haalbaar - niet haalbaar.

Dergelijke vragen vormen de basis om te komen tot een goede afweging van herstelmaatregelen. In onderstaande tabellen is gekozen om naast elkaar de mogelijke schade-oorzaken en oplossingen te geven. Door deze naast elkaar te plaatsen wordt direct inzicht gegeven in de ingrepen die moeten plaatsvinden om de schade te kunnen herstellen op basis van een advies aan de opdrachtgever met keuzes en alternatieven. Belangrijk uitgangspunt blijft bij het restaureren van stucwerk dat behoud en herstel vóór vervanging van stucwerk gaat.

Deze tabellen worden gebruikt om een afweging te maken hoe de schade hersteld moet of kan worden. Vervolgens kan hieruit in het volgende hoofdstuk de bestektekst worden gemaakt.

Schade aan bouwkundige constructie	Mogelijke oplossingen
<p>Voor wat betreft de constructie is dit het veld van de restauratie-architect/-adviseur. Deze zal aan de hand van het schadebeeld de bouwkundige oorzaken moeten achterhalen en oplossingen aandragen om deze schades te kunnen herstellen.</p>	<p>De restauratiestukadoor neemt hier kennis van en geeft de gevolgen aan die dit voor het herstel van de pleisterdrager, de stuc/pleisterlagen en eventueel de afwerking heeft.</p> <p>De stukadoor krijgt aangereikt welke oplossingen er in de constructie worden gevonden en wat voor complicaties/gevolgen dit kan hebben voor de restauratie van het stucwerk. Of dat dit omvangrijker wordt door de constructieve ingrepen die noodzakelijk zijn.</p>
<p>Schade aan pleisterdrager <i>Draagkracht pleisterdrager</i></p> <p>De draagkracht van de pleisterdrager kan verminderen of teloor gaan door de volgende oorzaken bij de verschillende pleisterdragers:</p> <ul style="list-style-type: none">• steenachtig materiaal: breuk: afbreken en scheuren;• organisch materiaal: vochtinwerking, micro-organismen;• metaal: vocht: roestvorming en doorroesten;• mechanische belastingen: voortdurende mechanische belastingen zoals trillingen door verkeer, gebruik, thermische spanningen e.d.;• onvoldoende hechting aan de ondergrond;• optrekkend vocht, doorslaand vocht: zoutkristallisatie op scheidingsvlak ondergrond en pleisterdrager;• vocht condensatie.	<p>Steenachtig materiaal</p> <p>Breuk herstellen door inboeten, vervangen, verband in ondergrond herstellen, lijmen.</p> <ul style="list-style-type: none">• Breukvlakken mechanisch hechten: schroeven, lijmen, injecteren.• Breukvlakken overbruggen met vezels, wapeningsweefsel, gaas, vlechtwerk.• Scheuren v-vormig/wigvormig/zwaluwstaartvormig/ openhalen en van nieuw materiaal voorzien, al dan niet in lagen opgebouwd.• Herstel metselwerk door uithakken en inboeten/vernieuwen. <p>Zouten in ondergrond</p> <ul style="list-style-type: none">• Indien mogelijk ontzouten, anders aangetaste delen van de drager verwijderen en vervangen. Hierbij kan het dragermateriaal worden vervangen door ander materiaal dat beter bestand is tegen zout.• Bouwkundige scheiding aanbrengen d.m.v. loodslabben. <p>Organisch materiaal</p> <p>Vochtbronnen wegnemen, lekkages herstellen, ventileren en daarna micro-organismen bestrijden met zo mogelijk milieuvriendelijke middelen, conserveren van het organisch materiaal.</p> <ul style="list-style-type: none">• Vochoorzaak wegnemen.• Conserverende behandeling geven.• Micro-organismen bestrijden.• Houtstructuur versterken met kunstharsinjecties. <p>Aangetast materiaal wegnemen en vervangen door hetzelfde drager-materiaal of een ander materiaal.</p> <p>Metaal</p> <p>Vochtbronnen/lekkages verhelpen, pleisterdrager opnieuw in ondergrond vastzetten d.m.v. doorschroeven, van bovenzijde injecteren om hechting tussen drager en ondergrond te verbeteren.</p>

	<ul style="list-style-type: none">• Conserveren en roestvorming tot staan brengen.• Verroeste delen verwijderen en nieuwe RVS-nagels/schroeven aanbrengen.• Koperdraad – strippen. <p>Mechanische belastingen Pleisterdrager waar nodig vrij ophangen, overgangen van wanden naar plafonds lossnijden.</p> <ul style="list-style-type: none">• Ondergrond versterken.• Dilataties aanbrengen.• Extra mechanische bevestigingen maken, schroeven e.d. <p>Montage pleisterdrager Genageld aan ondergrond:</p> <ul style="list-style-type: none">• doorschroeven met volgelingen;• doken verlijmen in ondergrond. <p>Opgehangen aan pendelstaven:</p> <ul style="list-style-type: none">• pendelstaven vervangen/bijplaatsen;• ophangconstructie verbeteren/vervangen. <p>Gespannen (steengaas, stucanet):</p> <ul style="list-style-type: none">• hulpconstructies aanbrengen. <p>Overige bevestigingsmogelijkheden:</p> <ul style="list-style-type: none">• verlijmen;• plaatselijk slopen en vervangen. <p>Condensvocht Aanbrengen van isolatie, extra ventilatie</p>
<p><i>Mechanische verankering in ondergrond</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Onvoldoende hechting of onthechting door (te) gladde ondergrond.• Te grote mechanische belastingen door trillingen of thermische spanningen.• Corrosie.	<p>Onvoldoende hechting Verlijmen door injecties, mechanisch bevestigen.</p> <p>Mechanische belastingen, trillingen Systeem vervangen door een systeem dat deze trillingen en/of thermische spanningen wel op kan nemen, dilataties aanbrengen.</p> <p>Corrosie Behandeling tegen corrosie, gecorrodeerde bevestigingsmiddelen vervangen, extra bevestigingsmiddelen aanbrengen.</p>
<p><i>Vormvastheid</i> Gedeeltelijk loslaten van de ondergrond waardoor het pleistersysteem uitzakt, gaat golven o.i.d.</p> <p><i>Breuk, scheurvorming (willekeurig)</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Trillingen.• Verzakkingen.• Breuk van constructieve delen (gedeeltelijk bezwijken).• Thermische spanningen.	<p>Gedeeltelijk loslaten van ondergrond Pleisterdrager op die plaatsen vervangen of opnieuw vastzetten en deformaties accepteren.</p> <p>Trillingen Vlakken dilateren, lossnijden van elkaar.</p> <p>Verzakkingen Consolideren, eventueel herstellen.</p>

	<p>Breuk Herstellen.</p> <p>Thermische spanningen Dilataties aanbrenge.</p>
<p><i>Roestvorming: nagels, binddraad</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Lekkages.• Te hoge relatieve vochtigheid.• Onvoldoende ventilatie.	<p>Lekkages Verhelpen en vervolgens corrosie wegnemen (indien mogelijk), anders anti-corrosie behandeling geven.</p> <p>Te hoge relatieve vochtigheid In overleg met architect/bouwfysicus ventilatiemogelijkheden en/of thermische isolatie bekijken. In ieder geval RV tot aanvaardbaar niveau verlagen.</p> <p>Onvoldoende ventilatie</p> <ul style="list-style-type: none">• Aanvullende ventilatievoorzieningen aanbrenge door aannemer.• Ruimte andere gebruiksfunctie geven, door architect/opdrachtgever.
<p><i>Aantasting door vocht, bacteriën, schimmels (micro-organismen), zwammen, houtboorders (vraat) e.d.</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Lekkages.• Organismen: insecten, schimmels, zwam, huiszwam, mos, algen.• Te hoge relatieve vochtigheid.• Optrekkend vocht.• Onvoldoende ventilatie.	<p>Lekkages Lekkages verhelpen, schimmels/houtboorders bestrijden, zwammen (inclusief draden) wegnemen (dit leidt tot sloop van delen van het stucwerk), conserveren.</p> <ul style="list-style-type: none">• Ventileren.• Aangetast materiaal wegnemen.• Conserveren te behouden materiaal. <p>Insecten</p> <ul style="list-style-type: none">• Bestrijden insecten (houtboorders) chemisch of met warmte.• Conserverende behandeling toepassen.• Aangetaste delen versterken/vervangen. <p>Schimmels</p> <ul style="list-style-type: none">• Relatieve vochtigheid onder bepaalde waarden houden.• Schimmels doden, chemisch/thermisch.• Conserverende behandeling.• Aangetaste delen verwijderen/vervangen. <p>Zwam, huiszwam</p> <ul style="list-style-type: none">• Door gespecialiseerd bedrijf laten bestrijden/verwijderen.• Daarna schade aanhelen. <p>Mos, algen</p> <ul style="list-style-type: none">• Reinigen oppervlak.• Mos/algendodend middel aanbrenge.• In afwerking keuze materiaal afstemmen op gevel-, wand- en/of plafondoriëntatie.

	<p>Te hoge RV Ventilatiemogelijkheden onderzoeken en uit laten voeren, conservering hout, riet e.d. tegen houtboorders, schimmels en zwammen.</p> <p>Optrekkend vocht Vochtschermbaan plaatsen, hout en riet conserveren.</p> <ul style="list-style-type: none">• Vochtschermbaan plaatsen: bijvoorbeeld: loodslabben aanbrengen, injecteren.• Ventileren, drogen.• Ontzouten.• Zoutbestendig stuksysteem aanbrengen. <p>Onvoldoende ventilatie Verstikking van hout/riet.</p> <ul style="list-style-type: none">• Extra ventilatievoorzieningen laten aanbrengen.• Vervangen van deze dragermaterialen.
<p><i>Verrotting</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Lekkages.	<p>Lekkages Lekkages wegnemen.</p> <ul style="list-style-type: none">• Aangetast materiaal slopen en vervangen.
<p><i>Uitzakken, bezwijken</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Veranderd belastingpatroon, ander gebruik omringende ruimten.• Veroudering, kruip e.d.• Verstikking van het organische materiaal door gebrek aan ventilatie, isolatie e.d.	<p>Veranderd belastingpatroon</p> <ul style="list-style-type: none">• Constructie verstijven.• Functies/gebruik ruimten aanpassen. <p>Veroudering, kruip</p> <ul style="list-style-type: none">• Consolideren in huidige/aangetroffen staat, zo mogelijk rekening houden met toekomstige kruip in de constructie. <p>Verstikking</p> <ul style="list-style-type: none">• Materiaal vervangen en voldoende ventilatie aanbrengen.
<p><i>Oriëntatie op de zon, thermische belasting</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Ontbreken dilataties.• Verkeerde detaillering.• Verkeerde materiaalsamenstelling.• Kleurechtheid.• Kleurkeuze.	<p>Ontbreken dilataties</p> <ul style="list-style-type: none">• Dilataties aanbrengen. <p>Verkeerde detaillering</p> <ul style="list-style-type: none">• Detaillering aanpassen/wijzigen. <p>Verkeerde materiaalsamenstelling</p> <ul style="list-style-type: none">• Slopen en een passend stuksysteem aanbrengen. <p>Kleurechtheid</p> <ul style="list-style-type: none">• Juiste pigmenten, afhankelijk van zonbelasting en geveloriëntatie. <p>Kleurkeuze</p> <ul style="list-style-type: none">• Oplopen oppervlaktetemperatuur door kleurkeuze en daarvoor materiaalschade. Overschilderen dan wel nieuwe pleisterlaag aanbrengen in andere geschikte kleur, waarbij ook rekening gehouden wordt met de reflectie en veroudering van de kleuren.

<p><i>Vorstschade</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Verkeerde detaillering.• Verkeerde materiaalsamenstelling.	<p>Verkeerde detaillering</p> <ul style="list-style-type: none">• Schade wegnemen.• Detaillering aanpassen. <p>Verkeerde materiaalsamenstelling</p> <ul style="list-style-type: none">• Materiaal verwijderen en vervangen door geschikt materiaal.
<p>Schade aan stucwerk/pleisterwerk</p>	<p>Mogelijke oplossingen</p>
<p><i>Scheurvorming</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Haarscheuren/krimpscheuren.• Dilatatiescheuren.• Scheuren, smal minder dan 2 mm breed.• Scheuren breed en diep, meer dan 2 mm.• Scheuren met verzakkingen.• Krimpscheuren.• Beweeglijke scheuren.	<p>Haarscheuren/krimpscheuren Door krimp of kleine bewegingen tijdens of na uitharden ontstaan.</p> <ul style="list-style-type: none">• Niets aan doen. <p>Dilatatiescheuren (bouwkundig volgen)</p> <ul style="list-style-type: none">• Over een in het werk vast te stellen breedte aan beide zijden uithalen, dilataties op de juiste plaatsen aanbrengen (al dan niet bouwkundig) en daarna weer aanhelen om na restauratie nieuwe scheurvorming te voorkomen c.q. beperken. <p>Scheuren smal, minder dan 2 mm breed</p> <ul style="list-style-type: none">• V-vormig/wigvormig/zwaluwstaartvormig/... uithalen (d.w.z. aan de zichtzijde minder breed dan het achterliggende werk), randen bewerken met voorstrijk-/hechtmiddel en daarna in één of twee lagen weer dichtpleisteren. <p>Scheuren breed en diep, meer dan 2 mm</p> <ul style="list-style-type: none">• Laagsgewijs pleisterwerk verwijderen tot op de pleisterdrager, daarna weer opbouwen in twee tot drie lagen, voor de randen voorstrijk-/hechtmiddel gebruiken. Zo nodig in de raaplaag een wapeningsweefsel/ gaas aanbrengen. <p>Scheuren met verzakkingen Besluit nemen om alleen de scheur dicht te zetten of om de overgang te verzachten. Soms is het mogelijk de verzakte stukken geheel of gedeeltelijk terug te duwen. In dat geval daarna consolideren (doorschroeven zonodig met volgringen) en dan als scheur herstellen.</p> <ul style="list-style-type: none">• Consolideren.• Terugduwen en consolideren.• Scheuren herstellen. <p>Krimpscheuren Ontstaan bij aanbrengen.</p> <ul style="list-style-type: none">• Vullend pleisteren met zeer fijne mortel.• Niets aan doen.

	<p>Beweeglijke scheuren</p> <p>Indien de beweging in de onderliggende constructie zit, deze eerst constructief verstijven en daarna het stucplafond rondom de scheuren vastzetten en vullen.</p> <ul style="list-style-type: none">• Constructie verstijven.• Stucwerk in ondergrond vastzetten.• Scheur herstellen. <p>Indien beweging in ondergrond niet kan worden weggenomen dan een dilatatie aanbrengen. Dit kan zijn door het stucwerk op bepaalde plaatsen los te snijden en loshouden van een ander deel of een echt dilatatieprofiel aanbrengen.</p>
<p>Gekerfde scheuren die ontstaan zijn door afnemen van vervormingen en constructieve scheuren wanneer zetting ophoudt. (WTA-Merkblatt 2-4-94/D systeem E 1)</p>	<p>Starre scheurvulling</p> <ul style="list-style-type: none">• Scheuren verruimen.• Scheurranden gronderen.• Scheuren met mortel opvullen.• Oppervlaktelaag aanhelen. <p>Materiaal</p> <ul style="list-style-type: none">• Kunstharsgemodificeerde minerale fijnmortel of een organisch gebonden fijnmortel.
<p>Constructieve scheuren met geringe restvervormingen (< 0,2 mm) en scheuren door materiaalovergangen in de stucondergrond. (WTA-Merkblatt 2-4-94/D systeem E 2a)</p>	<p>Scheuroverbrugging met mortels</p> <ul style="list-style-type: none">• Mortel aan beide zijden van de scheur circa 200 mm weghalen, van afwerklaag 50 mm extra weghalen aan beide zijden.• Scheidingslaag aanbrengen.• Onderlaag mortel aanbrengen.• Afwerklaag mortel met oppervlaktestructuur aanbrengen. <p>Scheidingslaag</p> <ul style="list-style-type: none">• Mortel drager.• Onderlaag mortel.• Afwerklaag mortel.
<p>Constructieve scheuren met geringe restvervormingen (< 0,2 mm) en scheuren door materiaalovergangen in de stucondergrond. (WTA-Merkblatt 2-4-94/D systeem E 2b)</p>	<p>Scheuroverbrugging met mortels</p> <ul style="list-style-type: none">• Afwerklaag aan beide zijden van de scheuren 200 mm weghalen, onderlaag circa 150 mm aan beide zijden van de scheuren weghalen en circa 4 mm diep uitsteken of frezen.• Scheur tot circa 10 mm verbreden, zijkanten met grondeermiddel behandelen en met voegafdichting dichtzetten.• Alkalibestendig en scheurvast glasvlies in de wapeningsmortel inbedden.• Nieuwe afwerklaag aanbrengen en structuur conform bestaand maken. <p>Hechtend grondeermiddel</p> <ul style="list-style-type: none">• Plastisch-elastische voegafdichting.• Wapeningsmortel met glasvlies en afwerklaag.

Rechtlijnig verlopende scheuren met grotere randbewegingen. (WTA-Merkblatt 2-4-94/D systeem E 3a)	Flexibele scheurafdichting <ul style="list-style-type: none">• Scheur aan een zijde verbreden, waarbij de breedte vier keer zo breed is als de diepte maar minimaal 8 mm.• Hechtend grondeermiddel op de voegkanten aanbrengen.• Voeg dichtzetten met een compriband. Met een plastisch-elastische mortelbestendige voegvulling dichtzetten.• Hechtend grondeermiddel;• Compriband.• Plastisch-elastische voegvulling.
Rechtlijnig verlopende scheuren met grotere randbewegingen. (WTA-Merkblatt 2-4-94/D systeem E 3b)	Dilatatieprofiel inbouwen <ul style="list-style-type: none">• Dilatatieprofiel.
<i>Vormvastheid</i> <ul style="list-style-type: none">• Uitzakken.• Oneffenheden.	Uitzakken <ul style="list-style-type: none">• In ondergrond vastzetten. Oneffenheden <ul style="list-style-type: none">• Accepteren.• Materiaal wegsteken om oneffenheden weg te werken.
<i>Afzanden</i> <ul style="list-style-type: none">• Verpulveren.• Uitspoelen.• Verweren als gevolg van veroudering.	Verpulveren <ul style="list-style-type: none">• Aangestast materiaal verwijderen en daarna conform bestaand weer opbouwen. Zo mogelijk de oorzaak achterhalen en die wegnemen voor er weer wordt opgebouwd.• Diepgronderen, verstevigen Uitspoelen <ul style="list-style-type: none">• Detaillering aanpassen.• Aangestaste delen vervangen. Verweren <p>Foute materiaalkeuze:</p> <ul style="list-style-type: none">• materiaal conserveren;• materiaal vervangen.
<i>Samenstelling</i> <ul style="list-style-type: none">• Mengverhoudingen.• Verkeerde applicaties.	Mengverhoudingen <ul style="list-style-type: none">• Onjuiste mengverhoudingen leiden tot schades. Materiaal verwijderen en vervangen door materiaal met de juiste samenstelling voor het gebruik van die ruimte/situatie. Verkeerde applicaties <ul style="list-style-type: none">• Verkeerde materiaalsamenstelling verwijderen en vervangen door een juiste samenstelling.

<p><i>Delaminatie (onthechting van lagen)</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Inwendig splijten.• Holle ruimte.• Afvallen van stukken pleisterwerk.• Onthechting van onderlinge lagen.• Onthechting van ondergrond.	<p>Inwendig splijten Onthechting van verschillende lagen door inwerking van vocht/zouten/mechanische spanningen/onjuiste applicaties/bevriezing: oorzaak achterhalen en wegnemen.</p> <ul style="list-style-type: none">• Lagen aan elkaar lijmen.• Gedeeltelijk vervangen. <p>Holle ruimten</p> <ul style="list-style-type: none">• Opvullen/injecteren of pleisterlaag/raaplaag.• Verwijderen en opnieuw opbouwen. <p>Afvallen van stukken pleisterwerk Oorzaak achterhalen: vocht/zout en daarna eerst oorzaak wegnemen en dan weer opbouwen.</p> <ul style="list-style-type: none">• Schoonmaken en herstellen. <p>Onthechting van onderlinge lagen Zie inwendig splijten.</p> <p>Onthechting van ondergrond Oorzaak achterhalen en wegnemen.</p> <ul style="list-style-type: none">• Consolideren.• Opnieuw opbouwen.
<p><i>Porositeit</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Vochtdoorslag.• Optrekkend vocht.• Uitspoeling.• Vervuiling.• Vorstschade.	<p>Algemeen Om de porositeit terug te dringen, kan er worden geïnjecteerd met hydrofobe stoffen (hydrofobering) of stoffen aan de mortel toevoegen die de porositeit beïnvloeden. In al deze gevallen is het noodzakelijk proeven te zetten en dit in nauw overleg met de leverancier of fabrikant te doen. Dergelijke oplossingen zijn onomkeerbaar.</p> <p>Vochtdoorslag</p> <ul style="list-style-type: none">• Pleisterlaag behandelen met een vochtwerend middel.• Buitenzijde oplossing kiezen om vochtdoorslag tegen te gaan. <p>Optrekkend vocht</p> <ul style="list-style-type: none">• Vochtscherm plaatsen.• Aangetast pleisterwerk vervangen. <p>Uitspoeling</p> <ul style="list-style-type: none">• Detaillering en materiaalgebruik aanpassen aan de omstandigheden (regenbelaste gevels b.v.). <p>Vervuiling</p> <ul style="list-style-type: none">• Schoonmaken.• Detaillering aanpassen.

	<p>Vorstschade Indringen van vocht tegengaan.</p> <ul style="list-style-type: none">• Detaillering aanpassen.• andere materiaalkeuze.
<p><i>Beschadiging van ornamenten, lijsten, vlak werk</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Afvallen, loskomen van ondergrond.• Mechanische schade, stukken eraf.• Doorboren, leidingen, kanalen e.d.• Verkeerde ondersteuning.	<p>Afvallen, loskomen van ondergrond</p> <ul style="list-style-type: none">• Loszittend werk consolideren/vastzetten.• Afgevallen delen herplaatsen en aanhelen. <p>Mechanische schade</p> <ul style="list-style-type: none">• Bijboetsen.• Gaaf deel afmallen en gietstukken herplaatsen. <p>Doorboren, leidingen e.d. Leidingen verwijderen.</p> <ul style="list-style-type: none">• Gaten herstellen. <p>Verkeerde ondersteuning Ondersteuning verwijderen/veranderen, zodat schade aan het pleisterwerk kan worden hersteld (gekraakte pleisterlaag, verpulvering in ondergrond).</p>
<p><i>Vochtschade</i></p> <ul style="list-style-type: none">• Zwelling.• Zouten.• Schimmels.• Condensvorming.	<p>Zwelling Oorzaak wegnemen en</p> <ul style="list-style-type: none">• aangetast materiaal verwijderen;• nieuwe samenstelling voor herstel kiezen dat past bij het gebruik. <p>Zouten Zouten trekken in het algemeen vocht aan. Dit proces wordt versterkt door vochtaantrekking, waardoor er ook meer zouten los uit de ondergrond komen.</p> <ul style="list-style-type: none">• Onderzoek naar soort zouten: chloriden, sulfaten, nitraten en naar het gedrag van de vochthuishouding en relatieve vochtigheid in de achterliggende constructie. Let op bij gewijzigd gebruik van een ruimte.• Zouten verwijderen c.q. aangetast materiaal verwijderen.• Ondergrond ontzouten.• Nieuw zoutbestendig systeem aanbrengen afgestemd op de achtergebleven zouten in de ondergrond (saneringspleisters). <p>Schimmels Oorzaken wegnemen.</p> <ul style="list-style-type: none">• Schimmels bestrijden.• Conservering van de pleisterlaag met schimmelwerende producten. <p>Condensvorming Oorzaak wegnemen.</p> <ul style="list-style-type: none">• Materiaal herstellen.

Regendoorslag, vochtophoping

- Materiaalsamenstelling, veroudering.
- Schoonhouden, begroeiing.
- Detaillering.
- Injecteren.
- Hydrofoberen.

Materiaalsamenstelling, veroudering

Door veroudering degradatie van het pleisterwerk.

- Afhankelijk van de historische waarde (beschildering, vormgeving) restauratiemethodiek ontwikkelen of verwijderen en vervangen door nieuw werk.

Schoonhouden, begroeiing

- Aangewaaid vuil, zand, begroeiing regelmatig verwijderen.
- Klimop en andere begroeiing ook regelmatig verwijderen.
- Pleisterwerk schoonmaken en eventueel herstellen.

Detaillering

- Bij inwaterende details deze details verbeteren, zodat het inwateren achterwege blijft.
- Schade aan pleisterlaag herstellen.

Injecteren

- De pleisterlaag injecteren/behandelen met een waterafstotend middel (hydrofobering) om regendoorslag tegen te gaan.

Hydrofoberen

Bij het hydrofoberen van een stuc- of pleisterlaag dient eerst te worden nagegaan of dit de meest geschikte conserverings- en/of beschermingsmethode is. Deze methode is niet reversibel. Nagegaan dient te worden wat de effecten op middellange termijn (5 tot 10 jaar) zijn op het stuc- en/of pleisterwerk. Ook zal moeten worden aangegeven waarom een bepaald product wordt voorgeschreven.

Schade aan afwerking	Oplossingen
Verkleuring	Verkleuring Kan duiden op vocht, veroudering van pigmenten of vervuiling. <ul style="list-style-type: none">• Oorzaak achterhalen en verhelpen.• Schoonmaken en opnieuw schilderen/sausen of oude afwerking terugbrengen.
Uitbloei <ul style="list-style-type: none">• Zouten.• Roest.• Roet.	Uitbloei zouten Type zouten achterhalen (chloriden, sulfaten, nitraten). <ul style="list-style-type: none">• Ontzouten.• Systeemafwerking aanbrengen dat dampopen is en zouten transporteert.• Afsluiten met een epoxylaag.• Zoutbufferend systeem aanbrengen. Roest Relatieve vochtigheid verlagen of lekkages verhelpen. <ul style="list-style-type: none">• Isoleren door oppervlak te bewerken.• Oppervlak opnieuw afwerken. Roet Schoonmaken. <ul style="list-style-type: none">• Isoleren en opnieuw afwerken.
Mos, algen	Mos, algen <ul style="list-style-type: none">• Machinaal of handmatig verwijderen.• Oppervlak behandelen tegen mos/algengroei.
Afbladderen	Afbladderen Onderzoek aangebrachte verfsystemen, filmvormend of mineraal. <ul style="list-style-type: none">• Verflagen verwijderen en een mineraal systeem op de ondergrond aanbrengen.• Handhaven van verflagen en een spanningsvrij verfsysteem aanbrengen om afbladderen zoveel mogelijk te voorkomen.
Vervuiling door aanhechting van vet, nicotine, verfresten, roet, stof, kalk e.d.	Vervuiling <ul style="list-style-type: none">• Schoonmaken van het oppervlak, waarbij het scala aan middelen van chemisch oplosbaar tot en met handmatig met scalpelmes aanwezig is.• Na het verwijderen van de vervuiling het oppervlak opnieuw een afwerklaag geven, keuze architect/principaal.
Brand-, rook- en roetschade	Brand-, rook- en roetschade Inspectie van ontstane schade, zoals onthechting verflagen, verbranden oppervlak en aantasting pleisterwerk. <ul style="list-style-type: none">• Schoonmaken.• Aangetast werk verwijderen.• Pleisterlaag en afwerking herstellen.

Esthetische tekortkomingen	Dit is een zaak van de restauratie-architect of -adviseur. Wel is het mogelijk hier bijvoorbeeld oppervlaktebeoordelingscriteria op te nemen. De vraag is alleen hoe relevant dit is voor restauratiestucwerk.
Dichtgekalkte, dichtgeschilderde ornamenten en lijsten	Dichtgekalkt <ul style="list-style-type: none">• Verwijderen van de kalk- en witsellagen tot op het aangegeven niveau en op basis van één of meer proeven.• Het vlak daarna behandelen/verven/sausen.
Gewenste oppervlakte onregelmatigheden: aanzetten, structuurfouten	Verhelpen onregelmatigheden <ul style="list-style-type: none">• Onregelmatigheden uitkappen en daarna in het aanwezige systeem weer opbouwen.• Onregelmatigheden accepteren.• Opnieuw pleisteren van het gehele vlak mits de onregelmatigheden alleen esthetische zaken betreffen.
Alle soorten scheuren inclusief constructieve met beweegbare randen. (WTA-Merkblatt 2-4-94/D systeem F 1)	Vlakverbetering <ul style="list-style-type: none">• Twee- of drielagige, organische, scheuroverbruggende systemen met of zonder wapening conform verwerkingsvoorschrift. Materiaal <ul style="list-style-type: none">• Elastisch muurverfsysteem op kunstharsbasis.
Overwegend niet werkende scheuren met breedten van < 0,2 mm. (WTA-Merkblatt 2-4-94/D systeem F 2)	Vlakverbetering <ul style="list-style-type: none">• Scheuren met een waterafstotend voorstrijkmiddel bewerken.• Voorstrijkmiddel aanbrengen.• Mortelsysteem opbrengen. Materiaal <ul style="list-style-type: none">• Waterafstotende dispersie-silicaat-vulverf een siliconenhars-vulverf of een kwastmortel met bijbehorend voorstrijkmiddel.
Overwegend niet werkende scheuren met breedten van < 0,2 mm. (WTA-Merkblatt 2-4-94/D systeem F 3)	Vlakverbetering <ul style="list-style-type: none">• Mineraalgebonden oppervlakte mortel conform voorschrift en aanbrengen. Materiaal <ul style="list-style-type: none">• Renoveermortel of silicaatmortel.
Alle scheuren in mortels en constructieve scheuren met een breedte tot 0,1 mm (bij enkele scheuren een breedte tot 0,2 mm) en scheuren in de wapeningslaag van WDV-systemen. (WTA-Merkblatt 2-4-94/D systeem F 4)	Vlakverbetering <ul style="list-style-type: none">• Bij een grove stucstructuur de grote korrels afbikken of affrezen.• Duidelijk in het oog springende, enkelvoudige scheuren opvullen, waarbij de breedte meer dan 0,1 mm kan worden.• Oneffenheden in de stucondergrond met wapening en mortel uitvlakken.• Alkalibestendig glasvlies tussen twee lagen wapeningsmortel vers in vers inbedden.• Waterafstotende, minerale afwerkpleister opbrengen (evt. met kleurstof, pigmenten).

	<ul style="list-style-type: none">• Bij een hoge weersbelasting een extra laag waterafstotende pleister aanbrengen. <p>Materiaal</p> <ul style="list-style-type: none">• Mineraalgebonden wapeningsmortel met wapening.• Waterafstotende mineraalgebonden afwerkpleister.• Egalisatieverf.• Hydrofoberingsmiddel.
Alle stucwerkscheuren in de raap- en afwerklagen en constructieve scheuren met scheurveranderingen van 0,2 mm. (WTA-Merkblatt 2-4-94/D systeem F 5)	<p>Vlakverbetering</p> <ul style="list-style-type: none">• Bij de scheuren die nog bewegen open of gesloten cellenband aanbrengen tussen de stucdrager en de ondergrond.• Bij scheurbewegingen van > 0,2 mm speciaalstucdrager op de ondergrond aan beide zijden vastzetten.• Warmte-isolerende raaplaag aanbrengen.• Uitvlaklaag met of zonder wapening aanbrengen.• Waterafstotende afwerklaag aanbrengen. <p>Materiaal</p> <ul style="list-style-type: none">• Warmte-isolerende raaplaag.• Waterafstotende mineraalgebonden stuclaag als afwerking.
Alle stucwerkscheuren en constructieve scheuren met een scheurbreedte van > 0,2 mm en grotere bewegingen. (WTA-Merkblatt 2-4-94/D systeem F 6)	<p>Vlakverbetering</p> <ul style="list-style-type: none">• Isolatieplaten verlijmen of vastzetten.• Wapeningslaag met wapening aanbrengen.• Oppervlaktestuclaag aanbrengen. <p>Materiaal</p> <ul style="list-style-type: none">• Geëxtrudeerd polystyreen hardschuim platen.• Wapeningsmortel met wapening.• Afwerklaag. <p>Of</p> <ul style="list-style-type: none">• Mineraalgebonden isolatieplaten.• Mineraalgebonden wapeningsmortel met wapening.• Afwerkstuclaag.
Alle stucwerkscheuren en constructieve scheuren met een scheurbreedte van > 0,2 mm en grotere bewegingen. (WTA-Merkblatt 2-4-94/D systeem F 7)	<p>Vlakverbetering</p> <p>Nieuw gevelsysteem voor het oude aanbrengen.</p>
Verweren	<p>Verwering t.g.v. onjuiste materiaalkeuze.</p> <ul style="list-style-type: none">• Verweerd materiaal verwijderen.• Nieuwe lagen aanbrengen afgestemd op belastingen die verwering veroorzaken. <p>Verwering door ouderdom</p> <ul style="list-style-type: none">• Materiaal zo veel mogelijk sparen, zeker bij geornamenteerd werk.• Consolidatie uitvoeren aan de hand van proeven en bijdragen experts.

Zonbelasting	Zonbelasting <ul style="list-style-type: none">• Keuze kleurgebruik aanpassen aan situatie.
Verkleuren, UV-straling	Verkleuren <ul style="list-style-type: none">• Oppervlakte opnieuw afwerken met een UV-bestendig pleister- of verfsysteem.

W. Freling

5.1. Hoe te hanteren in het veld/op de locatie

De bovenstaande opsomming is in het algemeen moeilijk te hanteren in het veld. Van belang is om een aantal basisgegevens te vermelden bij een opname. Naast de gebruikelijke algemene gegevens van lokatie, plaats in of aan het gebouw en datum is het altijd handig om op plattegronden, gevelaanzichten e.d. ook de posities van waaruit de foto's zijn genomen te noteren. Dit bespaart in het algemeen veel tijd met het naderhand terugvinden van de opnames.

Degene die de opname maakt zal ter plaatse bepalen op welke wijze de schades en gebreken worden genoteerd. De ervaring leert dat een uitgebreid basisformulier meestal als ballast wordt ervaren en dat er heel veel leeg blijft op zo'n formulier. Handiger is het om de zichtbare schades op tekening aan te geven met verschillende coderingen. Op die manier blijft de opname ook overzichtelijk en kunnen ook hoeveelheden worden bepaald. In de uitwerking en analyse kan hier dan per wand, gevel, plafond of ruimte een en ander samengevoegd worden tot een totaaloverzicht per gebouwdeel of ruimte.

Verder zal het regelmatig voorkomen dat lang niet alle plaatsen vooraf goed kunnen worden geïnspecteerd op schades en gebreken. Het is dan van belang om duidelijk aan te geven waarom bepaalde plaatsen slechts op grote afstand zijn waargenomen. Denk hierbij aan gewelven, hoge plafonds maar ook de hoge delen van muren, waarbij schades door vocht, zoutinwerking en onthechting van de drager voor kunnen komen zonder dat dat vanaf de begane grond zichtbaar is.

Tenslotte is een opname een momentopname. De omstandigheden tijdens een restauratie kunnen sterk wisselen en van invloed zijn op de condities van de eerder waargenomen schades en gebreken. Deze kunnen sterk toenemen. Het is dus wenselijk, als de periode tussen de opname en de restauratie lang is, een aanvullende opname te doen kort voor dat met de uitvoering wordt gestart en eventuele afwijkingen ten opzichte van eerdere opnamen te melden aan de opdrachtgever.

In bijlage 2 is de basis gelegd voor een schade-opname dat als onderlegger voor een zelf te maken schade-formulier kan worden gebruikt. Een zeer uitgebreid opnameformulier is te vinden in Putz in Bausanierung und Denkmalpflege, blz 256-266 van Tanja Dettmering en Helmut Kollmann. In de literatuurlijst zijn de overige gegevens van dit boek te vinden.

5.2. Aanvullend onderzoek

- Schoonmaken, vrijleggen van ornamenten en figuraties.
- Materiaalonderzoek, samenstelling.
- Zoutbelasting, type en hoeveelheid.
- Overig onderzoek voortvloeiend uit de schade die is geconstateerd.

Het aanvullend onderzoek kan ook al in een eerder stadium geheel of gedeeltelijk worden uitgevoerd.

Bij het afmallen van ornamenten e.d. rekening houden met de aanwezige afwerkklagen. Duidelijk moet zijn of het ornament eerst wordt schoongemaakt en daarna afgemald of dat het niet-schoongemaakte ornament wordt afgemald. In het laatste geval geeft dit bij een volgende restauratie weer aanvullende problemen wanneer dan besloten wordt het plafond geheel schoon te maken.

Ook zal nog een onderscheid moeten worden gemaakt in authentiek werk en reeds eerder uitgevoerde reparaties/restauraties. Dit is van belang voor de bouwhistorische waarde. Is het origineel dan zal er een extra inspanning moeten worden geleverd om zoveel mogelijk materiaal te behouden. Is er duidelijk sprake van een eerder uitgevoerde restauratie dan kan de ingreep indien noodzakelijk wat groter zijn. Dit onderscheid kan alleen worden gemaakt na uitvoerig onderzoek in de voorbereidende fase. Soms is het mogelijk om deze informatie uit eerdere restauratie-/reparatie-verslagen/overleveringen te halen.

Voor het starten van de werkzaamheden is het noodzakelijk om de toestand voor de start duidelijk vast te leggen/te documenteren. Dit kan met foto's en tekeningen waarop is aangegeven waar de foto's zijn genomen.

De restauratiestukadoor zal aan de hand van de opname ter plaatse en het bestek een werkplan moeten opstellen. Dit werkplan is bedoeld voor zowel de stukadoor voor zijn planning als voor de opdrachtgever om tussentijds de werkzaamheden te beoordelen.

Tijdens de werkzaamheden is het belangrijk de verschillende handelingen/stappen ook op foto's vast te leggen voor de rapportage van de restauratie en voor het kunnen verantwoorden van de gedane werkzaamheden.

6. Een standaard restauratiebestek voor oud stucwerk

6.1. Inleiding

Uit de mogelijke oplossingen zal de restauratie-architect/adviseur een keuze moeten maken hoe de restauratie dient plaats te vinden. Bij een restauratie zal voorop moeten staan om zoveel mogelijk authentiek materiaal te behouden. Bij het schrijven van een bestek voor de restauratie van stucwerk zal dit steeds voorop moeten staan. De restauratie-architect/adviseur geeft op basis van de uitgangspunten voor de restauratie aan wat er in het bestek moet komen. Dit moet leiden tot een transparante opbouw van de prijs en de te leveren kwaliteit van het restauratiewerk.

In de keuzes die de restauratie-architect/adviseur maakt, zal rekening moeten worden gehouden met de beperkingen van het materiaal, de insteek voor de restauratie – terughoudend en zoveel mogelijk sparend of een wat rigoureuzer aanpak, waarbij meer authentiek materiaal verloren gaat – en uiteraard ook de beschikbare middelen voor dit onderdeel van een restauratie. Waar nodig dient te worden aangegeven welk vakmanschap vereist is om het werk te mogen maken.

De bestekschrijver vult de omschrijving van de adviseur aan tot een volwaardige bestektekst. Naast een, liefst chronologische, omschrijving van de werkzaamheden zal de bestekschrijver ook de kwaliteit van de toe te passen materialen omschrijven. Het restauratiebestek wordt hier aangeboden als een werkschrijvend bestek, uiteraard met verwijzingen naar kwaliteit van materialen. Voor een resultaatgericht bestek heeft STABU dit bestek omgewerkt naar haar eigen systematiek. Beide omschrijvingen leiden met de juiste vakman tot hetzelfde beoogde eindresultaat.

Een onderscheid wordt ook gemaakt in stukadoorswerk binnen en buiten. Zowel in werkzaamheden als materiaalgebruik komen we hier grote verschillen tegen dat deze tweedeling rechtvaardigt. Uiteraard zijn er ook overlappen. Voor de bestekschrijver maakt dit weinig uit, omdat in eerste instantie de keuze wordt gemaakt voor restauratiewerk binnen of buiten.

De terminologie van het afbouwlexicon is van toepassing op de bestekteksten. Dit afbouwlexicon is online te raadplegen bij het Bedrijfschap Afbouw via hun website www.bedrijfschapafbouw.nl

Uiteraard is het ook mogelijk bij gebruik van STABU-bestekteksten de website, www.STABU.org te raadplegen voor terminologie.

In de beschrijvingen zijn de volgende onderdelen te vinden als aparte bestekhoofdstukken:

- voorbereiding, algemene voorwaarden;
- binnenwerk;
- buitenwerk;
- bijzondere technieken:
 - stucco lustro,
 - scagliola,
 - sgraffito,
 - stucmarmer,
 - beton-emaille,
- losse elementen.

Voor de bestekomschrijvingen in STABU-standaard wordt verwezen naar hoofdstuk 11. Hier wordt de systematiek getoond inclusief een voorbeeld van een complete bestektekst. Via een STABU-licentie kunt u dan ook beschikken over de actieve versie van deze STABU-standaard voor het maken van bestekteksten voor het restaureren van stucwerk, zowel binnen als buiten.

6.2. Opbouw van het bestek

De opbouw van het bestek volgt de opbouw van het stucwerk, aangevuld met algemene voorwaarden en voorbereidende werkzaamheden, waaronder: (niet compleet, indicatief).

6.2.1. Algemene voorwaarden

- UAV 1989 + aanvullende administratieve bepalingen.
- AVA 1992 en AVKA 1979, aanbestedingsreglement.
- Uitvoeringsrichtlijn vervaardiging van stukadoorswerk URL 0707/04 d.d. 2004-03-17 van NOA, IKOB-BKB en KIWA.
- NPR ... (in ontwikkeling) stukadoors buiten.
- Arbo-eisen, V&G-plan.
- CAR-verzekering.
- Ketenaansprakelijkheid.
- Garantieverklaringen.
- Inschrijfbiljet.

6.2.2. Tijdelijke voorzieningen

- Steigers.
- Bescherming.
- Afval; milieu-eisen, scheiding afval.
- Gebruik gevaarlijke stoffen.
- Vastzetten.
- Stempelen.
- Losse delen demonteren en opslaan.
- Delen demonteren t.g.v. schade aan ondergrond/drager.
Gedemonteerde delen nummeren en op tekening posities vastleggen.

6.2.3. Documentatie

- Documentenlijst.
- Rapportages onderzoeken.
- Overlegstructuur en overlegfrequenties.

6.2.4. Constructie, plafonds (hout, steen, metaal)

- Versterken.
- Vervangen.
- Aanhelen.
- Restaureren.
- Conserveren.

6.2.5. Pleisterdrager

- Reinigen.
- Conserveren.
- Aanhelen.
- Versterken.
- Restaureren.
- Vervangen.
- Aanhechting ondergrond versterken/restaureren/vervangen.

6.2.6. Pleistersysteem

- Ontzouten.
- Onderlinge hechting verbeteren:
 - mechanisch
 - verlijmen
- Opnieuw pleistersysteem opbouwen.
- Scheuren aanhelen.
- Ornamenten:
 - aanhelen
 - terugplaatsen
- Figuraties:
 - terugplaatsen
 - aanhelen
- Lijsten:
 - terugplaatsen
 - ter plaatse trekken en aanhelen

6.2.7. Afwerking

- Schoonmaken.
- Toplaag aanhelen.
- Sausen.
- Schilderen.
- Bijzondere afwerkingstechnieken:
 - stucco lustro
 - scagliola
 - sgraffito
 - stucmarmer
 - beton-emaille

7. Bestekteksten voor stukadoorswerk binnen

De volgorde is opgezet op basis van de meest gangbare werkvolgorde voor het restaureren van stucwerk.

Werkwijzer

In blauw teksten die op de met eigen teksten worden aangevuld. Daar waar begrippen gescheiden worden door een / teken is de keuze om de begrippen door te halen die op die plaats niet van toepassing zijn.

In rood zijn het veelal begrippen waar een keuze uit gemaakt moet worden, of indien er geen juiste keuze is, kan een ander begrip worden toegevoegd.

In groen wordt de lokatie/plaats van het betreffende onderdeel aangegeven.

In grijs wordt verwezen naar STABU-standaard. Daar kan de informatie worden gevonden waaruit de bestekschrijver een keuze kan maken en in kan voegen.

Uiteraard staat het de bestekschrijver vrij om eigen teksten in te voegen.

Om een bestektekst te kunnen samenstellen uit de onderstaande variantteksten is voor de volgende opzet gekozen.

7.1. Voorbereidende werkzaamheden en (tijdelijke) voorzieningen

Documentatie voor start werkzaamheden

- Het documenteren van de bestaande toestand vóór start van de werkzaamheden middels foto's en tekeningen. Aan te leveren op CD-rom met tekeningen waar en wanneer (datum) de foto's zijn genomen. Zo nodig te verduidelijken met teksten, tekeningen e.d.

Werkplan

- De stukadoor vervaardigt een gedetailleerd werkplan dat ter goedkeuring aan de directie/opdrachtgever wordt voorgelegd. De directie/opdrachtgever geeft schriftelijk haar goedkeuring aan het werkplan.

Stutten/consolideren

- Met latten vastzetten in boven- of achterliggende constructie: tijdelijke voorziening.
 - Minimaal om de ... cm over het aangegeven deel op tekening ... een lattenrooster aanbrengen. Zwaarte van het te gebruiken hout minimaal .. x ... mm. Vastzetten in de constructie met RVS-schroeven om de 15-20 cm. Om het stucwerk niet te beschadigen dienen er tussen de latten en het stucwerk luchtkussentjes/noppenfolie/zandzakjes/compriband/... te worden aangebracht.

- **Kwaliteit materialen:** constructiehout klasse ... conform NEN ...; RVS-schroeven ...
- **Locatie/plaats:** binnen in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Met fiberstaven/rachels/hout en drukkussentjes afsteunen op vloer of steiger: tijdelijke voorziening.
 - Minimaal .. fiberstaven/rachels per vierkante meter plaatsen. De fiberstaven/rachels dienen voldoende lengte te hebben om ze onder spanning te kunnen zetten. Tegen het doordrukken een drukverdelend kussen/noppenfolie/zandzakjes/... tegen het stucwerk opnemen. Op de ondergrond vastzetten in een voetje om wegglijden tegen te gaan.
 - **Locatie/plaats:** in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Doorschroeven met volgringen/strips e.d., tijdelijke voorziening.
 - Rondom het te repareren gedeelte zoals is aangegeven op tekening nr ... in een afwisselend patroon om de 15 tot 20 cm het te behouden stucwerk doorschroeven. De volgringen/strips voorzien van een foamband om kraken van de pleisterlaag te voorkomen. Te rekenen met minimaal ... schroeven per vierkante meter.
 - **Kwaliteit materialen:** schroeven RVS-kwaliteit...; volgringen RVS-kwaliteit ...; strips RVS-kwaliteit ...
 - **Locatie/plaats:** in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Doorschroeven met volgringen/strips e.d., definitieve voorziening.
 - Voor het aanbrengen van de schroeven met volgringen/strips voldoende materiaal uit de pleisterlaag wegfresen om de volgring tot minimaal ... mm onder het oppervlak te laten verdwijnen. De schroeven met volgringen/strips volgens een patroon in het aangegeven gebied aanbrengen, zoals op tekening/in overleg met directievoerder is aangegeven. Te rekenen met minimaal ... schroeven per vierkante meter. Ornamenten en voorstellingen zoveel mogelijk ontzien. Indien nodig vooroverleg met directievoerder.
 - **Kwaliteit materialen:** schroeven RVS-kwaliteit...; volgringen RVS-kwaliteit...; strips RVS-kwaliteit ...
 - **Locatie/plaats:** in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.

Loszittende ornamenten/figuraties uitnemen en tijdelijk elders opslaan.

- De loszittende ornamenten uitnemen en nummeren en op de tekening plaats en nummers aangeven. De uitgenomen (delen van) ornamenten omwickelen met **noppenfolie/papier/vochtvreters/..** en in kratten opslaan. De kratten tijdelijk in **container/werkplaats/...** vorstvrij en droog opslaan. De kratten en inhoud dienen te worden geventileerd om verstikking en vochtinwerking te voorkomen. Op de kratten aangeven welke ornamenten/delen van het stucplafond er in verpakt zijn. Op het krat een tekening toevoegen waarop de inhoud is aangegeven. Documentatie van de uitgenomen ornamenten/figuraties in tweevoud op papier en in enkelvoud digitaal aanleveren aan de directie. Afkomend materiaal blijft eigendom eigenaar.
- **Locatie/plaats: in de ruimten** zoals op tekening ... is aangegeven.

Beschadigde delen wegnemen.

- Niet meer te handhaven delen eerst documenteren: foto's, tekeningen, ornamenten/figuraties eerst schoonmaken tot op de voorgeschreven laag ..., dan afmallen na overleg met directie alvorens uit te nemen en naar container af te voeren. Afvoeren pas na goedkeuring door directie.
- **Locatie/plaats: in de ruimten** zoals op tekening ... is aangegeven.

Door zout aangetaste delen.

- Stucwerk met een zoutbelasting van $> .. \text{mg/dm}^2$ **chloriden/sulfaten/nitraten** verwijderen. Alvorens te verwijderen voor zover het geornamenteerd werk betreft dit werk eerst documenteren en indien mogelijk/noodzakelijk eerst afmallen: foto's, tekeningen en op overzichts-tekening plaats aangeven.
- **Locatie/plaats: in de ruimten** zoals op tekening ... is aangegeven.

Door vocht aangetaste delen

- Alvorens de aangetaste delen te verwijderen e.e.a. documenteren: foto's, tekeningen en op tekening plaats aangeven van de stukken die worden verwijderd. De **ornamenten/figuraties/...** zo mogelijk eerst afmallen in overleg met de directie.
- **Locatie/plaats: in de ruimten** zoals op tekening ... is aangegeven.

Schoonmaken (eerst onderzoeken wat de hardheid van het onderliggende materiaal is en daarop de reinigingsmethode van de oppervlaktelaag bepalen).

- Afborstelen, droog
 - Met een zachte borstel schoonborstelen, gebruik van een stofzuiger met een zacht mondstuk om vuil

en gruis te verwijderen is wel/niet toegestaan.

- **Locatie/plaats: in de ruimten** zoals op tekening ... is aangegeven.
- Afborstelen, vochtig/nat.
 - Na het droog verwijderen van vuil met vochtige **doek/schuurspons/stoomreiniger/..** het oppervlak behandelen. Aan het water **azijn/niet-agressieve schoonmaakmiddelen/...** toevoegen. Nabehandelen met schoon water.
 - **Locatie/plaats: in de ruimten** zoals op tekening ... is aangegeven.

Verflagen/witsellagen verwijderen (eerst onderzoeken wat de hardheid van het onderliggende materiaal is en daarop de reinigingsmethode van de oppervlaktelaag bepalen).

- Met water (neutraal) en schuurspons.
 - Na proef verf verwijderen met water en schuurspons. Met natte doek nalopen om lekstrepen e.d. weg te poetsen (stelpost opnemen, proef uitvoeren en resultaat vermelden bij prijsvorming).
 - **Locatie/plaats: in de ruimten** zoals op tekening ... is aangegeven.
- Met water en schoonmaakmiddelen.
 - Na een proef het stucplafond schoonmaken met een oplossing van schoonmaakmiddelen **neutraal/basisch/huishoudazijn/....**
- Met stijfsel en föhn.
 - Na het verwijderen van vuil een laag **stijfsel/lijm/...** opbrengen, opgelost/aangemaakt met gedestilleerd water. Na droging, eventueel geforceerd met een elektrische föhn (let op: kan bij sterke verwarming tot schade aan het gips leiden). De losgekomen verf/witsellagen met **plamuurmes/steekmes/scalpelmesje/...** verwijderen. Voor achtergebleven stukken behandeling herhalen dan wel met mechanische middelen verwijderen.
 - **Locatie/plaats: in de ruimten** zoals op tekening ... is aangegeven.
- Met afbijtmiddelen en naspoelen.
 - Na het verwijderen van vuil het te behandelen oppervlak insmeren met afbijtmiddel/.... conform gebruiksvoorschrift fabrikant. Residu van afbijtmiddel en verf afnemen en als chemisch afval behandelen en afvoeren. Daarna het oppervlak reinigen met water en/of azijn om een en ander ook te neutraliseren. Alleen middelen gebruiken die door de fabrikant worden voorgeschreven.
 - **Locatie/plaats: in de ruimten** zoals op tekening ... is aangegeven.

- Met kompressenpulp.
 - Conform verwerkingsvoorschrift van fabrikant gebruiken. Proef opzetten en eerst ter goedkeuring voorleggen aan directie.
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Met mechanische middelen.
 - Scalpelmessjes tot op voorgeschreven laag.
 - Met scalpelmessje de verf-/witsellagen handmatig verwijderen tot op de aangegeven laag. Een en ander ter beoordeling van de directie.
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
 - Slijpen.
 - Met dremel en slijpgereedschap de verf-/witsellagen mechanisch verwijderen tot op laag Deze methode alleen toepassen na uitdrukkelijke toestemming directie en na goedkeuring proefstukken door directie.
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.

Overige te verwijderen zaken.

- Op het plafond/wanden: buizen, verlichting e.d.
 - De stukadoor verwijdert/geeft aanwijzingen aan sloper/aannemer/loodgieter/elektriciens bij het verwijderen van alle leidingen, haken, buizen en niet ter zake doende ijzer-/kunststof-/houtwaren van het plafond/de wanden inclusief verlichting. Uitbesteding door stukadoor in onderaanneming is toegestaan.
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Door het plafond/wanden: kanalen, buizen e.d.
 - De stukadoor verwijdert/geeft aanwijzingen aan sloper/aannemer/loodgieter/elektriciens bij het verwijderen van alle leidingen, haken, buizen en niet ter zake doende ijzer-/kunststof-/houtwaren van het plafond/de wanden inclusief verlichting. Uitbesteding door stukadoor in onderaanneming is toegestaan.
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.

Ontzouten.

- Stucwerk.
 - Met papier-mâché-compressen het stucwerk ontzouten tot een niveau van ... mg/dm² chloriden/sulfaten/nitraten. Na droging opnieuw zoutgehalte

meten en zonodig behandeling herhalen tot de vereiste waarden worden gehaald.

- Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Onderliggende constructie.
 - Door zout aangetaste delen wegnemen en door een bouwkundig aannemer een nieuw systeem aanbrengen.
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.

Schoonmaken stucplafond aan bovenzijde.

- Puin en ander bouwvuil verwijderen en daarna met stofzuiger en/of veger losliggend vuil wegnemen. Te rekenen met .. m³ af te voeren afval. De werkzaamheden uitvoeren zonder de onderliggende draagconstructie van het stucplafond te beschadigen.
- Bovenzijde locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.

Constructie herstellen.

- Houten delen vervangen.
 - Door bouwkundig aannemer in overleg met de stukadoor: houten balklaag herstellen door aangetaste delen te verwijderen en nieuwe delen aan te scherven conform tekening nr.. De omringende constructie stutten en stempelen en voorkomen dat het aanhangende stucwerkplafond/gestukadoorde wanden worden beschadigd.
 - Kwaliteit timmerhout...
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Aanhelelen met kunststofmortels.
 - Door bouwkundig aannemer in overleg met de stukadoor: aangetaste delen van de houtconstructie, zie tekening nr..., verwijderen en opvullen met een kunstharsmortel, type... van firma... conform verwerkingsvoorschrift fabrikant inclusief het aanbrengen van fiberstaven/...
 - Houtconstructies in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Versterken met ijzer-/houtconstructie.
 - Door bouwkundig aannemer in overleg met de stukadoor: de houtconstructie versterken met ijzeren hoeklijnen/houten delen, zie tekening nr.. en details nrs..... Het ijzer vooraf conserveren conform NEN
 - Kwaliteit timmerhout...
 - Houtconstructies in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.

- Rachelwerk herstellen.
 - Rachels aanbrengen/aanhelen conform bestaand rachelwerk. De rachels worden geschroefd.
 - Kwaliteit timmerhout; kwaliteit schroeven
 - Houtconstructie in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.

Constructie conserveren.

- Houtboorders.
 - Door specialisten constructie laten conserveren in overleg met de stukadoor. De specialist dient rekening te houden met nabewerkingen door de stukadoor. Beschermingsmiddelen gebruiken conform voorschriften fabrikant.
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Vocht.
 - Lekkages door derden (loodgieter/aannemer) oplossen in overleg met de stukadoor om de oorzaak van het vochtprobleem weg te kunnen nemen. Daarna constructie voldoende laten drogen, zodat de RV in de constructie minder is dan ..%. Daarna constructie conserveren en maatregelen treffen tegen aantasting van de constructie tegen vocht.
 - Optrekkend vocht door aannemer te bestrijden in overleg met de stukadoor. Daarna drogen en behandelen conform advies leverancier mortel.....
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Schimmels.
 - Door specialisten in overleg met de directievoerende partij/aannemer/stukadoor constructie behandelen tegen schimmels; milieuvriendelijke producten gebruiken zoals ...
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.

Pleisterdrager herstellen.

- Riet.
 - Riet bijsteken in de diameters die worden aangetroffen. Het riet met gegloeid koperdraad diam. ... en onvertinde/vertinde rietspijkers in de ondergrond vastzetten maximaal om de 10 cm.
 - Kwaliteit riet: niet dood of bros; geen maasriet, maar
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.

- Steengas (zie specificaties STABU).
 - Het steengas in de vorm van het plafond/kooflijst/lijstwerk/... aanbrengen en volgens verwerkingsvoorschriften vastzetten en spannen.
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Stucanet (zie specificaties STABU).
 - Stucanet conform voorschriften fabrikant aanbrengen. Vooral bij de overgangen naar bestaand (oud) werk zorgvuldig te werk gaan om een goede niet scheurgevoelige aansluiting te realiseren.
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Hout
 - Houten latjes herstellen, afmetingen .. x mm conform bestaand, vastzetten met RVS-schroeven, houtsoort vuren/grenen/eiken/... gezaagd en detaillering conform bestaand werk.
 - Wilgentenen, uitgewaterd en gespleten met gesmede, ijzeren nagels/RVS-nagels in ondergrond vastzetten.
 - Kwaliteit hout:..... kwaliteit RVS-schroeven....; kwaliteit wilgentenen conform
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Gipskartonplaat (zie specificaties STABU).
 - Gaten dichtzetten met gipskartonplaten, minimale hoogte tot nog aanwezige pleisterlaag ... cm.
 - Kwaliteit gipskartonplaat:.....
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Overig.
 -
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.

Pleistersysteem herstellen.

- Onderlinge hechting lagen pleistersysteem.
 - Mechanisch.
 - Vastzetten van loszittende delen in de ondergrond middels doorschroeven met volgringen/strips. Te rekenen met ... RVS-schroeven per m². De volgringen, dikte mm verdiept aanbrengen.
 - Kwaliteit RVS-schroeven....; kwaliteit volgringen.....; kwaliteit RVS-strips ...
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.

- Chemisch/verlijmen.
 - Middels injecties met plexol/leemcoulis/kalk-krijt.../kalk-marmermeel.../... oplossingen de holtes tussen de verschillende stuc- en pleisterlagen opvullen/verlijmen. Tijdens het injecteren voldoende tegendruk geven om te voorkomen dat er stukken uitbreken.
 - Handmatig injecteren met injectiespuiten. Eerst oppervlakten activeren door water te vernevelen in de holten. Hiervoor dienen gaatjes te worden geboord in de loszittende stukken. Vervolgens stof afzuigen. Daarna met geringe overdruk en ondersteuning van de pleisterlaag de injectiemortel inbrengen. Voldoende mortel inbrengen tot deze in omringende gaten zichtbaar wordt. De pleisterlaag voldoende ondersteunen tijdens en na het injecteren (i.v.m. droogtijd). De injectiemortel afstemmen op de grootte van de holtes. Moet voldoende kunnen vloeien om de beoogde hechting te krijgen tussen beide lagen.
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Opbouw nieuw werk conform bestaand.
 - Nieuw aangebrachte pleisterdrager vertinnen met mortel conform speciegroep..., ruwhalen, raaplaag aanbrengen met mortel conform speciegroep ... en na droging/na ruwhalen/conform voorschrift leverancier/... pleisterlaag aanbrengen met mortel conform speciegroep ... (zie bijlage B Speciegroepen in STABU standaard technische bepalingen hoofdstuk 40 Stukadoorswerk voor keuze speciegroepen en eventuele andere mortelsamenstellingen en systemen). De hechting aan bestaand werk garanderen door voorbehandeling van de hechtvlakken met Het nieuwe werk geheel of gedeeltelijk aanbrengen op de nieuw ingebrachte pleisterdragers, de deels ontbrekende pleisterlaag en deels ontbrekende pleister- en raaplagen.
 - Locatie/plaats: in de ruimten zoals op tekening ... is aangegeven.
- Toeslag- en vulstoffen: de volgende toeslag- en/of vulstoffen worden aan de mortel toegevoegd:
 - varkenshaar/kalverhaar/koeienhaar/strohaksel/krijt/marmermeel/ gemalen baksteen/versnellers/vertragers/polystyreenkorrels/ vermucilite/glasvezels/kunststofvezels/....
- Scheuren dichtzetten.
 - Overbruggen met strips.
 - Scheuren V-vormig/wigvormig/zwaluwstaart-vormig/... uithalen, RVS-strips met een dikte van ... mm verdiept aanbrengen over de scheur heen op minimaal cm van elkaar, strips met gaten uitvoeren voor betere hechting, hechtingsoppervlak voorbehandelen met scheur dichtzetten met mortel conform speciegroep en na uitharding/ruw halen/voorschrift leverancier/.. afwerken met mortel conform speciegroep (zie bijlage B Speciegroepen in STABU standaard technische bepalingen hoofdstuk 40 Stukadoorswerk voor keuze speciegroepen en eventuele andere mortelsamenstellingen en systemen).
 - Locatie/plaats: in de ruimten ... zoals aangegeven en gecodeerd op tekening nr. met coderingen
- Overbruggen met gaas.
 - Scheur tot een breedte van minimaal .. cm vrijleggen tot op de vertinlaag. In deze sleuf primer aanbrengen en een gaas/wapeningsmat/... inbedden in een specie, mortelgroep ... (zie bijlage B Speciegroepen in STABU standaard technische bepalingen hoofdstuk 40 Stukadoorswerk voor keuze speciegroep en eventuele andere mortelsamenstellingen en systemen). Na uitharding/ruw halen/voorschrift leverancier/.. de pleisterlaag aanheven met een mortel conform speciegroep .. (zie bijlage B Speciegroepen in STABU standaard technische bepalingen hoofdstuk 40 Stukadoorswerk voor keuze speciegroep en eventuele andere mortelsamenstellingen en systemen).
 - Materiaal: kwaliteit gaas: thermisch verzinkt, type... Wapeningsmat: kunststof bestand tegen alkalisch milieu met ruwe uitsteeksels voor betere mortelhechting, type ...
 - Locatie/plaats: in de ruimten ... zoals aangegeven en gecodeerd op tekening nr. ...
- Uithalen en dichtzetten.
 - Scheuren V-vormig/wigvormig/zwaluwstaart-vormig/... uithalen, hechtingsoppervlak voorbehandelen met ... scheur dichtzetten met mortel conform speciegroep (zie bijlage.. voor keuze speciegroep en eventuele andere mortelsamenstellingen en systemen) en na uitharding/ruw halen/voorschrift leverancier/.. afwerken met mortel conform speciegroep (zie bijlage B Speciegroepen in STABU standaard technische bepalingen hoofdstuk 40 Stukadoorswerk voor keuze speciegroep en eventuele andere mortelsamenstellingen en systemen).

- Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode...
- Pleisteren/afwerking pleisterlaag.
 - Met een met water aangelengde hydraulische kalkmortel, speciegroep .. (zie bijlage B Speciegroepen in STABU standaard technische bepalingen hoofdstuk 40 Stukadoorswerk voor keuze speciegroep en eventuele andere mortelsamenstellingen en systemen) het schoongemaakte oppervlak pleisteren om beschadigingen, aanzetten, oneffenheden en scheurtjes dicht te zetten. Zonodig behandeling herhalen.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Toeslag- en vulstoffen: de volgende toeslag- en/of vulstoffen worden aan de mortel toegevoegd:
 - varkenshaar/kalverhaar/koeienhaar/strohaksel/krijt/marmermeel/ gemalen baksteen/versnellers/vertragers/vermucilite/ polystyreenkorrels/glasvezels/kunststofvezels/....

Lijsten trekken.

- Ter plaatse.
 - Lijsten in de grove kalkmortel, mortelgroep .. voortrekken en natrekken in een zeer fijne specie, mortelgroep ... Voor de opbouw van verstekken e.d. dezelfde mortelsamenstelling als voor de lijsten gebruiken. De ondergrond voorbereiden met conform voorschrift fabrikant. De lijsten dienen een glad en strak uiterlijk te hebben, afwijkingen groter dan ... mm zijn niet toegestaan. Indien nodig wapeningsgaas aanbrengen in de lijst. Indien nodig verankeringen in de ondergrond aanbrengen: RVS-schroeven..... aantal per strekkende meter.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode....
- Ter plaatse afmallen en gietstukken maken.
 - Lijst over een lengte van minimaal cm schoonmaken tot op de originele pleisterlaag. Van dit stuk lijst een mal maken op basis van een siliconenrubber aangevuld met een gipsen/kunststof steunmal. Na afnemen mal reinigen en prepareren voor het afgieten van de benodigde lengtes lijst. Te gebruiken modelgips. In de gietstukken mogen geen luchtbelletjes zitten met een diameter groter dan 0,5 mm. De gietstukken met gips aanbrengen op een geprepareerde ondergrond.... hechtmiddel. De naden tussen de gietstukken met de ondergrond

aanwerken met een mortel conform speciegroep.. of een daartoe geëigend vulmiddel.

- Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Op de werkbank en daarna in het werk monteren.
 - Afmallen van lijsten die moeten worden bijgemaakt. Mal gebruiken om op de werkbank nieuwe (samengestelde) lijsten te trekken met het bijpassende profiel in mortel conform speciegroep ... Het oppervlak dient glad te zijn. Lengtes in het werk te verwerken zijn minimaal mm lang. Vastzetten met gips/hydraulische kalkmortel/kalkgips al dan niet op een geprepareerde ondergrond van, naden dichtstoppen met mortel conform speciegroep .../geëigend vulmiddel conform voorschriften leverancier/... Overgangen tussen bestaand en nieuw werk mogen niet zichtbaar/voelbaar zijn. De lengtes van de lijsten mogen niet zichtbaar zijn na afwerking/na het schilderen/sausen.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Uit de handelsvoorraad/catalogus.
 - Keuze voorleggen aan principaal, verwerken conform verwerkingsvoorschrift fabrikant/leverancier. De lengte van de lijsten mag niet zichtbaar zijn na verwerking. Vlakheidseisen: lengtes zodanig verwerken dat er geen zichtbare overgangen ontstaan.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Toeslag- en vulstoffen aan de mortel toevoegen:
 - varkenshaar/kalverhaar/koeienhaar/strohaksel/krijt/marmermeel/ gemalen baksteen/versnellers/vertragers/vermucilite/ polystyreenkorrels/glasvezels/kunststofvezels/....

Ornamenten aanbrengen.

- Ter plaatse vervaardigen/boetsen.
 - Ondergrond schoonmaken, hechtingsoppervlak voorbehandelen, lijst of ornament in mortel conform speciegroep ... opbouwen in ... lagen.
 - Toeslagstoffen raaplaag koeienhaar/varkenshaar/kalverhaar/ gaas/wapening/glasvezels/kunststofvezels/ ... In de pleisterlaag mortel conform speciegroep ... met toeslagstof krijt/gemalen kalksteen/marmermeel/.....
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..

- Ter plaatse afmallen en gietstukken maken.
 - Lijst of ornament schoonmaken tot op de pleisterlaag, mal in delen maken van siliconenrubber/kunststof/gips, steunmal maken van gips/kunststof, mal afgieten in een gietgips, mortel conform speciegroep; gietstuk mag geen luchtbelletjes aan de oppervlakte hebben met een diameter groter dan 0,5 mm, gietstuk zonodig bijwerken, plaatsen plakken/mechanisch bevestigen en aanhelen met ondergrond en omringend werk met een mortel conform speciegroep .../geëigend vulmiddel conform verwerkingsvoorschrift leverancier/....
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
 - Reparatie uitgenomen ornamenten en herplaatsen.
 - Ornament schoonmaken tot op de originele pleisterlaag, beschadigingen herstellen met mortel conform speciegroep ... achterzijde zover schoonmaken dat herplaatsen mogelijk is, herplaatsen plakken/mechanisch bevestigen in ondergrond en aanhelen ondergrond en omringend werk met mortel conform speciegroep .../geëigend vulmiddel conform verwerkingsvoorschrift leverancier/....
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
 - Nieuw afgegoten ornamenten.
 - Afgegoten ornament zo nodig ontdoen van gietnaden, dichtzetten van luchtbellens, plakken/mechanisch bevestigen/... aan de ondergrond, naden en verstekken dichtzetten met een mortel conform speciegroep ... Het ornament moet naadloos aansluiten op het bestaande werk.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
 - Uit een handelsvoorraad/catalogus.
 - Conform verwerkingsvoorschrift leverancier/fabrikant aanbrengen. Het ornament dient naadloos aan te sluiten op de ondergrond. Bij inpassing in bestaand werk dient alles naadloos op elkaar aan te sluiten. Er mogen geen zichtbare hoogteverschillen tussen de verschillende prefab-delen zijn.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Figuraties aanbrengen.**
- Ter plaatse vervaardigen.
 - De figuren conform tekening nr. ... en aanwijzing van de directie/architect aanhelen. Bij de aangegeven stukken eerst in klei/was een model op ware grootte maken en dit ter goedkeuring aan de directie voorleggen. Na goedkeuring in een mortel conform speciegroep .../speciesamenstelling ter plaatse opbouwen/boetsen. Op de ruwe vorm wordt in een pleisterlaag, mortel conform speciegroep.... de figuratie afgewerkt conform het bestaande werk. Referentie van het bestaande werk is op tekening/foto nr. ... aangegeven.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
 - Ter plaatse afmallen en gietstukken maken.
 - Figuratie schoonmaken tot op de pleisterlaag, mal in delen maken van siliconenrubber/kunststof/gips, steunmal maken van gips/kunststof, mal afgieten in een gietgips, mortel conform speciegroep Gietstuk mag geen luchtbelletjes aan de oppervlakte hebben groter dan 0,5 mm in doorsnede, gietstuk zonodig bijwerken, plaatsen plakken/mechanisch bevestigen en naadloos aanhelen met ondergrond en omringend werk met een mortel conform speciegroep ...
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
 - Reparatie uitgenomen figuraties herplaatsen.
 - De uitgenomen figuraties schoonmaken, herstellen en herplaatsen. Het herstel bestaat uit het naadloos herplaatsen van de uitgenomen delen nadat deze zijn schoongemaakt en hersteld. Aanhchting aan het bestaande werk middels lijm/gips/mechanische bevestiging/... Eventuele naden naderhand wegwerken met een mortel conform speciegroep
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
 - Uit handelsvoorraad/catalogus.
 - Conform verwerkingsvoorschrift leverancier/fabrikant aanbrengen. De figuratie dient naadloos aan te sluiten op de ondergrond. Bij inpassing in bestaand werk dient alles naadloos op elkaar aan te sluiten. Er mogen geen zichtbare naden tussen de verschillende prefab-delen zijn.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Toplaag pleisterlaag afwerken.**
- Voor het afwerken van de pleisterlaag zijn diverse mogelijkheden. In dit bestek worden slechts de mogelijkheden van het aanbrengen van een witsel- of verflaag beschreven. Voor decoratieve technieken zal dit met een specialist moeten worden besproken om de ondergrond te kunnen prepareren voor de beoogde afwerkingstechniek.

- Aanbrengen witsellaag.
 - Conform verwerkingvoorschrift witsel aanmaken en verwerken.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode ...
- Aanbrengen verflaag.
 - Bij een kwetsbare of makkelijk dicht te vloeien ondergrond altijd een reversibel verfsysteem toepassen op cellulose/mineraal/..... basis.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode....
- Overige afwerkingen zie onder andere K. Schönburg “Schäden an Sichtflächen”, waar kort wordt ingegaan op de schade aan verfsystemen en mogelijke oplossingen. Omdat dit vakgebied grotendeels tot het domein van de schilder behoort, wordt hier verder niet op ingegaan. Voor gedetailleerde informatie is het noodzakelijk een deskundig restauratie-schilder vooraf te raadplegen.

7.2. Voorbeeld van een bestektekst voor restauratiewerk binnen

W. Freling

Algemene informatie

Dit stucplafond in Lodewijk XIV-stijl dient te worden gerestaureerd. Het stucplafond is aangebracht op riet dat tegen het dichte, houten plafond is genageld. Het lijst- en ornamentwerk dient ter plaatse te worden bijgemaakt. Het materiaalgebruik dient zoveel als mogelijk in overeenstemming te zijn met het aangetroffen materiaal.

Algemene voorwaarden

Van toepassing op het werk zijn:

- UAV 1989 inclusief de aanvullende bepalingen.
- Arbo- en V&G-plan, aansluitend op en in overleg met de hoofdaannemer;
- CAR-verzekering.
- De stukadoor overlegt op basis van het werkplan met de aannemer wanneer de werkzaamheden kunnen worden uitgevoerd.
- De stukadoor is aanwezig op de wekelijkse werkvergaderingen van de aannemer gedurende zijn werkzaamheden.
- De stukadoor zorgt zelf voor de noodzakelijke steigers, zorgt zelf voor het afvoeren van afval, of in samenwerking met de aannemer steigers en afvoer afval.
- De stukadoor zorgt voor bescherming van de aanwezige vaste interieuronderdelen.
- De stukadoor kan gebruik maken van de aanwezige schaftgelegenheid.
- Water, stroom/elektra worden door de opdrachtgever ter beschikking gesteld.
- Aanwijzingen op het werk door de directievoerder op verzoek van de stukadoor. Van de aanwijzing wordt een nota van inlichtingen gemaakt.
- De offerte is opgebouwd op basis van aanneemsom of op basis van een meegeleverde open begroting die de besteksposten volgt.
- De offerte is minimaal 60 dagen geldig.
- De voertaal op het werk is Nederlands (dat hopen wij).

Documentatie

Documenteren vanaf de bestaande toestand t/m de eindafwerking middels foto's (digitaal) en een tekening waarop aangegeven staat waar de foto's zijn genomen.

Werkplan

De stukadoor levert een werkplan waarin duidelijk is omschreven wanneer en wat er wordt gerestaureerd c.q. aangevuld. In dit werkplan is een planning opgenomen. Het werkplan wordt aan de opdrachtgever voorgelegd. Na schriftelijke goedkeuring kan met de werkzaamheden worden begonnen. De stukadoor zet zelf de ontbrekende lijsten en ornamenten uit op het plafond. De nog aanwezige delen bieden hiervoor voldoende informatie om de ontbrekende delen op een juiste wijze te kunnen aanvullen.

Uit te voeren werkzaamheden

Loszittende delen van ornamenten en figuraties tijdelijk vastschroeven met RVS-schroeven en volgringen.

Beschadigde delen wegnemen: randen van het nog aanwezige stucwerk schoonmaken en zo nodig iets afsteken om een goed hechtingsvlak te krijgen. Dit dient met de nodige terughoudendheid te gebeuren.

Verflagen/witsellagen verwijderen: met water en schuurspons verwijderen en daarna met een natte doek nalopen om lekstrepen weg te poetsen. Vooraf proeven nemen en het resultaat ter beoordeling voorleggen aan de directie.

Pleisterdrager herstellen, riet: riet bijsteken en waar mogelijk tot in het bestaande riet om een goede overgang te krijgen tussen bestaand en nieuw werk. Het riet vastzetten met gegloeid koperdraad en RVS-schroeven in de ondergrond.

Loszittende delen definitief vastzetten: na het bijsteken van het riet worden de loszittende delen definitief vastgezet met behulp van RVS-schroeven en RVS-volgringen. Voor het aanbrengen van de schroeven en volgringen net voldoende materiaal uit de pleisterlaag wegfresen om de volgring minimaal 2 mm onder het oppervlak te laten verdwijnen. RVS-volgringen gebruiken met gaatjes om voldoende hechting te krijgen van de pleisterlaag met de onderliggende raaplaag. Aantal schroeven dient ter plaatse te worden bepaald.

Pleistersysteem herstellen, het vlakke werk opbouw conform bestaand: de nieuw aangebrachte pleisterdrager met mortel conform speciegroep P.I.a. vertinnen en ruw halen, daarna berapen met een zuivere kalkspecie, speciegroep P.I.a. of P.II.a. en ruw halen. Na droging pleisterlaag aanbrengen met mortel conform speciegroep P.I.a.

Scheuren dichtzetten: uithalen en dichtzetten: V-vormig uithalen, hechtingsoppervlak voorbehandelen en daarna scheur dichtzetten met een licht hydraulische kalkspecie, speciegroep P. II.a. Voor de gladde afwerking dichtpleisteren met een zeer fijne kalkspecie, speciegroep P.I.a.

Lijsten trekken, ter plaatse: op de eerder aangebrachte vertinlaag het vlakke lijstwerk conform bestaande profilering bijmaken, voortrekken in een grove kalkspecie, speciegroep P Ia of P IIa. De vlakken waarop wordt aangesloten met een hechtmiddel voorbehandelen. Natrekken met een zeer fijne kalkspecie, speciegroep P.I.a.

De bestaande grote, bolle en holle lijsten zijn met een bundel riet en papier opgevuld. Voor dit nieuwe werk op dezelfde wijze te werk gaan. Daarna de vulling vertinnen met een kalkspecie, speciegroep P.I.a. en ruw halen. Vervolgens de lijsten in een grove kalkspecie voortrekken en natrekken in een zeer fijne kalkspecie, speciegroep P.I.a. De vlakken waarop wordt aangesloten met een hechtmiddel voorbehandelen.

Ornamenten in de holle lijsten aanbrengen: hechtingsvlak voorbehandelen, ter plaatse boetseren/snijden van de ornamenten in een kalkspecie, speciegroep P.II.a. Daarna met een zeer fijne kalkspecie het oppervlak dichtpleisteren, speciegroep P.I.a.

Figuren aanvullen: de figuren conform de bijgevoegde tekening ter plaatse aanvullen in twee lagen. De ruwe vorm in een grove kalkspecie, speciegroep P.II.a., de fijne vorm waarbij de details overeenkomen met het bestaande werk in een fijne kalkspecie, speciegroep P.II.a.

Toplaag pleisterwerk afwerken: in twee zeer dunne lagen een verflaag op basis van een spanningsvrije celluloseverf aanbrengen. Kleur in overleg met de opdrachtgever.

W. Freling

8. Bestekteksten voor stukadoorswerk buiten

Werkwijzer

In blauw teksten die op de met eigen teksten worden aangevuld. Daar waar begrippen gescheiden worden door een / teken is de keuze om de begrippen door te halen die op die plaats niet van toepassing zijn.

In rood zijn het veelal begrippen waar een keuze uit gemaakt moet worden, of indien er geen juiste keuze is, kan een ander begrip worden toegevoegd.

In groen wordt de lokatie/plaats van het betreffende onderdeel aangegeven.

In grijs wordt verwezen naar STABU-standaard. Daar kan de informatie worden gevonden waaruit de bestekschrijver een keuze kan maken en in kan voegen.

Uiteraard staat het de bestekschrijver vrij om eigen teksten in te voegen.

Om een bestektekst te kunnen samenstellen uit de onderstaande variantteksten is voor de volgende opzet gekozen. De volgorde is opgezet op basis van de meest gangbare werkvolgorde voor het restaureren van stucwerk.

8.1. Voorbereidende werkzaamheden en (tijdelijke) voorzieningen

Documentatie voor start werkzaamheden.

- Het documenteren van de bestaande toestand vóór de start van de werkzaamheden middels foto's en tekeningen. Aan te leveren op CD-rom met tekeningen waar de foto's zijn genomen. Zo nodig te verduidelijken met teksten, tekeningen e.d.

Werkplan.

- De stukadoos vervaardigt een gedetailleerd werkplan dat ter goedkeuring aan de directie/opdrachtgever wordt voorgelegd. De directie/opdrachtgever geeft schriftelijk haar goedkeuring aan het werkplan.

Beschermen stucwerk tijdens werkzaamheden.

- De stukadoos geeft aan op welke wijze het werk wordt beschermd tegen weersinvloeden, vandalisme e.d.

Stutten/consolideren.

- Met latten vastzetten in boven- of achterliggende constructie: tijdelijke voorziening.
 - Minimaal om de ... cm over het aangegeven deel op tekening ... een lattenrooster aanbrengen. Zwaarte van het te gebruiken hout minimaal .. x ... mm. Vastzetten in de constructie met RVS-schroeven om de 15-20 cm. Om het stucwerk niet te beschadigen, dienen er tussen de latten en het stucwerk luchtkussentjes/noppenfolie/zandzakjes/

compriband/... te worden aangebracht.

- Kwaliteit materialen: constructiehout klasse ... conform NEN ...; RVS-schroeven ...
- Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.
- Doorschroeven met volgelingen, tijdelijke voorziening.
 - Rondom het te repareren gedeelte zoals is aangegeven op tekening nr. ... in een afwisselend patroon om de 15 tot 20 cm het te behouden stucwerk doorschroeven. De volgelingen voorzien van een foamband om kraken van de pleisterlaag te voorkomen. Te rekenen met minimaal ... schroeven per vierkante meter.
 - Kwaliteit materialen: schroeven RVS-kwaliteit...; volgelingen RVS-kwaliteit ...
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.
- Doorschroeven met volgelingen, definitieve voorziening.
 - Voor het aanbrengen van de schroeven met volgelingen voldoende materiaal uit de pleisterlaag wegfresen om de volgeling tot minimaal ... mm onder het oppervlak te laten verdwijnen. De schroeven met volgelingen volgens een patroon in het aangegeven gebied, zoals op tekening/in overleg met directievoerder is aangegeven, aanbrengen. Te rekenen met minimaal ... schroeven per vierkante meter. Ornamenten en voorstellingen zoveel mogelijk ontzien. Indien nodig vooroverleg met directievoerder.
 - Kwaliteit materialen: schroeven RVS-kwaliteit...; volgelingen RVS-kwaliteit...
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

Loszittende ornamenten/figuraties uitnemen en tijdelijk elders opslaan.

- De loszittende ornamenten uitnemen en nummeren en op tekening plaats en nummers aangeven. De uitgenomen (delen van) ornamenten omwikkelen met noppenfolie/papier/vochtvreters/.. en in kratten opslaan. De kratten tijdelijk in container/werkplaats/... vorstvrij en droog opslaan. De kratten en inhoud dienen te worden geventileerd om verstikking en vochtinwerking te voorkomen. Op de kratten aangeven welke ornamenten/delen van het stucplafond er in verpakt zijn. Op het krat een tekening toevoegen waarop de inhoud is aangegeven. Documentatie van de uitgenomen ornamenten/figuraties in tweevoud op papier en in enkelvoud digitaal aanleveren aan de directie. Afkomend materiaal blijft eigendom van de eigenaar.

- De ondergrond van de plaats van het uitgenomen deel beschermen tegen weersinvloeden met behulp van.....

- Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

Beschadigde delen wegnemen.

- Niet meer te handhaven delen eerst documenteren: foto's, tekeningen, ornamenten/figuraties eerst schoonmaken tot op de voorgeschreven laag .., dan afmallen na overleg met directie alvorens uit te nemen en naar container af te voeren.

Afvoeren pas na goedkeuring door directie.

- De ondergrond van de plaats van het uitgenomen deel beschermen tegen weersinvloeden met behulp van.....

- Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

Door zout aangetaste delen.

- Stucwerk met een zoutbelasting van $> .. \text{ mg/dm}^2$ chlo-riden/sulfaten/nitraten verwijderen. Alvorens te verwijderen voor zover het geornamenteerd werk betreft dit werk eerst documenteren en indien mogelijk/noodzakelijk eerst afmallen: foto's, tekeningen en op overzichts-tekening plaats aangeven.

- Na verwijdering van de zouten de ondergrond laten drogen en vervolgens beschermen tegen weersinvloeden, opspattend water,

- Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

Door vocht aangetaste delen.

- Alvorens de aangetaste delen te verwijderen e.e.a. documenteren: foto's, tekeningen en op tekening plaats aangeven van de stukken die worden verwijderd. De ornamenten/figuraties/... zo mogelijk eerst afmallen in overleg met de directie.

- Na verwijdering van de zouten ondergrond laten drogen en vervolgens beschermen tegen weersinvloeden, opspattend water,

- Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

Schoonmaken.

- Afborstelen, droog.

- Met een zachte borstel schoonborstelen, gebruik stofzuiger met een zacht mondstuk om vuil en gruis te verwijderen is wel/niet toegestaan.

- Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

- Afborstelen, vochtig/nat.

- Na het droog verwijderen van vuil met vochtige doek/schuurspons/.. het oppervlak behandelen. Aan het water azijn/niet agressieve schoonmaakmiddelen/... toevoegen. Nabehandelen met schoon water.

- Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

Verflagen/witsellagen verwijderen.

- met water (neutraal) en schuurspons.

- Na proef verf verwijderen met water en schuurspons. Met natte doek nalopen om lekstrepen e.d. weg te poetsen (stelpost opnemen, proef uitvoeren en resultaat vermelden bij prijsvorming).

- Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

- met water en schoonmaakmiddelen.

- Na een proef het stucplafond schoonmaken met oplossing van schoonmaakmiddelen neutraal/basisch/huishoudazijn/....

- Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

- met stijfsel en föhn.

- Na het verwijderen van vuil een laag stijfsel/lijm/... opbrengen opgelost/aangemaakt met gedestilleerd water. Na droging, eventueel geforceerd met een elektrische föhn (let op: kan bij sterke verwarming tot schade aan het gips leiden), de losgekomen verf/witsellagen met plamuurmes/steekmes/scalpelmesje/... verwijderen. Voor achtergebleven stukken behandeling herhalen dan wel met mechanische middelen verwijderen.

- Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

- met afbijtmiddelen en naspoelen.

- Na het verwijderen van vuil het te behandelen oppervlak insmeren met afbijtmiddel/.... conform gebruiksvoorschrift fabrikant. Residu van afbijtmiddel en verf afnemen en als chemisch afval behandelen en afvoeren. Daarna het oppervlak reinigen met water en/of azijn om een en ander te neutraliseren. Alleen middelen gebruiken die door de fabrikant worden voorgeschreven.

- Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

- met compressen-pulp.

- Conform verwerkingsvoorschrift van fabrikant gebruiken. Proef opzetten en eerst ter goedkeuring voorleggen aan de directie.

- Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

- met mechanische middelen.

- Scalpelmesjes tot op voorgeschreven laag.

- Met het scalpelmesje de verf-/witsellagen handmatig verwijderen tot op de aangegeven laag. Een en ander ter beoordeling van de directie.
- Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.
- Slijpen.
 - Met dremel en slijpgereedschap de verf-/witsellagen mechanisch verwijderen tot op laag Deze methode alleen toepassen na uitdrukkelijke toestemming directie en na goedkeuring proefstukken door directie.
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

Overige te verwijderen zaken.

- Buizen, verlichting e.d., opbouw.
 - De stukadoor verwijdert/geeft aanwijzingen aan sloper/aannemer/loodgieter/elektriciens bij het verwijderen van alle leidingen, haken, buizen en niet ter zake doende ijzer-/kunststof-/houtwaren van het plafond/wanden inclusief verlichting. Uitbesteding door stukadoor in onderaanneming is toegestaan.
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.
- Kanalen, buizen e.d., doorvoeringen.
 - De stukadoor verwijdert/geeft aanwijzingen aan sloper/aannemer/loodgieter/elektriciens bij het verwijderen van alle leidingen, haken, buizen en niet ter zake doende ijzer-/kunststof-/houtwaren van het plafond/wanden inclusief verlichting. Uitbesteding door stukadoor in onderaanneming is toegestaan.
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

Ontzouten.

- Stucwerk.
 - Met papier-mâché-compressen het stucwerk ontzouten tot een niveau van ... mg/dm² chloriden/sulfaten/nitraten. Na droging opnieuw zoutgehalte meten en zonodig behandeling herhalen tot de vereiste waarden worden gehaald.
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.
- Onderliggende constructie.
 - Door zout aangetaste delen wegnemen en door een bouwkundig aannemer een nieuw systeem aanbrengen.

- Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

Constructie herstellen.

- Houten delen vervangen.
 - Door bouwkundig aannemer in overleg met de stukadoor: houten balklaag/houtconstructie herstellen door aangetaste delen te verwijderen en nieuwe delen aan te scherven conform tekening nr. .. De omringende constructie stutten en stempelen en voorkomen dat het aanhangende stucwerkplafond/de gestukadoorde wanden worden beschadigd.
 - Kwaliteit timmerhout...
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.
- Aanhelen met kunstmortels.
 - Door bouwkundig aannemer in overleg met de stukadoor: aangetaste delen van de houtconstructie, zie tekening nr. ..., verwijderen en opvullen met een kunstharmortel type... van firma... conform verwerkingsvoorschrift fabrikant inclusief het aanbrengen van fiberstaven/...
 - Houtconstructies zoals op tekening ... is aangegeven.
- Versterken met ijzer/houtconstructie.
 - Door bouwkundig aannemer in overleg met de stukadoor: de houtconstructie versterken met RVS-hoeklijnen/houten delen, zie tekening nr. .. en details nrs. RVS-staal toepassen conform NEN
 - Kwaliteit timmerhout...
 - Houtconstructies zoals op tekening ... is aangegeven.
- Rachelwerk herstellen.
 - Rachels aanbrengen/aanhelen conform bestaand rachelwerk. De rachels worden geschroefd.
 - Kwaliteit timmerhout; kwaliteit schroeven, RVS
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

Constructie conserveren.

- Houtboorders.
 - Door specialisten constructie laten conserveren in overleg met de stukadoor. De specialist dient rekening te houden met nabewerkingen door de stukadoor. Beschermingsmiddelen gebruiken conform voorschriften fabrikant.
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

- Vocht.
 - Lekkages door derden (loodgieter/aannemer) laten oplossen om de oorzaak van het vochtprobleem weg te kunnen nemen. Daarna constructie voldoende laten drogen zodat de RV in de constructie minder is dan ..%. Daarna constructie conserveren en maatregelen treffen tegen aantasting van de constructie tegen vocht.
 - Optrekkend vocht door aannemer te bestrijden in overleg met de stukadoor. Daarna droging en behandelen conform advies leverancier mortel.....
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.
 - Schimmels.
 - Door specialisten in overleg met de **directievoerende partij/aannemer/stukadoor** constructie behandelen tegen schimmels. Milieuvriendelijke producten gebruiken zoals ...
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.
- Wilgentenen, uitgewaterd en gespleten met **gesmede ijzeren nagels/RVS-nagels** in ondergrond vastzetten.
 - Kwaliteit hout: kwaliteit RVS-schroeven.....; kwaliteit wilgentenen conform
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.
- Overig.
 -
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.

Pleistersysteem herstellen.

Pleisterdrager herstellen.

- Riet.
 - Riet bijsteken in de diameters die worden aangetroffen. Het riet met gegloeid koperdraad diam. ... en vertinde rietspijkers in de ondergrond vastzetten maximaal om de ... cm.
 - Kwaliteit riet:
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.
- Steengas (zie specificaties STABU).
 - Het steengas, gegalvaniseerd, in de vorm van het **plafond/kooflijst/lijstwerk/...** aanbrengen en volgens verwerkingsvoorschriften vastzetten en spannen.
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.
- Stucanet (zie specificaties STABU).
 - Stucanet conform voorschriften fabrikant aanbrengen. Vooral bij de overgangen naar bestaand (oud) werk zorgvuldig te werk gaan om een goede niet scheurgevoelige aansluiting te realiseren.
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.
- Hout.
 - Houten latjes herstellen, afmetingen .. x mm conform bestaand, vastzetten met RVS-schroeven, houtsoort **vuren/grenen/eiken/...** gezaagd en detaillering conform bestaand werk.
- Onderlinge hechting lagen pleistersysteem.
 - Mechanisch.
 - Vastzetten van loszittende delen in de ondergrond middels doorschroeven met RVS-volgringen. Te rekenen met ... RVS-schroeven per m². De volgringen, dikte mm, verdiept aanbrengen.
 - Kwaliteit RVS-schroeven.....; kwaliteit RVS-volgringen.....
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.
 - Chemisch/verlijmen.
 - Middels injecties met **plexol/leemcoulis/kalkkrijt/.....** oplossingen de holtes tussen de verschillende stuc- en pleisterlagen opvullen/verlijmen. Tijdens het injecteren voldoende tegendruk geven om te voorkomen dat er stukken uitbreken.
 - Het handmatig injecteren met injectiespuiten. Eerst oppervlakten activeren door water te vernevelen in de holten. Hiervoor dienen gaatjes te worden geboord in de loszittende stukken. Daarna met geringe overdruk en ondersteuning van de pleisterlaag de injectiemortel inbrengen. Voldoende mortel inbrengen tot deze in omringende gaten zichtbaar wordt. De pleisterlaag voldoende ondersteunen tijdens en na (i.v.m. droogtijd) het injecteren. De injectiemortel afstemmen op de grootte van de holtes. Moet voldoende kunnen vloeien om de beoogde hechting te krijgen tussen beide lagen.
 - Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.
- Opbouw nieuw werk conform bestaand.
 - Nieuw aangebrachte pleisterdrager vertinnen met mortel conform speciegroep ..., ruwhalen, raaplaag aanbrengen met mortel conform speciegroep

... en na droging/na ruwhalen/conform voorschrift leverancier/... pleisterlaag aanbrengen met mortel conform speciegroep ... (zie bijlage B Speciegroepen in STABU standaard technische bepalingen hoofdstuk 40 Stukadoorswerk voor keuze speciegroepen en eventuele andere mortelsamenstellingen en systemen). De hechting aan bestaand werk garanderen door voorbehandeling van de hechtvlakken met Het nieuwe werk geheel of gedeeltelijk aanbrengen op de nieuw ingebrachte pleisterdragers, de deels ontbrekende pleisterlaag en deels ontbrekende pleister- en raaplagen.

- Het gebruik van gipsgebonden mortels voor buitenwerk is niet toegestaan. De speciegroepen P IV, V en VI a en b mogen niet worden gebruikt. Hechtmateriaal voor buitentoepassingen conform verwerkingsvoorschriften fabrikant.
- Locatie/plaats: zoals op tekening ... is aangegeven.
- toeslag- en vulstoffen: de volgende toeslag- en/of vulstoffen worden aan de mortel toegevoegd:
 - varkenshaar/kalverhaar/koeienhaar/strohaksel/ krijt/marmermeel/ gemalen baksteen/versnellers/ vertragers/polystyreenkorrels/ vermucilite/kunststofvezels/glasvezels/....

Scheuren dichtzetten.

- Overbruggen met strips.
 - Scheuren V-vormig/wigvormig/zwaluwstaartvormig/... uithalen, RVS-strips met een dikte van ... mm verdiept aanbrengen over de scheur heen op minimaal cm van elkaar, strips met gaten uitvoeren voor betere hechting, hechtingsoppervlak voorbehandelen met, scheur dichtzetten met mortel conform speciegroep en na uitharding/ruw halen/voorschrift leverancier/.. afwerken met mortel conform speciegroep (zie bijlage B Speciegroepen in STABU standaard technische bepalingen hoofdstuk 40 Stukadoorswerk voor keuze speciegroepen en eventuele andere mortelsamenstellingen en systemen).
 - Het gebruik van gipsgebonden mortels voor buitenwerk is niet toegestaan. De speciegroepen P IV, V en VI a en b mogen niet worden gebruikt. Hechtmateriaal voor buitentoepassingen conform verwerkingsvoorschriften fabrikant.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven en gecodeerd op tekening nr. met coderingen

- Overbruggen met gaas.
 - Scheur tot een breedte van minimaal .. cm vrijleggen tot op de vertinlaag. In deze sleuf primer aanbrengen en een gaas/wapeningsmat/... inbedden in een specie, mortelgroep ... (zie bijlage B Speciegroepen in STABU standaard technische bepalingen hoofdstuk 40 Stukadoorswerk voor keuze speciegroep en eventuele andere mortelsamenstellingen en systemen). Na uitharding/ruw halen/voorschrift leverancier/.. de pleisterlaag aanhalen met een mortel conform speciegroep .. (zie bijlage.. voor keuze speciegroep en eventuele andere mortelsamenstellingen en systemen).
 - Materiaal: kwaliteit gaas: thermisch verzinkt, type... wapeningsmat: kunststof bestand tegen alkalisch milieu met ruwe uitsteeksel voor betere mortelhechting, type ...
 - Het gebruik van gipsgebonden mortels voor buitenwerk is niet toegestaan. De speciegroepen P IV, V en VI a en b mogen niet worden gebruikt. Hechtmateriaal voor buitentoepassingen conform verwerkingsvoorschriften fabrikant.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven en gecodeerd op tekening nr. ...
- Uithalen en dichtzetten.
 - Scheuren V-vormig/wigvormig/zwaluwstaartvormig/... uithalen, hechtingsoppervlak voorbehandelen met, scheur dichtzetten met mortel conform speciegroep (zie bijlage B Speciegroepen in STABU standaard technische bepalingen hoofdstuk 40 Stukadoorswerk voor keuze speciegroep en eventuele andere mortelsamenstellingen en systemen) en na uitharding/ruw halen/voorschrift leverancier/.. afwerken met mortel conform speciegroep (zie bijlage B Speciegroepen in STABU standaard technische bepalingen hoofdstuk 40 Stukadoorswerk voor keuze speciegroep en eventuele andere mortelsamenstellingen en systemen).
 - Het gebruik van gipsgebonden mortels voor buitenwerk is niet toegestaan. De speciegroepen P IV, V en VI a en b mogen niet worden gebruikt. Hechtmateriaal voor buitentoepassingen conform verwerkingsvoorschriften fabrikant.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode...
- Pleisteren/afwerking pleisterlaag
 - met een met water aangelengde hydraulische kalkmortel, speciegroep .. (zie bijlage B speciegroe-

pen in STABU standaard technische bepalingen hoofdstuk 40 stukadoorswerk voor keuze speciegroep en eventuele andere mortelsamenstellingen en systemen) het schoongemaakte oppervlak pleisteren om beschadigingen, aanzetten, oneffenheden en scheurtjes dicht te zetten. Zonodig behandeling herhalen.

- locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr... en gecodeerd met kleurcode..
- Toeslag- en vulstoffen: de volgende toeslag- en/of vulstoffen worden aan de mortel toegevoegd:
 - varkenshaar/kalverhaar/koeienhaar/strohaksel/krijt/marmermeel/gemalen baksteen/versnellers/vertragers/polystyreenkorrels/vermucilite/kunststofvezels/glasvezels/....

Lijsten trekken.

- Ter plaatse.
 - Lijsten in de grove kalkmortel, mortelgroep .. voortrekken en natrekken in een zeer fijne specie, mortelgroep ... Voor de opbouw van verstekken e.d. dezelfde mortelsamenstelling als voor de lijsten gebruiken. De ondergrond voorbereiden met conform voorschrift fabrikant. De lijsten dienen een glad en strak uiterlijk te hebben, afwijkingen groter dan ... mm zijn niet toegestaan. Indien nodig wapeningsgaas aanbrengen in de lijst. Indien nodig verankeringen in de ondergrond aanbrengen: RVS-schroeven..... aantal per strekkende meter.
 - Het gebruik van gipsgebonden mortels voor buitenwerk is niet toegestaan. De speciegroepen P IV, V en VI a en b mogen niet worden gebruikt. Hechtmateriaal voor buitentoepassingen conform verwerkingsvoorschriften fabrikant.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Ter plaatse afmallen en gietstukken maken.
 - Lijst over een lengte van minimaal cm schoon maken tot op de originele pleisterlaag. Van dit stuk lijst een mal maken op basis van een siliconenrubber aangevuld met een gipsen/kunststof steunmal. Na afnemen mal reinigen en prepareren voor het afgieten van de benodigde lengtes lijst. Te gebruiken een gietmortel op cement-/kunstharsbasis geschikt om buiten toe te passen. In de gietstukken mogen geen luchtbelletjes zitten met een diameter groter dan 0,5 mm. De gietstukken met kunstharsmortel/... aanbrengen op een geprepareerde ondergrond.... hechtmiddel. De naden tussen de gietstukken en met de ondergrond aanwerken met

een mortel conform speciegroep.. of een daartoe geëigend vulmiddel.

- Het gebruik van gipsgebonden mortels voor buitenwerk is niet toegestaan. De speciegroepen P IV, V en VI a en b mogen niet worden gebruikt. Hechtmateriaal voor buitentoepassingen conform verwerkingsvoorschriften fabrikant.
- Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Op de werkbank en daarna in het werk monteren.
 - Afmallen van lijsten die moeten worden bijgemaakt. Mal gebruiken om op de werkbank nieuwe (samengestelde) lijsten te trekken met het bijpassende profiel in mortel conform speciegroep ... Het oppervlak dient glad te zijn. Lengtes in het werk te verwerken zijn minimaal mm lang. Vastzetten met kunstharsgebonden mortel/hydraulische kalkmortel/... al dan niet op een geprepareerde ondergrond van, naden dichtstoppen met mortel conform speciegroep .../geëigend vulmiddel conform voorschriften leverancier/... Overgangen tussen bestaand en nieuw werk mogen niet zichtbaar/voelbaar zijn. De lengtes van de lijsten mogen niet zichtbaar zijn na afwerking/schilderen.
 - Het gebruik van gipsgebonden mortels voor buitenwerk is niet toegestaan. De speciegroepen P IV, V en VI a en b mogen niet worden gebruikt. Hechtmateriaal voor buitentoepassingen conform verwerkingsvoorschriften fabrikant.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Uit handelsvoorraad/catalogus.
 - Keuze voorleggen aan principaal, verwerken conform verwerkingsvoorschrift fabrikant/leverancier. De lengte van de lijsten mag niet zichtbaar zijn na verwerking. Vlakheidseisen: lengtes zodanig verwerken dat er geen zichtbare overgangen ontstaan.
 - Het gebruik van gipsgebonden mortels voor buitenwerk is niet toegestaan. De speciegroepen P IV, V en VI a en b mogen niet worden gebruikt. Hechtmateriaal voor buitentoepassingen conform verwerkingsvoorschriften fabrikant.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Toeslag- en vulstoffen aan de mortel toevoegen:
 - varkenshaar/kalverhaar/ koeienhaar/strohaksel/krijt/marmermeel/gemalen baksteen/

versnellers/vertragers/polystyreenkorrels/ vermiculite/kunststofvezels/glasvezels/....

Ornamenten aanbrengen.

- Ter plaatse vervaardigen/boetseren.
 - Ondergrond schoonmaken, hechtingsoppervlak voorbehandelen, lijst of ornament in mortel conform speciegroep ... opbouwen in ... lagen.
 - Toeslagstoffen raaplaag koeienhaar, varkenshaar, kalverhaar, gaas, non-wovens, wapening/.... In de pleisterlaag mortel conform speciegroep ... met toeslagstof krijt, gemalen kalksteen, marmermeel,.....
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Ter plaatse afmallen en gietstukken maken.
 - Lijst of ornament schoonmaken tot op de pleisterlaag, mal in delen maken van siliconenrubber/kunststof/gips, steunmal maken van gips/kunststof, mal afgieten in een gietgips, mortel conform speciegroep Gietstuk mag geen luchtbelletjes aan de oppervlakte hebben met een diameter groter dan 0,5 mm, gietstuk zonodig bijwerken, plaatsen plakken/mechanisch bevestigen en aanhelen met ondergrond en omringend werk met een mortel conform speciegroep .../geëigend vulmiddel conform verwerkingsvoorschrift leverancier/....
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Reparatie uitgenomen ornamenten herplaatsen.
 - Ornament schoonmaken tot op de originele pleisterlaag, beschadigingen herstellen met mortel conform speciegroep ... achterzijde zover schoonmaken dat herplaatsen mogelijk is, herplaatsen plakken/mechanisch bevestigen en aanhelen met ondergrond en omringend werk met mortel conform speciegroep .../geëigend vulmiddel conform verwerkingsvoorschrift leverancier/....
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Nieuw afgegoten ornamenten.
 - Afgegoten ornament zo nodig ontdoen van gietnaden, dichtzetten van luchtballen, plakken/mechanisch bevestigen/... aan de ondergrond, naden en verstekken dichtzetten met een mortel conform speciegroep ... Het ornament moet naadloos aansluiten op het bestaande werk.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..

- Uit handelsvoorraad/catalogus.
 - Conform verwerkingsvoorschrift leverancier/fabrikant aanbrengen. Het ornament dient naadloos aan te sluiten op de ondergrond. Bij inpassing in bestaand werk dient alles naadloos op elkaar aan te sluiten. Er mogen geen zichtbare hoogteverschillen tussen de verschillende prefab-delen zijn.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..

Figuraties aanbrengen.

- Ter plaatse vervaardigen.
 - De figuren conform tekening nr. ... en aanwijzing van de directie/architect aanhelen. Bij de aangegeven stukken eerst in klei/was/.... een model op ware grootte maken en dit ter goedkeuring aan de directie voorleggen. Na goedkeuring in een mortel conform speciegroep .../speciesamenstelling ter plaatse opbouwen/boetseren. Op de ruwe vorm wordt in een pleisterlaag, mortel conform speciegroep.... de figuratie afgewerkt conform het bestaande werk. referentie van het bestaande werk is op tekening/foto nr ... aangegeven.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Ter plaatse afmallen en gietstukken maken.
 - Figuratie schoonmaken tot op de pleisterlaag, mal in delen maken van siliconenrubber/kunststof/gips, steunmal maken van gips/kunststof, mal afgieten in een mortel conform speciegroep .../kunsthar-gebonden mortel....; gietstuk mag geen luchtbelletjes aan de oppervlakte hebben groter dan 0,5 mm in doorsnede, gietstuk zonodig bijwerken, plaatsen plakken/mechanisch bevestigen en naadloos aanhelen met ondergrond en omringend werk met een mortel conform speciegroep ...
 - Het gebruik van gipsgebonden mortels voor buitenwerk is niet toegestaan. De speciegroepen P IV, V en VI a en b mogen niet worden gebruikt. Hechtmateriaal voor buitentoepassingen conform verwerkingsvoorschriften fabrikant.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Reparatie uitgenomen figuraties herplaatsen.
 - De uitgenomen figuraties schoonmaken, herstellen en herplaatsen. Het herstel bestaat uit het naadloos herplaatsen van de uitgenomen delen nadat deze zijn schoongemaakt en hersteld. Aanchechting aan het bestaande werk middels lijm.../

kunstharsen.../mechanische bevestiging/... Eventuele naden naderhand wegwerken met een mortel conform speciegroep

- Het gebruik van gipsgebonden mortels voor buitenwerk is niet toegestaan. De speciegroepen P IV, V en VI a en b mogen niet worden gebruikt. Hechtmateriaal voor buitentoepassingen conform verwerkingsvoorschriften fabrikant.
- Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Uit handelsvoorraad/catalogus.
 - Conform verwerkingsvoorschrift leverancier/fabrikant aanbrengen. De figuratie dient naadloos aan te sluiten op de ondergrond. Bij inpassing in bestaand werk dient alles naadloos op elkaar aan te sluiten. Er mogen geen zichtbare naden tussen de verschillende prefab-delen zijn.
 - Het gebruik van gipsgebonden mortels voor buitenwerk is niet toegestaan. De speciegroepen P IV, V en VI a en b mogen niet worden gebruikt. Hechtmateriaal voor buitentoepassingen conform verwerkingsvoorschriften fabrikant.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode..
- Toplaag pleisterlaag afwerken.

Voor het afwerken van de pleisterlaag zijn diverse mogelijkheden. In dit bestek worden slechts de mogelijkheden van het aanbrengen van een witsel- of verflaag beschreven. Voor decoratieve technieken zal dit met een specialist moeten worden besproken om de ondergrond te kunnen prepareren voor de beoogde afwerkingstechniek.
- Aanbrengen witsellaag.
 - Conform verwerkingvoorschrift witsel aanmaken en verwerken.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode ...
- Aanbrengen verflaag.
 - Bij een kwetsbare of makkelijk dicht te vloeien ondergrond altijd een reversibel verfsysteem toepassen op cellulose/mineraal/..... basis.
 - Locatie/plaats: zoals aangegeven is op tekening nr. ... en gecodeerd met kleurcode....

- Overige afwerkingen zie o.a. K. Schönburg “Schäden an Sichtflächen”, waar wordt ingegaan op de schade aan verfsystemen en mogelijke oplossingen. Omdat dit vakgebied grotendeels tot het domein van de schilder behoort, wordt hier verder niet op ingegaan. Voor gedetailleerde informatie is het noodzakelijk een deskundig restauratie-schilder vooraf te raadplegen.

8.2. Voorbeeld van een bestektekst voor restauratiewerk buiten

A. van Delden

Algemene informatie

Deze negentiende eeuws gepleisterde gevel is door verzakkingen wat vervormd. Na het constructieve herstel dient ook het pleisterwerk te worden hersteld. De opgave is om zoveel mogelijk origineel pleisterwerk te handhaven.

Restauratie gevelstucwerk

Na constructief herstel, restauratie van het metselwerk, kozijnen, natuursteenwerk e.d. zal de stukadoor het ontbrekende gevelstucwerk bij moeten maken. Om het constructief herstel mogelijk te maken, zullen delen van het pleisterwerk moeten worden weggehaald. De stukadoor doet voorstellen om de ver-

vormingen op een voor de opdrachtgever esthetisch acceptabele wijze te overbruggen. Bij het eindresultaat mag gezien worden dat het een restauratie van bestaand stucwerk is.

Algemene voorwaarden

Van toepassing op het werk zijn:

- UAV 1989 inclusief de aanvullende bepalingen.
- Arbo- en V&G-plan, aansluitend op en in overleg met de hoofdaannemer.
- CAR-verzekering.
- De stukadoor overlegt op basis van het werkplan met de aannemer wanneer de werkzaamheden kunnen worden uitgevoerd.
- De stukadoor is aanwezig op de wekelijkse werkvergaderingen van de aannemer gedurende de werkzaamheden van de aannemer.
- Steigers worden door de aannemer beschikbaar gesteld.
- De afvalcontainer wordt door de aannemer beschikbaar gesteld.
- De stukadoor beschermt het werk gedurende de restauratie tegen weersinvloeden en dekt het gerestaureerde en nieuwe werk dagelijks af conform voorschriften fabrikant en goed vakmanschap.
- De stukadoor kan gebruik maken van de aanwezige schaftgelegenheden.
- Water, stroom/elektra worden door de opdrachtgever ter beschikking gesteld.
- Aanwijzingen op het werk door de directievoerder op verzoek van de stukadoor. Van de aanwijzing wordt een nota van inlichtingen gemaakt.
- De offerte is opgebouwd op basis van een meegeleverde, open begroting die de besteksposten volgt.
- De offerte is minimaal 60 dagen geldig.
- Onderhoudstermijn: drie maanden na oplevering.
- De voertaal op het werk is Nederlands.

Documentatie

Documenteren vanaf de bestaande toestand t/m de eindafwerking middels foto's (digitaal) en een tekening waarop aangegeven staat waar de foto's zijn genomen. Van het restauratiewerk wordt ook een documentatie verlangd van de gebruikte materialen en detailleringen.

Geveltekeningen schaal 1:100 en details 1:5 worden door de architect/opdrachtgever in afdruk en digitaal ter beschikking gesteld.

Werkplan

De stukadoor levert een werkplan waarin duidelijk is omschreven wanneer en wat er wordt gerestaureerd c.q. aangevuld. In dit werkplan is een planning opgenomen. Het werkplan wordt aan de opdrachtgever voorgelegd. Na schriftelijke goedkeuring kan met de werkzaamheden worden begonnen.

Uit te voeren werkzaamheden

Loszittende en beschadigde delen wegnemen: niet meer te handhaven delen eerst op geveltekening aangeven voordat deze worden uitgenomen en afgevoerd. In overleg met directievoerder worden de hoeveelheden bepaald. Voor de prijsvorming te rekenen met 20% vervanging van het nog aanwezige stucoppervlak. Verrekening vindt plaats op basis van het werkelijk te vervangen oppervlak.

Verflagen/witsellagen verwijderen: loszittende verf/witsellagen met plamuurmes en ander steekgereedschap verwijderen. Schoonmaken, afborstelen: met borstel geveloppervlak schoonborstelen om vuil en restanten loszittende delen te verwijderen.

Schoonmaken, vochtig/nat: na het schoonborstelen met vochtige borstel/spons/doek het oppervlak verder reinigen.

Pleisterdrager herstellen: door de bouwkundig aannemer wordt het achterliggende metselwerk gerestaureerd. Het lijstwerk wordt door de aannemer uitgemetseld op aanwijzingen van de stukadoor.

Pleistersysteem herstellen: onderlinge hechting stuc/pleisterlagen: als hechtmiddel tussen de oude en nieuwe laag gebruiken speciegroep P II b. 7, fabrieksmatig.

Pleistersysteem herstellen: opbouw nieuw werk conform bestaand: Na voorbehandeling van de ondergrond, pleistersysteem opzetten dat aansluit bij het bestaande materiaal. Voor aanbranden en raaplagen een kalkcementspecie, speciegroep P II b 2 gebruiken.

Scheuren dichtzetten: scheuren V-vormig uithalen, hechtingsoppervlak bevochtigen en scheuren dichtzetten met een kalkcementspecie, speciegroep P II b.

Pleisteren: het gevelvlak glad pleisteren met een lichthydraulische kalkmortel, speciegroep P I c of P II b. 10; een en ander in overleg met de fabrikant.

Afwerking: het gevelvlak tweemaal sausen met een kalkverf in een nader te bepalen gebroken witte kleur.

Oplevering en nazorg: vooroplevering van het werk vóór het uitvoeren van het sauswerk. Na het sauswerk oplevering en gaat een garantieperiode van 3 maanden in. Uiterlijk twee maanden na oplevering dient de verantwoording van de restauratie en de bijbehorende documentatie aan de directievoerder/opdrachtgever te zijn overhandigd.

9. Overige stukadoorswerkzaamheden, bijzondere technieken

Hieronder kunnen de stucmarmers, scagliola, stucco-lustro en andere bijzondere pleistersystemen worden gerubriceerd. Vooralsnog gaan we hier uit van verwijzingen naar bestaande literatuur en documentatie van restauraties van deze bijzondere technieken. Het restaureren vereist een zeer grote mate van vakbekwaamheid. In Nederland zijn dergelijke afwerkingstechnieken weinig gebruikt. De bouwhistorische waarden zijn in het algemeen hoog te noemen en dienen dus met de nodige voorzichtigheid te worden behandeld. Door het geringe aanbod zijn we hier meestal aangewezen op de enkele Nederlandse specialist en/of op enkele buitenlanders die in dit restauratiewerk hun sporen hebben verdiend.

9.1. Stucmarmer

Stucmarmer bestaat uit model- of albastergips met beenderlijm en pigmenten. De gips wordt met water en beenderlijm aangemaakt. Eventueel worden er donkere pigmenten aan toegevoegd. De verhouding water-beenderlijm dient zodanig te worden gekozen dat de afbindtijd rond de 8 uur uitkomt. Als de mortel te snel afbindt, kan het stucmarmer niet meer worden geslepen. De mortel wordt gekneet tot een homogene massa. Daarna worden de droge (aders) of natte (vlakken) pigmenten toegevoegd aan de gipsmassa. Daarna wordt de mortel uitgerold tot een plaat. Hiervan worden plakken gesneden met een dikte van één tot anderhalve centimeter. Deze plakken worden op de ondergrond aangebracht. Het geheel wordt vervolgens ingewassen met een dunne gipsmortel en vervolgens wordt het gehele oppervlak met lijmwater bevochtigd. Na ruim een uur wordt begonnen met raspen, snijden en slijpen van het oppervlak. Het slijpen gebeurt in een aantal arbeidsgangen. Om de glansgraad te verkrijgen, wordt het oppervlak bevochtigd met een mortel van één deel gips op 5 delen hete lijmwater. Het aandeel lijmwater neemt steeds verder toe naarmate het oppervlak verder wordt gepolijst. De glansgraad kan uiteindelijk nog verder worden opgevoerd door het oppervlak te politouren met een essenwortelhout.

Uit bovenstaande omschrijving kan worden opgemaakt dat het maken van stucmarmer een kostbaar en ingewikkeld procédé is. Het raadplegen van vaklieden voor nieuw werk en voor restauraties is noodzakelijk.

Litt. P. Vierl Putz und Stuck blz. 176 en 181, R. Immscher in "Brandenburgische Denkmalpflege 1993, nr. 2 blz. 5-19

9.2. Scagliola

Een inlegtechniek van kunstmarmersorten, waarbij ontbrekende en beschadigde delen kunnen worden gerestaureerd c.q. gereconstrueerd.

Een gipsmassa die door toevoeging van dierlijke lijm vermengd met maximaal 50% pigment zeer hard kan worden. Van de "broden" worden plakken gesneden en op de ondergrond verlijmd. Slijpen en polijsten en in de was zetten en daarna met flanelen lappen opwrijven om de vereiste glansgraad te verkrijgen.

Litt. P. Vierl Putz und Stuck blz. 179 en 181

9.3. Stucco-lustro

Een kalk-zeepverbinding die op een kalkgebonden pleisterlaag wordt aangebracht. Vervolgens worden de "fresco"-verven op deze laag geschilderd, nadat de eerste laag enigszins is aangedroogd. De verf is ook aangeroerd met het kalk-zeepmengsel. Na het aandrogen wordt het geheel met een warm strijkijzer bestreken om de vereiste glansgraad te verkrijgen.

Voorbeelden: Stiftkerk Thorn 1769 F.X. Bader; paleis Noord-einde, balzaal paleis 's-Gravenhage; witte eetzaal paleis Soestdijk

litt. P. Vierl Putz und Stuck blz. 161

9.4. Sgraffitto

Op een zeer vlakke ondergrond worden achtereenvolgens dunne pleisterlagen in verschillende kleuren aangebracht. Vervolgens wordt de tekening van de voorstelling of ornamentiek aangebracht. Daarna worden deze lagen weggekrabd om een voorstelling of versiering in verschillende kleuren in het stuc te maken. De dikte van de lagen is afhankelijk van de korrelgrootte in de mortel.

litt. Ant. Poptie Sgraffito techniek en toepassing 1966

9.5. Beton-emaille

Beton-emaille is een emaille-achtige afwerking van muuropervlakken, meestal lambrizingen. De grondstoffen bestaan in hoofdzaak uit wit portlandcement, waaraan een kleurstof wordt toegevoegd, en water, waarmee het emaille-achtige oppervlak wordt verkregen. Beton-emaille werd meestal als kant en klaar poeder verhandeld. Op een droge, niet-zuigende ondergrond op basis van een zand-cementmortel, wordt de beton-emaille als een papje met een kwast aangebracht. In de natte laag kunnen allerlei figuren en patronen worden aangebracht. Als de beton-emaille droog is, wordt deze met een laag celluloselak afgewerkt.

litt. E. v.d. Schelling Het Stukadoorsambacht dl. II 1956 blz. 133-134

W. Freling

10. Materialen die geen stukadoorsmaterialen zijn, maar die sporadisch wel voorkomen.

10.1. Carton-pierre

Carton-pierre wordt samengesteld op basis van dierenhuidlijm, krijt, terre bolaire (fijne kleisoort), in water opgeloste papiervezels en lijnolie. Deze massa wordt in een mal gedrukt en verkrijgt zo zijn vorm, licht in gewicht en zeer dun. Na droging wordt de vorm gelost. Vooral het zeer geringe gewicht, de sterkte, de geschiktheid voor een houten drager en de mogelijkheid tot fijne detaillering bieden grote voordelen. Het vergt wel de nodige tijd om te verharderen en een grote bekwaamheid van de vakman.

Litt. J. Decavele en B. Doucet (red.) *De Opera van Gent* 1993

10.2. Papier-mâché

Papier-mâché is als twee soorten aan te treffen in het interieur. Het gegoten papier-mâché, ook wel papier pourri of carton de moulage genoemd, waarbij een papierpulp de basis vormt voor het ornament of het figuurtje. Het gelijmde papier-mâché, waarbij het papier laag voor laag op elkaar wordt gelijmd. In beide gevallen worden mallen gebruikt om de vorm te krijgen. Op de gelijmde variant worden latjes bevestigd om het geheel aan wand of plafond te kunnen bevestigen. De gegoten variant wordt gemaakt door de papierpulp in een mal te gieten en vervolgens het lijmwater eruit te persen en indien nodig de kern weer uit te hollen.

Het papier-mâché laat zich makkelijk verwerken en kleurrijk afwerken.

Het voordeel ten opzichte van bijvoorbeeld gipsen lijsten is dat het zeer licht in gewicht is.

litt. G. Grünebaum *Papiermaché, Geschichte – Objekte – Recepte* 1993

10.3. Terra cotta, ceramiek

Terra cotta-ornamenten worden in de architectuur in Nederland al sinds de middeleeuwen toegepast. Uit klei vervaardigde, decoratieve elementen worden na het bakken in de gevels van een gebouw verwerkt. De grondstof voor terra cotta is klei. Bij een baktemperatuur tussen de 800° en 1550°C wordt dit kleiproduct gebakken. Qua structuur behoort het tot de zogenaamde grove ceramiek. Hier vallen ook dakpannen en bakstenen onder. De terra cotta-vormen worden in principe hol vervaardigd. In een veelal uit gips vervaardigde mal wordt de klei gedrukt. Om vervorming van grote stukken tegen te gaan wordt het ornament in stukken gesneden en na het bakken weer aan elkaar gezet. In de 19e eeuw worden deze producten fabrieksmatig gemaakt. Modelbladen werden uitgegeven door de

producenten en gaven de architect meestal voldoende keuze. Terra cotta-ornamenten laten zich makkelijk zagen en bewerken.

Terra cotta-ornamenten werden meestal in de gevel verwerkt. Bij restauratie van gevelstucwerk kan de stukadoor ze hier aantreffen. Omdat er sprake is van een poreus materiaal kan er schade optreden door vorst. Meestal leidt dit tot afschilfering van het materiaal.

Uit de modelbladen van de verschillende fabrikanten blijkt dat ook schouwpartijen, beelden en pilasters tot het assortiment behoorden. Deze werden zowel binnen als buiten toegepast.

Litt. M. Stokroos *Terra cotta in Nederland*

10.4. Kunststeen

Kunststeen is een verzamelnaam voor veelal cementgebonden ornamenten, consoles en andere versieringen. Bij het bepleisteren van gevels nam ook de behoefte toe aan het toepassen van ornamentiek. Het materiaal cement bleek ideaal te zijn om er in mallen ornamenten van te gieten. Snel uithardend en zeer duurzaam was dit een product dat zijn weg in de 19e eeuw snel vond in de bouw.

Naast de cementgebonden producten kwamen er ook producten op de markt gemaakt van kalkzandsteen. Deze kunstmatige steen werd vervaardigd uit steenkalk en zand. In een mengverhouding van 1 volumedeel steenkalk en 8 tot 10 volumedelen zand werd deze steen onder hoge druk geperst. Later werd dit proces verbeterd door het mengsel van kalkhydraat en zand te verhitten met hogedrukstoom bij een temperatuur tussen de 130° en 300°C. Deze kalkzandsteen vond zijn toepassing in onder anderen gevelmetselwerk.

Litt. M. Stokroos *Terra cotta in Nederland*

10.5. Blik, zink, metalen platen

Uit metalen platen worden vormen gestanst die middels een ingenieus systeem aan elkaar worden gekoppeld om zo een plafond te vormen. De platen worden vervolgens geschilderd of gesaust en lijken dan op een stucplafond. Voor kooflijsten en hoeken worden de platen speciaal gevormd.

Om roestvorming tegen te gaan, worden de ijzeren platen gegalvaniseerd. Na verloop van tijd treedt er toch roestvorming op, verweert het geverfde oppervlak en dient een en ander te worden gerestaureerd.

In sommige gevallen is er sprake van een combinatie van ma-

materialen aan het plafond. Voor de conservering en restauratie van deze metalen plafonds dient een specialist op dit gebied te worden ingeschakeld.

Litt. Restauratievademecum

10.6. Caoutchouk, rubber, gutta percha

Vanaf het midden van de 19e eeuw worden uit Zuidoost Azië grondstoffen aangevoerd die de basis vormen voor de rubberachtige ornamenten. De ornamenten werden op eenvoudige wijze gevormd in mallen. De producten waren vanwege hun taaiheid eenvoudiger te verwerken dan carton pierre of mastic pierre. Het product werd na aanbrengen geschilderd, verguld of gevernist. Het materiaal verliest na verloop van tijd haar taaiheid en wordt bros en verpulvert. De kans is zeer klein dat de stukadoor nog restanten aantreft op wand of plafond.

Litt. M. Stokroos Terra cotta in Nederland, blz. 48

W. Freling

10.7. Houten plafond als imitatiestucplafonds

In enkele gevallen wordt een geornamenteerd houten plafond aangebracht dat daarna wit wordt gesaust om de illusie te geven dat het hier om een stucplafond gaat. Voorbeelden zijn te vinden in Leiden, Rapenburg 23 en Den Haag, Plein 4.

Litt. W. Freling Stucwerk in het Nederlandse woonhuis uit de 17e en 18e eeuw

W. Freling

11. STABU-systematiek

Voor het maken van STABU bestekteksten wordt gebruik gemaakt van de STABU-systematiek. Uit een ruim aanbod van specificaties voor restauratie stukadoorswerk kan de bestekschrijver in hoofdstuk 40 de juiste keuze maken. Via een STABU-licentie beschikt de gebruiker over de actieve versie van het STABU-programma voor het maken van bestekbeschrijvingen voor restauratie stukadoorswerk, zowel in binnen- als buitenklimaat.

Voor de restauratiestukadoer is het geheel van restauratie stukadoorswerk in hoofdstuk 40 STABU-standaard ondergebracht. Op die manier houdt de stukadoer het overzicht over al zijn werkzaamheden, van sloop, tijdelijke ondersteuning, schoonmaken oppervlakken tot inbreng nieuwe pleisterdrager, pleistersysteem en afwerking toe. In hoofdlijnen ziet dit onderdeel van hoofdstuk 40 er als volgt uit.

40.21 HERSTELLEN, RESTAUREREN

40.21.11. VOORBEREIDING RESTAURATIE STUKADOORWERK:

In deze rubriek met resultaatbeschrijvingen zijn onder meer attributen met kenmerken opgenomen zoals plaatselijk ondersteunen, tijdelijke bevestigingen, verwijderen/demonteren en hergebruiken, schoonmaken, afmallen, opslag voor te herplaatsen onderdelen, afvoer uitkomend materiaal, te verstrekken gegevens/documentatie.

40.21.11. RESTAURATIE PLEISTERWERK

Hierin zijn attributen met kenmerken opgenomen voor onder andere bestaande ondergrond en pleisterlagen, lagen verwijderen, scheuren herstellen, conserveren bestaande lagen, reinigen oppervlak, pleisterdrager herstellen, nieuw pleisterwerk aanbrengen (geheel of gedeeltelijk).

Voor een complete versie in de STABU-Systematiek dient u zich met de Stichting-STABU in verbinding te stellen onder www.STABU.org

Bijlage I: Geheugensteuntje bij opname stucwerk

Bij het samenstellen van het lesprogramma en de lesinhoud voor de opleiding tot restauratie-stukadoor en meester-stukadoor is ook dit geheugensteuntje ontwikkeld om op een eenvoudige wijze niets aan de aandacht te laten ontsnappen bij de opname van een restauratiewerk.

Dit stappenplan is ontwikkeld door de heer A. van Delden. Bij dit stappenplan wordt de volgende methode gebruikt:

“OPNAME SCHADE AAN STUCPLAFONDS/-WANDEN, DOOR WATJES”

Opmerking

De kreet “watjes” is als knipoog bedoeld om het voor de deelnemer makkelijker te laten onthouden, maar is ook zeer zeker functioneel, omdat ik hiermee het stappenplanschema in 4 onderdelen heb gesplitst, de zogenaamde “vier watjes”.

Met dit schema wordt de complexe materie gevisualiseerd zodat de gebruiker deze makkelijker kan hanteren.

Dit is een eerste opzet en kan uiteraard waarnodig nog worden aangepast.

Ik zal hierbij een kleine uitleg geven over het gemaakte stappenplan.

STAP 1: WAT ZIE JE

Hierbij is het in de restauratie, net als bij al het stukadoorswerk, zéér belangrijk dat je bij wijze van spreken, zonder je gereedschap te pakken, eerst goed kijkt wat je ziet.

STAP 2: WAT HOOR JE

Hiermee wordt duidelijk gemaakt dat je met vragen (informeren) en onderzoeken veel over het plafond of over de ontstane schade (hoe en waarom) te weten kunt komen.

STAP 3: WAT STEL JE VAST

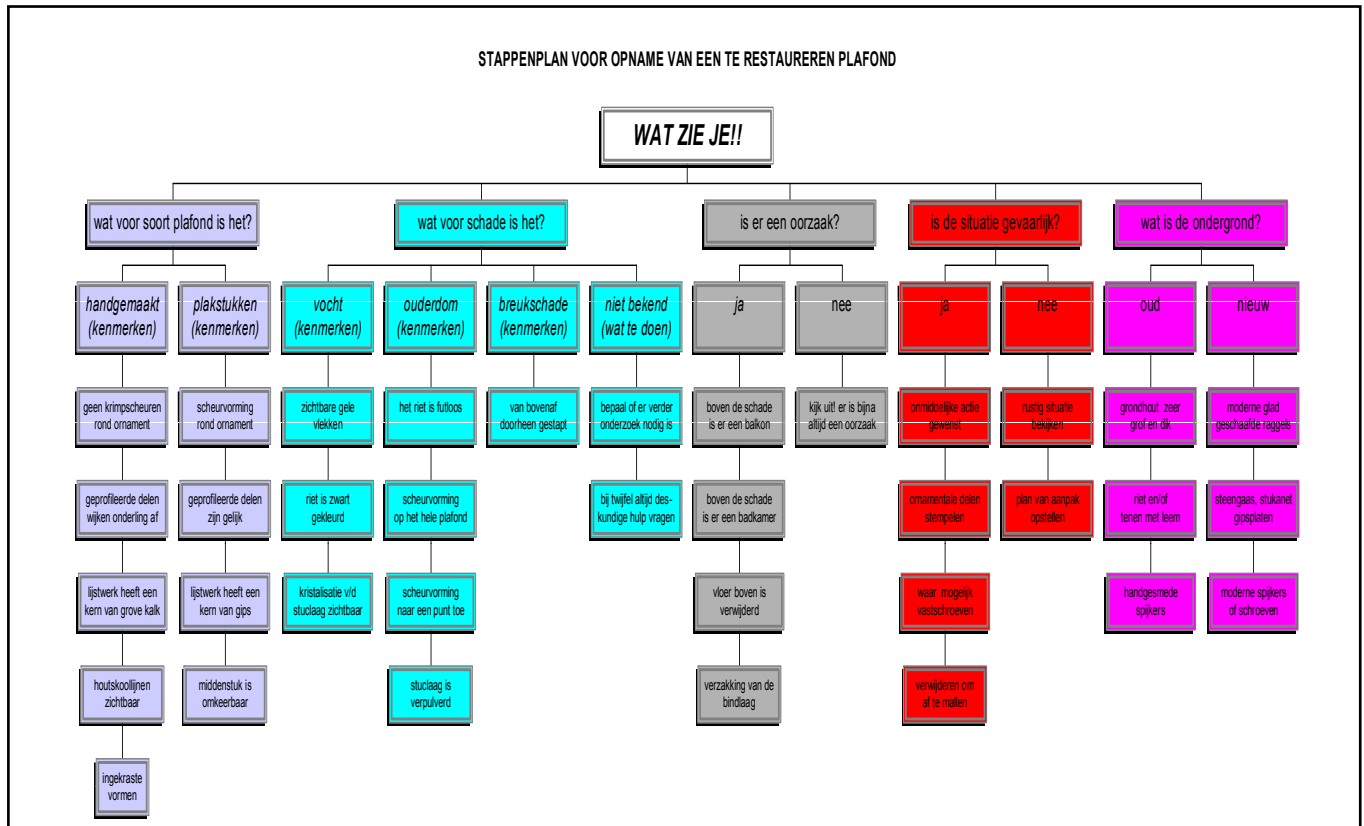
Hiermee kun je bepalen aan de hand van de eerder verzamelde gegevens en eventuele proefjes ter plaatse (denk hierbij aan schoonmaken, voelen of iets los zit e.d.) of een plafond het technisch en historisch nog waard is om te restaureren.

STAP 4: WAT DOE JE

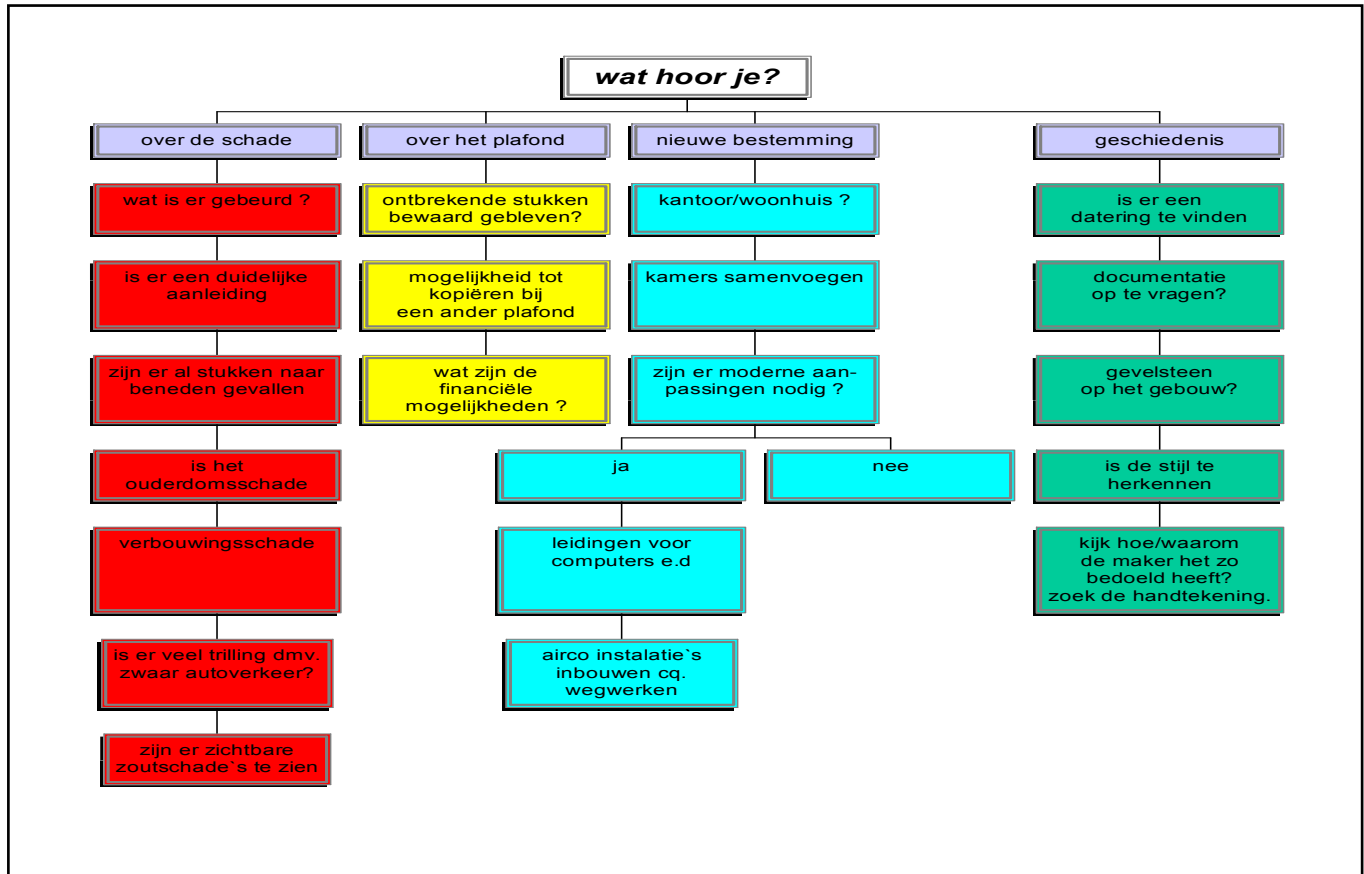
Plan van aanpak waarmee je naar de opdrachtgever gaat om advies uit te brengen. Met de opdrachtgever bepaal je de haalbaarheid van het project. Aansluitend werk je het (bijgestelde) plan van aanpak uit. Daarna maak je de begroting. Als het financieel niet haalbaar is, kan je de opdrachtgever adviseren om het bedrag te sparen voor een toekomstige generatie.

STAP 1: WAT ZIE JE

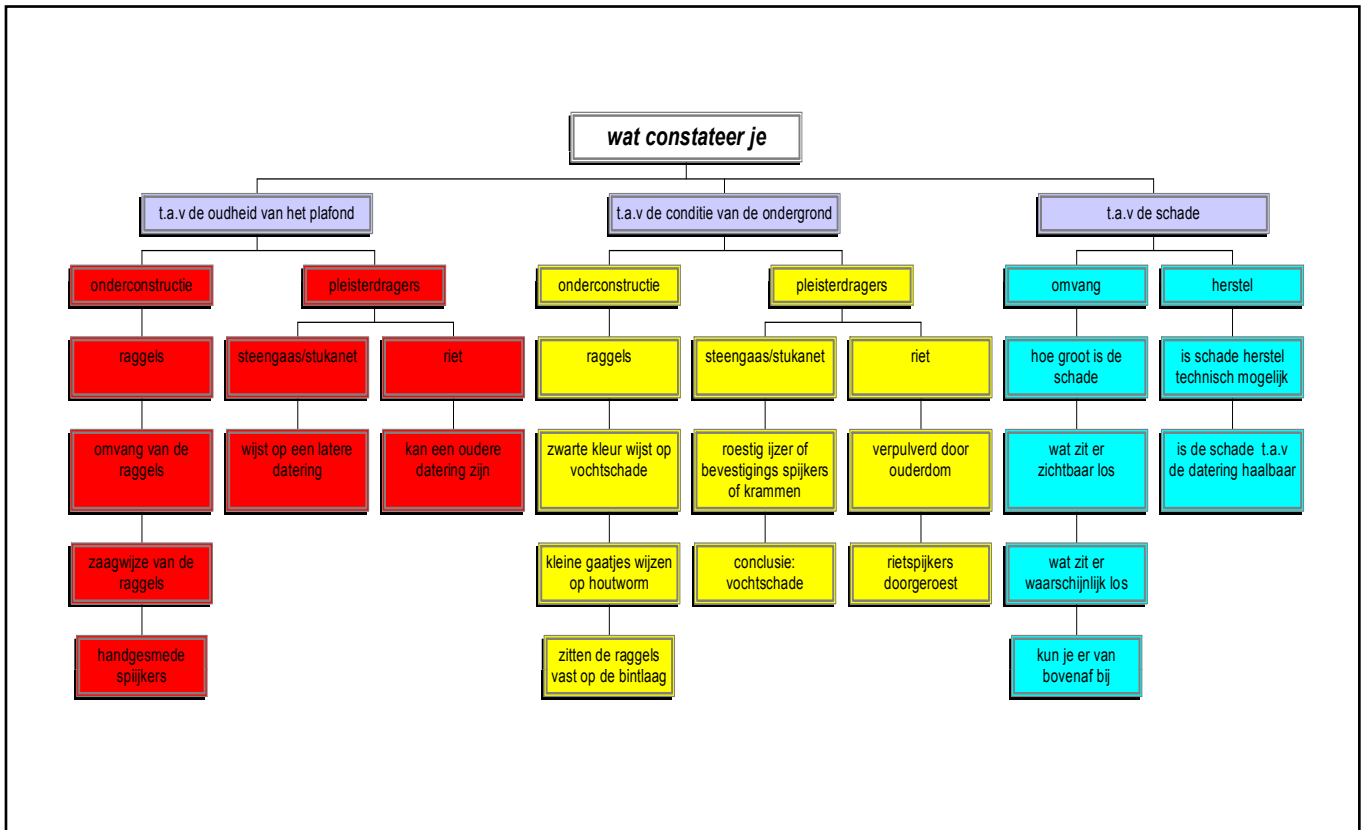

STAP 2: WAT HOOR JE

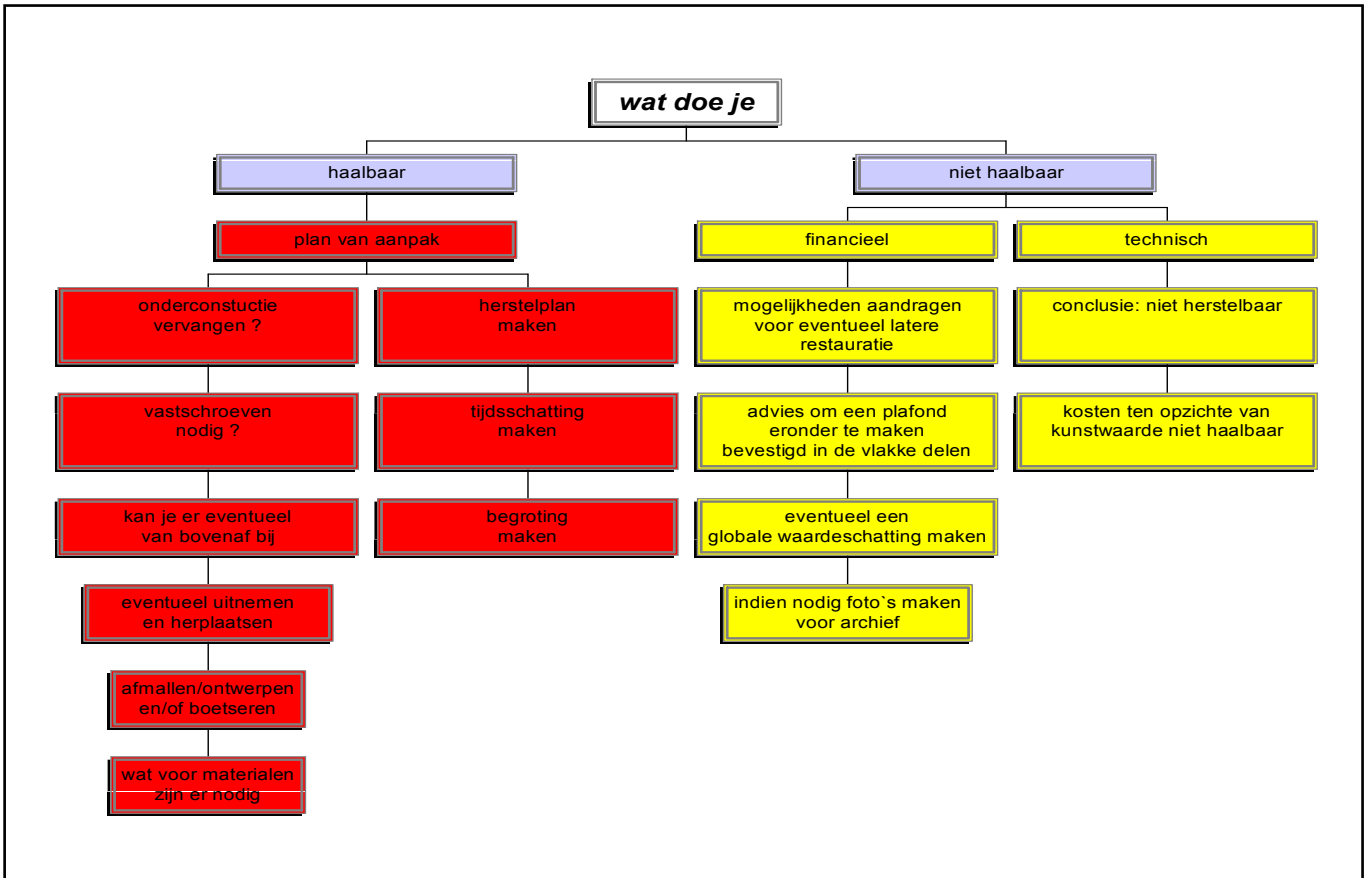

STAP 3: WAT STEL JE VAST

STAP 4: WAT DOE JE

Bijlage II: Schade-formulier

Iedere gebruiker zal zijn eigen systeem van schade-opname ontwikkelen. In de praktijk blijkt het weinig effectief te zijn een vast formulier voor te schrijven of een bijna uitputtende lijst van mogelijkheden te geven. Hoofdstuk 4 en 5 geven hiervoor voldoende aanknopingspunten. Minimaal dienen de volgende gegevens bij een schade-opname te worden vastgelegd.

Algemene gegevens

- Lokatie, adres, plaats in het gebouw, afmetingen (tekeningen, schetsen).
- Eigenaar, opdrachtgever, architect, adviseurs, aannemer.
- Algemene documentatie: wie, wat en waar.
- Datum, tijdstip waarop de opname heeft plaatsgevonden en onder welke omstandigheden.

Per gebouwdeel: gevel/wand/plafond

- Op tekening aangeven waar en omvang van de shades, maat van de schade/aantasting aangeven (schaal van: niet – weinig – matig – erg – volledig).
- Opbouw van het onderdeel (materialen en laagdiktes): ondergrond – pleistersysteem – afwerking.
- Urgentie en soort van tijdelijke maatregelen/bescherming aangeven om verder verval/schade te voorkomen.
- Aangeven wat nog niet duidelijk is, wat nog onbekend is.
- Afhankelijk van de complexiteit en rijkdom van het object kan deze lijst worden uitgebreid.

Bijlage III: Begrippenlijst

Zie website Bedrijfschap Afbouw en meegeleverde CD-rom.

Term	Verklaring NL
"Heilige dagen"	Vakterm voor een esthetisch gebrek van de afwerklaag. Ook niet geraakte gedeelten van een geschilderd oppervlak.
"Nat in nat"	Uitdrukking die aangeeft dat twee opeenvolgende lagen direct na elkaar, voordat de binding voltooid is, worden aangebracht om bijvoorbeeld een monolithische verharding te bekomen.
"Nat in nat"	Uitdrukking die aangeeft dat twee opeenvolgende nog verharde specielaagen direct na elkaar worden aangebracht. Dit bevordert de hechting onderling.
(Af)binding	Reactie die ontstaat door de binding van water met een hydraulisch bindmiddel, die leidt tot een versteend product met andere eigenschappen.
Aanbesteding	De vraag aan een bedrijf naar de prijs waarvoor deze bereid is een bepaald en nader omschreven werk te verrichten.
Aanbiedingsprijs	Het geldbedrag waarvoor een ondernemer aan een klant aanbiedt een werk uit te voeren (in- of exclusief BTW).
Aanbranden	Een wand- of vloervlak met een dunne specie behandelen om de hechting van een daarop aan te brengen specielaag te verbeteren.
Aanbrandaag	Dunne specielaag, die op een wand- of vloervlak is aangebracht om een betere hechting te verwezenlijken voor een daarop aan te brengen specielaag.
Aanbrandaag	Vloeibaar mengsel dat in dunne laag op een muur- of vloervlak wordt aangebracht om een betere hechting tot stand te brengen voor een daarop aan te brengen specielaag, gewoonlijk op basis van harsen. Wordt in België ook kaleilaag genoemd.
Aanhelen	Rapen en pleisteren van wanden en/of plafonds waar gedeelten van stucwerk ontbreken.
Aanneemsom	Het geldbedrag waarvoor een ondernemer zich contractueel verbindt een werk uit te voeren (in- of exclusief BTW).
Aantrekken	Zie drogen.
Aanzet	Een zichtbare overgang tussen banen verharde substantie.
Aanzetsteen	Eerste steen links en rechts in een gemetselde boog. Evenals de sluitsteen zijn de aanzetstenen op constructieve punten geplaatst. Ze worden vanwege hun zwaardere belasting, maar ook uit decoratief oogpunt, veelal in natuursteen uitgevoerd.
Aardvochtig	Toestand van een specie, waarbij een in de hand samengedrukte greep specie na het openen van de hand juist voldoende cohesie heeft om niet uiteen te vallen.
Aardvochtig	Zie consistentie "vochtige aarde".
Absorptie	Zie Opzuigvermogen.
Absorptievermogen	Het vermogen van een bouwstof om een hoeveelheid gas of vloeistof op te nemen en deze tijdelijk of definitief vast te houden.
Acanthus	Siermotief in de vorm van berenklaauwbladeren.
Acanthus	De acanthus is een doornachtige plant waarvan de sierlijk krullende bladeren als voorbeeld werden gebruikt voor ornamenten in de bouwkunst, bijvoorbeeld in het Corinthische Kapiteel.
Achterhuis	Bedrijfsruimte van de boerderij waarin zich deel, stallen, spoelhoek e.d. bevinden.
Acrylaat	Naam van een groep van kunststoffen afgeleid van acrylzuur, acrylharsen.
Acrylhars	Kunsthars, in vloeibare vorm of in poedervorm, dat onder andere in de dekvloerspecie wordt gebruikt om bepaalde karakteristieken van de specie (in niet-verharde toestand) of van de mortel (in verharde toestand) te beïnvloeden.
Actieve stof, gehalte aan	Uitdrukking gebruikt o.a. voor hulpstoffen, waarbij het gehalte aan actieve stof (actieve componenten zoals bijvoorbeeld acrylhars) in een oplossing opgegeven wordt.
Ademend	Te ontraden term voor het vermogen van een bouwstof om waterdamp op te nemen en af te staan. Zie Dampdoorlatend.
Ademend vermogen	Vermogen van een materiaal om waterdamp op te nemen en af te staan.
Ademende pleister	Te ontraden term voor dampdoorlatende pleister.
Adspirant-Gezel	Persoon die in het kader van het leerlingwezen stukadoren, vloerenleggen of afbouwen, het eerste gedeelte van zijn opleiding met goed gevolg heeft voltooid en daarmee in het bezit is gekomen van het diploma adspirant-gezel.
Afbijten	Door chemische middelen zacht maken van (oude) verflagen of kunststof-gebonden sierpleisterlagen opdat die vervolgens gemakkelijk kunnen worden verwijderd.
Afbinden	Reactie die ontstaat door de binding van water met een hydraulisch bindmiddel, die leidt tot een versteend product met andere eigenschappen.
Afbindtijd	1. De tijd die voor de binding van een hydraulisch bindmiddel met water nodig is om tot een versteend product te komen. 2. De tijd waarbinnen het grootste deel van de chemische doorharding van een kunststofgebonden materiaal plaatsvindt.
Afbladderen	Niet bedoelde en voortschrijdende degeneratie van een afwerklaag die als gevolg daarvan de samenhang verliest met het materiaal waarmee het was verbonden.
Afbouw	Deel van het bouwproces dat volgt op de ruwbouw. In België ook wel afwerking genoemd.
Afbouw	Fase van het bouwproces dat volgt op ruwbouw.
Afbouwbedrijf	Een onderneming die zich bedrijfsmatig bezighoudt met werkzaamheden in het proces van realisatie van een bouwwerk volgend op de ruwbouwfase.
Afbramen	Met behulp van bijvoorbeeld een roerschop verwijderen van metselmortel- of lijmresten op een wand of plafond.
Afbreken	Reactie van een bitumenemulsie die in welbepaalde omstandigheden in aanwezigheid van lucht, licht, aggregaten, de verharding bewerkstelligt.
Afdeklajst	Lijst met hellend bovenvlak als afdekking van een muur, veelal bedoeld als bescherming tegen inwatering.
Affilmen	Te ontraden term voor het vlak afwerken van een (dikwijls beton of verlijmd kalkzandsteenblokken) met een zo dun mogelijke kalk/gipspleisterlaag (zie ook blauwpleister).

Afgeknot	Term die gebruikt wordt wanneer een dakpartij aan de bovenzijde is afgeplat, bijvoorbeeld afgeknot schilddak.
Afgewolfd	Term die gebruikt wordt wanneer een uiteinde van de nok van een zadeldak is afgeschuind.
Afglitten	Te ontraden term voor gladpleisteren met behulp van cementpap.
Afkepen	Het afreien van stukadoorspecie langs een geleider, bij smalle stroken langs kozijnen en tegelwerk met behulp van een mal.
Afkorrelen	Het aanbrengen op een wand of plafond van een afwerklaag in een korrelstructuur.
Aframmen	Te ontraden term voor het met krammen bevestigen van een materiaal aan de ondergrond.
Afkrijten	Zie krijten.
Aflakken	Een oppervlaktebeweging bestaande uit het aanbrengen van een coating met als doel bepaalde eigenschappen van een ondergrond te verbeteren.
Afmessen	Zie messen.
Afreien	Een opgebrachte specielaag met behulp van een rei (lat) in de gewenste dikte vlak maken.
Afschoren	Te ontraden term voor schoren. Zie Schoren.
Afschot	De helling van een vloervlak waarlangs vloeistof afloopt of moet aflopen.
Afschotlaag	Laag die in veranderlijke dikte op een draagvloer wordt aangebracht om het gewenste en/of nodige afschot te geven.
Afspanen	Een reeds vakgestuurde dekvloer met een lang platjzer afwerken om een glad en zo uniform mogelijk oppervlak te verkrijgen. Polieren is een Belgische benaming voor afspanen.
Afstiften	Steengaas na het spannen vastzetten met verzinkte nagels.
Aftrekken	Een vers opgebrachte specielaag (van de dekvloer) door middel van een rei (regel) vakmaken. Synoniem met afreien.
Afvlinderen	Zie vlinderen.
Afwasbaar	Een laag die te verwijderen is door wassen. (Zie ook boenbaar).
Afwerking	Zuidnederlandse benaming voor afbouw.
Afwerklaag	1. Zie dekvloer. 2. Eindlaag van stukadoorswerk.
Afwerkstaat	Een deel van een werkbeschrijving dat in tabelvorm per ruimtedeel beschrijft wat daar in het zicht komt.
Afwerkvloer	Zie Dekvloer.
Afzonderingslaag	Laag die dient om de dekvloermortel of de legmortel af te zonderen (vrij te houden) van de onderliggende lagen (draagvloer, dekvloer, isolatie,...).
Afzonderingsvoeg	Voeg die wordt uitgevoerd om de elementen (muur, dekvloer,...) te scheiden die ongelijke bewegingen ondergaan. Bijvoorbeeld: randvoeg.
Aggregaat	Inert (zand, steenslag,...) van diverse vorm (granulaat*) dat men bij het bindmiddel voegt om het skelet van de mortel en beton te vormen.
Aggregaat	Zie Vulstof.
Agraffe	Ornament in de vorm van een spijl of naald.
Airless Spuiten	Sputmethode waarbij de verstuiving tot stand komt door hoge druk (>30 bar) op het te verspuiten materiaal uit te oefenen.
Ajour	Opengewerkt decoratief houtsnijwerk of beeldhouwwerk.
Ajour	Opengewerkt.
Akoestiek (in een ruimte)	De wijze waarop het geluid zich daarin verspreidt en het effect daarvan op het gehoor.
Akoestische brug	Contactpunt tussen bijvoorbeeld een zwevende dekvloer en de muur, waardoor de gezochte contactgeluidverzwakking grotendeels of volledig teniet wordt gedaan.
Akoestische isolatie	1. Het isoleren tegen contact- of luchtgeluiden. 2. Materiaal en/of element dat de voortplanting van het geluid (contact- en/of luchtgeluid) afremt of verzwakt (*).
Akoestische pleister	Pleister die door zijn structuur en textuur een deel van het in een ruimte geproduceerde geluid absorbeert.
Alkalisch	Basisch; tegenovergestelde van "zuurreagerend". Een basisch milieu belet de aantasting van het wapeningsijzer. Zie ook PH-waarde.
Alkalisch	Basisch; tegenovergestelde van reagerend op zuur.
Alkaliteit	1. De mate waarin een vloeistof alkalisch is. 2. Het gehalte aan alkalische stof.
Alkalivast	Eigenschap van producten die bestand zijn tegen de aantasting door alkalische stoffen.
Alkalivast	Het bestand zijn van een materiaal tegen aantasting door alkalische stoffen.
Aluminiumcement	Cement met een percentage aluminium waardoor sneller verharding optreedt.
Amaril	Zeer hard gesteente (aluminiumoxyde) dat in blok- of poedervorm dient om te slijpen of te polijsten.
Amsterdamse school	Decoratieve en expressieve bouwstijl waarbij gebruik wordt gemaakt van golvende baksteen, gebeeldhouwde ornamenten. Parabool- en trapeziumvormen en details als siermetselwerk en laddervensters. De daken zijn veelal steil en soms met torentjes versierd. Bij landhuizen in deze bouwstijl zijn de daken merendeels van riet en platisch gemodelleerd. Het functionele is ondergeschikt aan de vormgeving. Deze stijl beheerste vanaf ongeveer 1910 tot eind jaren twintig de architectuur (vooral woningbouw, scholen en bruggen) te Amsterdam en in mindere mate elders.
Anhydriet	Zie Calciumsulfaat.
Anhydrietdekvloer	Dekvloer met als bindmiddel watervrij calciumsulfaat (anhydriet) verkregen ofwel door het watervrij maken van natuurgips, ofwel uit restgips (fosfogips of sulfogips) Anhydriet heeft een snelle verharding en vertoont praktisch geen verhardingskrimp. Anhydrietvloeren blijven vochtgevoelig (*).
Apsis	Nisvormige, halfronde of veel hoekige afsluiting van het koor, het schip of een zijbeuk van een kerk.
Arabesk	Slingerende lijn met gestileerde siermotieven.
Arbeiderswoning	Sinds de tweede helft van de 19e eeuw gebouwd klein type woonhuis voor arbeiders en ambachtslieden. Veelal twee aan twee of in een rijtje van verscheidene woningen, elk bestaand uit een woonvertrek, keuken met bedsteden een een zolder.

Arcade	Een reeks van bogen rustend op pijlers of zuilen. Op enige afstand van een muur en met een overbedekking vormt de arcade een galerij.
Architraaf	Het onderste dragende deel in een hoofdgestel.
Archivolte	Sierprofiel langs een arcadeboog.
Arkeltorentje	Een veelhoekig of rond uitbouwsel aan of op de hoek van een gevel. Het torentje verheft zich vanaf de eerste of een hogere verdieping en is overkapt met een spits.
As	Synoniem voor travee.
Baander	Dubbele inrijdeur in een bedrijfsruimte van een boerderij.
Baaruhuisje	Gebouwtje op een begraafplaats of bij een hospitaal als tijdelijke bewaarplaats van lijken. Nu vaak niet meer als zodanig in gebruik.
Bakgoot	Rechthoekige houten of zinken goot.
Bakhuis	Een in oorsprong 18e eeuwse gebouwtipe. Het bakhuis is een afzonderlijk gebouwtje op het erf van een boerderij en bevat een oven voor het bakken van brood.
Bakrei	Hoekvormige rei die overtollige specie opvangt bij het afreien van plafonds.
Balustrade	Hekwerk van balusters (speciaal vormgegeven spijlen) met een erop rustende balk of stenen richel.
Band	Horizontale versiering in natuursteen of baksteen, ter verlevendiging van de gevel.
Barok	Stijl die zich kenmerkt door overdadige vormen en een plastische behandeling van de bouwlichamen.
Barstvorming	Veroudering met vorming van oppervlakkige haarscheurtjes die doorgaans de vorm van een min of meer dicht net (spinnenweb) hebben. In geval van mortels is barstvorming gewoonlijk toe te schrijven aan een oppervlak rijk aan cement en/of fijne deeltjes (cementhuid) en/of aan een snelle uitdroging. Ook craquelering of faïencering genoemd.
Barstvorming	Vorming van oppervlakkige haarscheurtjes die doorgaans de vorm van een min of meer dicht net hebben.
Basement	De voet van een zuil, pilaster of pijler.
Bedding	Onderste laag bij de plaatsing van tegels op traditionele wijze (1). Zie ook Zandbed, gestabiliseerd.
Bedrijfsvloer	Dekvloer waaraan bijzondere eisen worden gesteld ten aanzien van mechanische, fysische en/of chemische eigenschappen.
Begroten	Het, zo nauwkeurig mogelijk, vooraf bepalen van de kosten van de realisatie van een werk.
Begroting	Een document dat zo gedetailleerd en nauwkeurig mogelijk de kosten en opbrengsten van een object, werk of activiteit voorspelt.
Bekuiping	Dekvloer van speciale samenstelling en uitvoering, om de waterdichtheid te verkrijgen.
Bel-etage	Eerste verdieping of hoofdetage, bij vooramen huizen doorgaans gelegen boven een sousterrain en te bereiken via een monumentale trappartij. De kamers op de bel-etage zijn veelal hoger dan de vertrekken op de andere verdiepingen.
Belijssten	Te ontraden term voor "het aanbrengen van lijsten".
Bepleisteren	Een wand of plafond bedekken met een laag specie of pleister.
Berapen	Een ondergrond voorzien van een vlakke egaliserende specielaag.
Berceau	Wandelpad overhuifd door aan weerskanten staande bomen en heesters.
Beschermlaag	Een afwerklaag met als doel de ondergrond te beschermen tegen bepaalde invloeden, zoals bijvoorbeeld het indringen van vloeistof.
Bestek	De omschrijving in schrift van een uit te voeren werk; de voorwaarden die gelden voor de uitvoering van het werk en de bouwtekeningen die op het werk betrekking hebben.
Bestek	Document, al dan niet verzegeld van een plan, waarvan een technisch gedeelte de uit te voeren werken en/of de te gebruiken materialen en/of de te verkrijgen prestaties en/of de meetmethode beschrijft en dat contractueel geldt tussen de bouwheer en de aannemer. Er bestaan tevens het algemeen bestek, het bijzonder bestek en het standaardbestek of type bestek. In België spreekt men ook soms van lastenkohier.
Bestek	Een beschrijving in woord van een te maken werk.
Beton	Verhard mengsel van cement, grof en fijn toeslagmateriaal, water en eventueel hulpen/of vulstoffen.
Betondekking	De betonlaag tussen de wapening en het betonoppervlak.
Betonmortel	Verharde betonspecie.
Betonspecie	Specie voor beton.
Beuk	De romp van een kerkgebouw. Onderscheiden worden midden- of hoofdbeuk, zijbeuken en dwarsbeuk. Synoniem voor het woord beul in een relatie tot een kerkgebouw is schip. De term beuk wordt ook gebruikt bij de ruimtelijke indeling van andere gebouwen. Een beuk is dan een door hoofdmuren begrensde ruimte die in de regel afzonderlijk overkapt is.
Bewerpen	Specie met behulp van een troffel tegen een wand of plafond werpen.
Bezetten	Te ontraden term voor het berapen van ondergronden.
Bijwerken	Een afwerklaag plaatselijk en over een beperkte oppervlakte verbeteren en/of herstellen door het aanbrengen van bepaalde producten.
Bijwerken	Een dekvloer plaatselijk en op een beperkte oppervlakte verbeteren en/of herstellen door het aanbrengen van bepaalde producten.
Binden	Zie toelichting bij te ontraden term afbinden.
Binding	Zie Afbinding.
Bindmiddel	Component in de specie, bestemd om de vulstof(fen) duurzaam bijeen te houden (*).
Bindmiddel	Component in specie die beoogt de vulstof(fen) duurzaam bijeen te houden.
Bindmiddel, hydraulisch	Fijn poeder dat de toevoeging van water vereist om zijn functie als bindmiddel uit te oefenen en om, door droging, een hard materiaal te vormen (bijvoorbeeld cement*, magnesiacement*, anhydriet*).

Binnenwand	Het oppervlak van de afscheiding van een ruimte aan de binnenzijde van een gebouw.
Bitumen	Mengsel van koolwaterstoffen van natuurlijke of pyrogene herkomst, of mengsels daarvan (veelal vergezeld van hun niet-metallische derivaten) die dun- of dikvloeibaar of vast kunnen zijn en die oplosbaar zijn in koolstofdissulfide.
Bitumen	Mengsel van verscheidene (natuurlijke) koolwaterstoffen dat gebruikt wordt in sommige bekledingen, lijmen en vochtwerende middelen of als bindmiddel voor gestorte isolatiematerialen, in dekvloeren,... Bij gewone temperatuur dun-, dikvloeibaar of vast, van zwarte of donkerbruine kleur, oplosbaar in sommige oplosmiddelen (koolstofdissulfide bijvoorbeeld).
Bitumineren	Het behandelen (van bijvoorbeeld een sokkel) met bitumen.
Blauwpleister	Een dunne gladde kalk/gips-pleisterlaag die door zijn oppervlakte-textuur geschikt is om later met andere materialen te worden afgewerkt, meestal behang(sels).
Bloeden	Zich doorslaan. Dit kan met namen voorkomen bij organische kleurstoffen. Opmerking: Deze term werd oorspronkelijk alleen gebruikt voor rode kleurstoffen.
Blokbepleistering	Pleisterwerk voorzien van schijnvoegen. De blokbepleistering moet suggereren dat het pleisterwerk uit blokken natuursteen bestaat.
Blokkenlijm	Pleistersoort waarmee gipsblokken (gipsplaten) tot niet-dragende scheidingswanden worden verlijmd en dikwijls ook afgepleisterd.
Blokkensteller	De werknemer die is belast met het eventueel van tekening maken, zowel met de hand als met behulp van mechanische middelen, van wanden bestaande uit gips-, gasbeton- en andere soorten bouwblokken en die voorts de bijbehorende werkzaamheden als het aanbrengen van ...
Blussen	Kalk na het branden met water vermengen, waardoor uit calciumoxyde calciumhydroxyde ontstaat.
Bodemvocht	Zie optrekkend vocht.
Body	Lijvigheid.
Boenbaar	Afwerklaag waarvan het oppervlak met een boender en water kan worden gereinigd zonder dat hierdoor beschadigingen of blijvende verkleuringen van het oppervlak ontstaan.
Bolkozijn	Venster van twee naast elkaar geplaatste ramen van gelijke grootte, gevat in 1 kozijn.
Boogfries	Uitgemetselde arcade op consoles onder een kroonlijst.
Boogtafel	Zie boogfries.
Boogveld	Het gedeelte bij een blinde boog dat ingesloten wordt door de overspanning en de horizontale lijn tussen de aanzetten.
Borstelwerk	Een oppervlak zodanig bewerken dat er een geborsteld effect ontstaat.
Borstelwerk	Een vlak zodanig bewerken dat er een geborsteld effect ontstaat.
Borstwering	Het deel van de buitenmuren dat boven de zolder- of dakvloer uitsteekt. Ook: een tot borsthoogte opgetrokken muur of open helkwerk van een balkon, loggia of dakterras.
Boucharderen	1. Een steenachtig oppervlak zodanig met puntig gereedschap bewerken dat er een zekere ruwheid in een regelmatige structuur ontstaat. 2. Het mechanisch verwijderen en/of opruwen van een ondergrond.
Boucharderen	Een vlak zodanig met gereedschap bewerken dat er een zekere ruwheid ontstaat.
Bouwdeel	Deel van een gebouw, in het algemeen niet toegankelijk voor mensen, en met de functie van dragen, begrenzen en/of geschikt maken voor gebruik van ruimtedelen.
Bouwfysica	Deel van de natuurkunde, betrekking hebbend op warmte, vocht, licht en geluid in de gebouwde omgeving.
Bouwfysica	Natuurkunde, leer die betrekking heeft op warmte, vocht, licht, geluid bij gebouwen.
Bouwproces	Het geheel van in de tijd voortschrijdende activiteiten met betrekking tot het ontwerpen, realiseren en beheren van bouwwerken.
Bouwschade	Schade aan onderhouden bouwwerken of belendende objecten tijdens of na het bouwen als gevolg van onjuistheden bij het ontwerpen of (af)bouwen.
Bouwstof	1. Wat nodig is voor de uitvoering van bouwwerken en na oplevering daarin achterblijft. 2. De in het werk te brengen materialen, voorwerpen, onderdelen, installatie, grond van allerlei soorten e.d. (uit U.A.V.)
Bouwvocht	Betrekkelijk grote hoeveelheid vocht die tijdens de bouwperiode in een constructie aanwezig is en die gedurende het droogproces geleidelijk vermindert tot het bereiken van een normaal vochtgehaltepeil.
Bouwvocht	Betrekkelijk grote hoeveelheid vocht die tijdens de bouwperiode in een constructie aanwezig is en die gedurende zijn droging systematisch vermindert tot het bereiken van een normaal vochtgehaltepeil.
Bouwvoorschrift	Een document waarin de overheid regels geeft betreffende de uitvoering van werken, die geheel of gedeeltelijk in een contactdocument van toepassing verklaard kunnen worden.
Bovenlicht	Raam boven een deur of het bovenste raam van een venster
Brandwerende pleister	Pleisterlaag die door zijn samenstelling onbrandbaar is en zich verzet tegen de voortplanting van vlammen. Voorts moet deze pleisterlaag tenminste gedurende een bepaalde tijd de overdracht van de warmteflux van buiten naar de ondergrond tegengaan.
Brandwerende pleister	Pleisterlaag die door zijn samenstelling onbrandbaar is en zich verzet tegen de voortplanting van de vlammen aan het oppervlak. Voorts moet deze pleisterlaag tenminste gedurende een bepaalde tijd de overdracht van de warmteflux van buiten naar de ondergrond tegengaan.
BRL	Beoordelingsrichtlijn.
Bruutwerk	Het maken van een ruw oppervlak van natuur- of kunststeen. Zie ook Boucharderen.
Bruutwerk	Het maken van een ruw oppervlak. Zie Boucharderen.
Buigtreksterkte	De grootte van de mechanische eigenschap van een materiaal in N/mm ² dat tot bezwijken toe op doorbuiging wordt belast bij een voorgeschreven belastingssnelheid.

Buigweerstand	Cijferwaarde (N/mm ²) die de maximumspanning aanduidt waarbij een bepaald stuk, dat op buiging wordt belast, breekt (*).
Buitengevelisolatie	Zie Gevelisolatie.
Buitengevelisolatiespecialist	1. Het bedrijf dat gespecialiseerd is in het aanbrengen van gevelisolatie. 2. De werknemer die is belast met het aanbrengen van gevelisolatie aan buitengevels.
Buitenwand	Het oppervlak van de afscheiding van een ruimte aan de buitenzijde van een gebouw. Zie ook Gevel.
Calciumhydroxide	Scheikundige naam voor gebluste kalk.
Calciumsulfaat	1. Natuurlijk: Gips door de natuur voortgebracht. 2. Synthetisch: Gips via een kunstmatig proces ontstaan.
Candlot-zout	Expansief (volumetoenemend) zout, dat zich vormt door de wisselwerking van verschillende materialen (o.a. cement) in aanwezigheid van water en vocht (1).
Capillair	Zeer fijn kanaaltje (met een diameter van enkele duizendsten of honderdsten van een mm) in een materiaal. Continue of doorlopende capillaire laten vochtbeweging toe.
Capillaire Werking	Het bewegen van vloeistoffen in een bouwstof.
Capillariteit	Verschijnsel dat zich uit in het optrekken door capillaire krachten van water (of vocht) door de open capillaire in een poreus materiaal. Bijvoorbeeld, condensatie die aan de onderkant van een draagvloer optreedt kan door capillariteit naar boven trekken.
Carbidefles	Toestel voor de meting van de massavochtheid van o.a. dekvloeren. Het principe berust op het vrijkomen van acetyleen (gas) wanneer calciumcarbide in contact komt. De fles vormt een hermetisch gesloten ruimte waarin een gewogen hoeveelheid van een verpulverd monster van de dekvloer en carbide worden gebracht. Door het vrijkomen van het gas stijgt de inwendige druk, die aangegeven wordt op een manometer en rechtstreeks (d.m.v. nomogrammen) wordt omgezet in vochtheidspercentage.
Carbonatatie	Reactie van CO ² uit de lucht met kalk CA(OH) ² uit beton waardoor de alkaliteit afneemt (pH 13 - < 9). Hierdoor kan bij aanwezigheid van zuurstof en water een corrosief milieu ontstaan rond het wapeningsijzer.
Carbonatatediepte	Diepte waarbij koolzuur door een materiaal is opgenomen.
Carbonatie	Reactie van CO ² uit de lucht met kalk CA(OH) ² uit beton waardoor de alkaliteit afneemt (pH 13 - < 9). Hierdoor kan bij aanwezigheid van zuurstof en water een corrosief milieu ontstaan rond het wapeningsijzer.
Carbonisatie	Verkooling.
Carborundum	Slijtvaste toeslagstof, technische benaming voor siliciumcarbide.
Cartouche	Opschriftblad met krul- en rolvormige omlijsting.
Cellenbeton	Licht beton waarin poriën zijn ontstaan als gevolg van de vorming van gasbellen in de plastische massa.
Cellenbeton	Licht beton waarin poriën zijn ontstaan als gevolg van de vorming van gasbellen in de plastische massa. Verkeerde term voor schuimmortel
Cellulose	Vliesje dat de houtcellen gevuld met protoplasma omhult.
Cement	Hydraulisch bindmiddel in de vorm van een zeer fijn mineraal poeder dat in contact met aanmaakwater (hydratie) verhardt.
Cement	Hydraulisch bindmiddel in de vorm van een zeer fijn mineraal poeder, dat in contact met aanmaakwater (hydratie) verhardt. Het wordt verkregen door fijnmalen en innig vermengen in wisselende verhoudingen van verschillende bestanddelen : klinker, hoogovenslak, vlieggas en calciumsulfaat (klinker en calciumsulfaat zijn steeds aanwezig). Volgens het toepassingsgebied en de klimatologische omstandigheden wordt een keuze gemaakt tussen de beschikbare cementsoorten (*).
Cementdekvloer	Zie Cementgebonden dekvloer.
Cementgebonden Dekvloer	Dekvloer vervaardigd met behulp van het bindmiddel cement.
Cementhuid	Het buitenste laagje van het beton dat voornamelijk bestaat uit cementsteen en waarin nagenoeg geen toeslagmateriaal aanwezig is.
Cementmortel	Verharde specie waarvan het bindmiddel bestaat uit cement.
Cementondervloer	Zie Cementgebonden dekvloer.
Cementpap	Een dun, vloeibaar mengsel bestaande uit cement en water.
Cementpasta	Zie Cementpap.
Cementpleisterwerk	Het door middel van een cementgebonden materiaal een geschuurd uiterlijk aanbrengen op een ondergrond.
Cementschuurwerk	Door middel van een cementgebonden materiaal een geschuurd uiterlijk aanbrengen op een ondergrond.
Cementsliikhuid	Broze cementlaag op beton die geen wezenlijke hechting heeft met het beton.
Cementspecie	Specie waarvan het bindmiddel bestaat uit cement.
Chaletstijl	Term die wordt gebruikt voor gebouwen die aan de Zwitserse chaletbouw herinneren, door toepassing van overstekende kappen met veel houtsnijwerk en vaak houten veranda's en vakwerk. Veel toegepast bij villa's en en andere gebouwen in bosrijke omgeving (ca. 1870-1910).
Chape	Gallicisme voor dekvloer.
Chemische belasting	Inwerking op stukadoorwerk of vloeren bijvoorbeeld door logen, zuren e.d.
Chemische hechting	1. Primaire hechting (atomaire). 2. Secundaire hechting (moleculaire, zoals de Van der Waals-verbinding).
Chemische pleister	Te ontraden term voor fabriekspleister.
Chloorrubber	Een als oppervlaktelaag aangebracht conserveringsmiddel met het oogmerk roetdoorslag e.d. tegen te gaan.
Chloride	Zout van chloorwaterstofzuur. Chloriden komen voor in bindingsversnellers (hulpstoffen) of kunnen in het beton of in de mortel van buitenaf doordringen (bijvoorbeeld aan de kust). De chloorzouten kunnen bij een hoge concentratie de beschermde ijzerzoutenlaag aantasten, waardoor bij aanwezigheid van voldoende water en zuurstof, corrosie ontstaat.

Chloriden	Chloorzouten in bijvoorbeeld beton die bij een hoge concentratie de beschermde ijzeroxidelaag kunnen aantasten. Hier ontstaat bij de aanwezigheid van voldoende water en zuurstof putcorrosie. Chloriden komen voor in versnellers (hulpstof) of kunnen veelal aan de kust van buitenaf in het beton doordringen.
Classicisme	Richting in de kunst die de modellen der Griekse en Romeinse oudheid navolgt. In de architectuur betekent dit meestal de toepassing van de antieke orde. De orden zijn gebonden aan bepaalde verhoudingen en ornamenten waarbij de zuil het meest wezelijke element van alle onderdelen vormt.
Coating	Een filmvormende laag, die wordt gebruikt voor het conserveren van materialen.
Cohesie	Kracht die een inwendige hechting in een materiaal doet ontstaan en die zich verzet tegen het afbrokkelen van dit materiaal.
Colonnade	Een reeks van zuilen die een hoofdgelast dragen en niet zoals bij een arcade met bogen verbonden zijn.
Composiet	Vermenging van de corinthische met de Ionische orde
Compressibiliteit	Samendrukbaarheid.
Condensatie	Overgaan van waterdamp in water
Condensatie	Overgang van waterdamp tot water. Men spreekt van een inwendige condensatie wanneer het verschijnsel zich binnenin een constructie, een element,... voldoet. De oppervlakteconstructie is de condensatie die optreedt wanneer de temperatuur van een oppervlak beneden de dauwpunttemperatuur van de omgevende lucht daalt.
Consistentie	Toestand van compactheid van een mortel voordat de binding begint.(*).
Consistentie "vochtige aarde"	Toestand van een weinig natte mortel (dekvloer, legmortel) waarbij een in de hand samengedrukte greep mortel na het openen van de hand juist voldoende vocht (en cohesie) heeft om niet uiteen te vallen.
Console	Uit de muur stekend geprofileerde lijst langs een gevel, teneinde door schaduwwerking de horizontale geleiding van de gevel te onderstrepen.
Constructief herstel	Herstel van die gevallen waarin schade is geconstateerd die de constructieve veiligheid beïnvloedt of waarin de veiligheid wordt beïnvloed door de wijze van uitvoering.
Constructief verbinden	Het op een zodanige wijze herstellen van beton, dat na het injecteren spanningen in de aangrenzende betondoorsneden kunnen worden overgebracht.
Contactgeluidsisolatie	1. Het isoleren tegen contactgeluiden. 2. Materiaal dat door zijn samenstelling, dynamische stijfheid, elasticiteit en/of plaatsingstechniek toelaat de overdracht van geluiden, voortgebracht door schokken, naar de aangrenzende ruimte af te zwakken(*). Ook klopgeluidsisolatie genoemd.
Continue korrelverdeling	Een korrelverdeling van toeslagmateriaal waarbij alle voorhanden fracties in ongeveer gelijke mate aanwezig zijn.
Convectie	Warmteoverdracht via een stromend medium (bijvoorbeeld lucht).
Cordonlijst	Uitspringende sierlijst in een muur tussen twee verdiepingen die om een gebouw heen loopt.
Corinthisch	Een variant van de Griekse klassistische bouwstijl uit Corinthie. Het meest eigene kenmerk van deze variant is de versiering van de kapitelen met acanthus bladeren.
Corona	Druiplijst.
Corps de logis	Hoofdpartij van een aanzienlijk stads- of buitenhuis, meestal ter onderscheiding van de langere en minder diepe zijvleugels.
Craquelé	Zie Barstvorming.
Craquelering	Zie Barstvorming
Curing compound	Product dat op het verse beton meestal door verstuiving aangebracht wordt om het vochtverlies te beperken. Het aanbrengen van curing compounds is bij dekvloeren niet gebruikelijk wegens het risico van wisselwerking met het hechtmiddel van de vloerbedekking.
Dagkant	Een door het daglicht beschenen vlak, bijna altijd loodrecht op de muur of het kozijnvlak staande.
Dagvlak	Zie Dagkant.
Dagzijde	Zie Dagkant.
Dakhuis	In het verlengde van gevel door de daklijst heenbrekende opbouw, voorzien van een eigen dak waarvan de nok haaksstaat op de nok van het hoofddak.
Dakkapel	Klein uitspringend venster dat het hellende dakvlak onderbreekt, aangebracht om licht en lucht onder de kap toe te laten.
Dakschild	Een dak is een afdekking van een gebouw, bestaande uit een kapconstructie met verscheidene dakvlakken (met uitzondering van een plat dak), de zogenaamde 'dakschilden', waarop de dakbedekking is aangebracht.
Dampdiffusie	Damptransport van de ene omgeving naar de andere door een niet-dampdicht scheidingsvlak als gevolg van een verschil van dampdruk in beide omgevingen. Dit verschil in dampdruk ontstaat enerzijds door temperatuurverschillen en anderzijds door verschillen in de relatieve vochtigheid. Zo zal bijvoorbeeld bij dezelfde temperatuur de beweging zich voordoen van de zone met een hoge relatieve vochtigheid naar de zone met een lage relatieve vochtigheid, en in het andere geval bij dezelfde relatieve vochtigheid zal de beweging optreden van de warme naar de koude ruimte.
Dampdiffusie	Het damptransport van de ene ruimte naar een andere door een scheidingsvlak als gevolg van een verschil in dampdruk in de beide ruimten.
Dampdiffusieweerstandsgetal	Zie Diffusieweerstandsgetal.
Dampdiffusieweerstandsgetal (mu-waarde)	Getal dat aangeeft hoeveel moeilijker de waterdamp diffundeert door een materiaal dan door een dikke laag stilstaande lucht. Elk materiaal heeft zijn eigen dampdiffusieweerstandsgetal (mu-waarde).
Dampdoorlatend	Het vermogen van een bouwstof om waterdamp op te nemen en af te staan.
Dampremmende laag	Laag (bijvoorbeeld polyethyleenfolie) die door haar dichtheid de dampdiffusie afremt. Zie ook Dampscherm.
Dampremmende laag	Laag die door zijn dichtheid damptransport afremt.
Dampscherm	Laag of blad die de waterdampmigratie belet.
Dampscherm	Laag of blad die de waterdampmigratie belet. Zie ook dampremmende laag.

Dampspanning	De druk, die de waterdamp in een waterdamp-luchtmengsel uitoefent op zijn omgeving in M/m^2 (symbool P).
Dampspanning (P)	Druk, in Pa (N/m^2) (symbool P), die de waterdamp op zijn omgeving uitoefent in een waterdamp/luchtmengsel. De maximale dampspanning is de spanning waarbij verzadiging optreedt.
Dauwpunt	De temperatuur tot welke de lucht moet worden gekoeld om de verzadigingsdruk (relatieve vochtigheid 100 procent) te bereiken.
Dauwpunt	Temperatuur waarbij de lucht moet worden gekoeld om de verzadigingsdruk (relatieve vochtigheid 100%) te bereiken. De waterdamp die de lucht bevat, zal op dat ogenblik condenseren, zodat dauwvorming plaatsheeft.
Deel	Het middenstuk van het bedrijfsgedeelte van een boerderij. De deel werd vroeger als dorsvloer gebruikt.
Deklaag	Zie Dekvloer.
Dekvloer	De uit een mengsel van bindmiddel(en) en vulstof(fen) bestaande bovenste laag van een uit meerdere lagen opgebouwde vloer, welke laag (>1 mm) een egaliserend vermogen heeft en na te zijn aangebracht al dan niet door middel van hechting verbonden is met
Dekvloer	Laag die gewoonlijk in een dikte groter dan 15 mm op een dragende vloer, een afzonderingslaag of een isolerende laag wordt aangebracht en waarop meestal een vloerbedekking wordt geplaatst. Deze laag kan van diverse samenstelling zijn (bijvoorbeeld cement of anhydriet als bindmiddel) en voldoet aan een reeks bouwtechnische (vlakheid, peil, helling,...) en mechanische eisen (ponsweerstand,...) (*).
Dekvloer	Elke afwerklaag, al dan niet op een draagvloer aangebracht, bestaande uit een of meer bindmiddelen en vulstoffen.
Dekvloer, nagelbare	Dekvloer waarin men door middel van nagels een vloerbedekking en/of hulpstukken (verankeringsbanden bijvoorbeeld) kan vastmaken. De nagelbare dekvloeren hebben een bijzondere samenstelling, o.a. door de korrelverdeling van de vulstoffen en het toevoegen van lichte of geëxpandeerde aggregaten (dikwijls kurk, vermiculiet...).
Dekvloer, zwevende	Dekvloer die van de andere delen van het gebouw (draagvloer, muren, kolommen, leidingen, enz.) volledig afgezonderd is door de tussenplaatsing van akoestische en/of thermische isolatiematerialen (*).
Delamineren	Het uiteenvallen van een in lagen samengestelde constructie of bouwdeel.
Delftse school	Traditionalistische sobere bouwstijl (ca. 1925-1955), ontstaan rondom de Delftse hoogleraar ir. M.J. Granpré Molière (1882-1972). Inspiratiebronnen vormden de traditionele vaderlandse baksteenarchitectuur en, bij kerkbouw, de Romaanse bouwkunst. Kenmerkend zijn het vrijwel uitsluitend gebruik van baksteen, hoge met pannen beklede daken tussen topgevels en het gebruik van natuursteen op constructief belangrijke punten. De Delftse School heeft de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog in sterke mate beheerd.
Densiteit	Dichtheid van een stof.
Densiteit	Verouderde term voor volumieke massa (kg/m^3).
Detail	Een aansluiting tussen twee bouwdelen of bouwproducten die bijzondere aandacht nodig heeft bij de realisatie.
Detailering	Onderdeel van (de afwerking van) een bouwkundige constructie.
Deurkalf	Horizontale dwarsregel tussen een deur en haar bovenlicht.
Deuvel	Pin waarmee platen of bouwdelen aan elkaar worden bevestigd. Zie ook gedeuvelde voegen.
Dichtheid	1. Ondoorlatendheid van een materiaal voor vocht, lucht etc. 2. Verkeerde benaming voor volumieke massa.
Dichtheid	Ondoorlatendheid van een materiaal of een verbinding voor vocht, lucht,... Verkeerde benaming voor volumieke massa.
Dichtingsmiddel	Een hulpstof in specie die de waterindringing of de wateropneming van de mortel vermindert.
Dichtingsmiddel	Een hulpstof om specie waterkerend te maken.
Dichtschuren	Het handmatig of machinaal verdichten van specie.
Dichtschuren	Het verdichten van de raapspecie met behulp van een schuurbord.
Dichtzetten	Het bewerken van een oppervlak met een stof met als doel de holle ruimten aan het oppervlak geheel of grotendeels te vullen.
Diefijzers	Metalen tralie- of hekwerk aangebracht in de kozijnen van keldervensters en ook wel op de begane grond. In oorsprong bedoeld ter voorkoming van inbraak.
Diffunderen	Zich vermengen, in elkaar doordringen.
Diffusie	Het transport van waterdamp door een materiaal als gevolg van dampdrukverschillen.
Diffusieweerstandgetal	Een geval dat aangeeft hoeveel moeilijker de waterdamp diffundeert door het materiaal dan door een even dikke laag stilstaande lucht. Elk materiaal heeft zijn eigen diffusieweerstand (symbool mu).
Diffusieweerstandgetal	Een getal dat aangeeft hoeveel moeilijker de waterdamp diffundeert door het materiaal dan door een even dikke laag stilstaande lucht. Elk materiaal heeft zijn eigen diffusieweerstand.
Diffusieweerstandgetal	Zie Dampdiffusieweerstandgetal.
Dilatatie	Een volledige doorsnijding van de constructie en afwerking van plafonds, wanden en vloeren, zodat bouwdelen onafhankelijk van elkaar kunnen bewegen ("werken").
Dilatatie	Fysisch verschijnsel van dimensionele veranderingen teweeggebracht in een materiaal door het veranderen van de temperatuur en/of het vochtgehalte. Noordnederlandse term voor uitzetvoeg.
Dilatatiecoëfficiënt	Fysische grootte die aangeeft in welke mate een materiaal bij een bepaalde temperatuur- en/of vochtaltesverandering zal vergroten of verkleinen. B.v. voor een dekvloer betekent de coëfficiënt $8 \times 10^{-6}/K$ dat een dekvloer van 1 m lengte bij een temperatuurstijging van 20 K, $8 \times 20/1000$ mm = 0,16mm zal zwellen.

Dilatatievoeg	Zie Dilatatatie.
Discontinue korrelverdeling	Een korrelverdeling van toeslagmateriaal waarbij één of meer fracties (vrijwel) ontbreken.
Dispersie	Gelijkmatige verdeling van een vaste stof in een vloeistof
Dispersie	Vloeistof die een niet-opgeloste vaste stof bevat die homogeen verdeeld is.
Doorbuiging	Opgemeten afstand tussen het te controleren oppervlak en de erop geplaatste vlakke controlelat. Bij voorbeeld tijdens het nazien van de vlakheidstoleranties.
Doorbuiging	Opgemeten afstand tussen het te controleren oppervlak en de erop geplaatste vlakke controlelat. Bij voorbeeld tijdens het nazien van de vlakheidstoleranties. (*) Synoniem met pijl.
Doordraaien	Te ontraden term voor dichtschuren.
Doorhardten	Zie Verhardten.
Doorlatendheid	Geschiktheid van een materiaal om bepaalde vloeibare of gasvormige stoffen (bijvoorbeeld water, lucht) door te laten.
Doorlatendheid	Geschiktheid van een materiaal om bepaalde vloeibare of gasvormige stoffen (water, lucht,...) door te laten.
Doorlooptijd	De tijdsduur die nodig is voor het gehele verloop van activiteiten gemeoid met de realisatie van een werk.
Doorschuren	Te ontraden term voor dichtschuren.
Doorslaan	Het migreren van deeltjes (dikwijls organische kleurstoffen) vanuit de ondergrond of de onderliggende laag naar het oppervlak, leidend tot vlekvorming of onbedoelde verkleuringen.
Doorslaan	Het migreren van deeltjes vanuit de ondergrond of de onderliggende laag naar het oppervlak, leidend tot vlekvorming of onbedoelde verkleuringen.
Doortrekken	Het ononderbroken in één richting voortbewegen van een mal ter verkrijging van een lijst in het verlangde profiel. Zie ook slede.
Doorzalend dak	Men spreekt van een doorzalend dak wanneer in de dakschilden een lichte knik naar binnen (zaling) aanwezig is.
Dorisch	De meest eenvoudige en robuuste van de drie klassieke Griekse zuilenorden. De meest eigene kenmerken van deze variant zijn de veelal gegroefde zuil (cannelures) en het onversierde kapiteel.
Dorpel	De horizontale delen van een deur of raamkozijn.
Dorpel	Het horizontale benedendeel van een houten of stenen deur- of vensterkozijn.
Draagconstructie	Een gerealiseerd bouwdeel of samenstel van bouwdeelen dat de functie dragen vervult.
Draagvloer	Vloerconstructie die voorzien is om de erop uitgeoefende belasting op te nemen (*).
Draagvloer	Een vloerconstructie die voorzien is om de erop uitgeoefende belasting op te nemen.
Draairaam	Raam dat draait op scharnieren of duimen.
Driepas	Gotisch geometrisch motief van maaswerk in vensterstoppen, nissen, borstwering, friezen e.d. gevormd door drie elkaar rakende circels en een grote omschreven cirkel.
Drogen (in de betekenis "aanrekken")	Het hard worden van een materiaal onder invloed van het uit dat materiaal trekken van daarin aanwezig vocht.
Drogingsversneller	Onjuiste (Nederlandstalige) term die soms gebruikt wordt voor bepaalde hulpstoffen voor mortel en beton die meestal plastificeermiddelen of vloeibaarmakende middelen zijn. Deze beïnvloeden doorgaans de benodigde hoeveelheid aanmaakwater.
Druiplijst	Van onderen holle lijst die het regenwater belet op andere delen van het bouwwerk te druipen.
Druksterkte	Cijferwaarde (N/mm ²) die de maximumspanning aanduidt waarbij een bepaald materiaal, dat bij een voorgeschreven belastingssnelheid op druk belast wordt, breekt.
Drukvastheid	De bestandheid tegen druk. Zie ook druksterkte.
Drukvoeg	Voeg die samenstellend materiaal van een voeg dat in staat is bepaalde drukvervormingen op te nemen (bijvoorbeeld soepel of halfhard materiaal).
Drukvoeg	Voeg die, of samenstellend materiaal van een voeg dat, in staat is bepaalde drukvervormingen op te nemen. Bijvoorbeeld door toepassing van soepel of halfhard materiaal.
Drukweerstand	Cijferwaarde (N/mm ²) die de maximumspanning aanduidt waarbij een bepaald materiaal, dat bij een voorgeschreven belastingssnelheid op druk belast wordt, breekt. (*)
Drukweerstand	Zie Druksterkte.
Druppellijst	Uitspringende lijst waar hemelwater, komend van hoger liggende bouwdeelen, langs afdruip, meestal toegepast langs de onderzijde van het dak.
Dubbel	Te ontraden term voor deugel.
Duim	Ronde pen als draaipunt voor een geheng, dat als een koker om de duim is geplaatst
Dwarhuisboerderij	Boerderij waarbij het woonhuisgedeelte dwars op het achterhuis van de boerderij is geplaatst. Beide delen zijn voorzien van een eigen dak. Wordt ook wel T-huisboerderij of krukhuisboerderij genoemd
Eclecticisme	Bouwstijl waarbij men de vormen van verschillende bouwstijlen combineert tot een nieuw geheel. In het laatste kwart van de 19e eeuw beoogde men met de combinatie van verschillende stijlelementen vooral een schilderachter effect te bereiken.
Egaliseren	Een dunne specielaag (van 0 tot 3 mm) aanbrengen teneinde: - de ruwheid van het oppervlak te verminderen; - de plaatselijke onvlakheid te verbeteren; - te vermijden dat tijdens het aanbrengen van lijm met de spatel korrels uit de dekvloer zouden loskomen en zich met de lijm zouden vermengen waardoor oneffenheden ontstaan die zichtbaar zijn in de afwerklaag (PVC-vloeren, linoleum,...).

Egaliseren (vloeren)	Een dunne specielaag (van 0 tot 3 mm) aanbrengen teneinde: - de ruwheid van het oppervlak te verminderen; - de plaatselijke onvlakheid te verbeteren.
Eierlijst	Versieringselement bestaande uit een bolle lijst waarop afwisselend eivormige en pijlachtige figuren zijn aangebracht.
Elasticiteit	Veerkracht; de mate waarin een materiaal in staat is door belasting vervormingen te ondergaan en na het opheffen van de belasting weer in zijn eigen vorm terug te keren, zonder dat daardoor zijn eigenschappen zijn veranderd.
Elasticiteit	Veerkracht; mate waarin een materiaal in staat is onder belasting vervormingen te ondergaan en na het opheffen van de belasting naar zijn oorspronkelijke vorm terug te keren, zonder dat daardoor zijn eigenschappen veranderd zijn.
Elasticiteitsmodulus (E-modulus)	Getalwaarde (grootheid) die omgekeerd evenredig is met de elasticiteit van een vaste stof (*).
Elastisch isolatiemateriaal	Isolatiemateriaal (mat of paneel) dat onder belasting vervormt en na het opheffen van de belasting naar zijn oorspronkelijke vorm terugkeert (bij voorbeeld sommige minerale vezelplaten).
E-Modulus	Getal, (waarde) omgekeerd evenredig aan de elasticiteit van een vaste stof.
E-modulus	Getal, waarde (grootheid) die omgekeerd evenredig is aan de elasticiteit van een vaste stof.
Empirestijl	Bouwstijl uit het begin van de 19e eeuw, ten tijde van de Franse overheersing, gebaseerd op de hernieuwde kennismaking met antieken d.m.v. opgravingen e.d. Toepassing van elementen uit de Egyptische, Etruskische en Romeinse bouwkunst. De term wordt vaker toegepast voor de meubel- en interieurkunst uit deze periode.
Empirevenster	Een hoog en smal zes-of achtruits venstertype met verbrede middenstijl. Het is geïnspireerd op het Franse draaivenster, maar wordt als schuifvenster uitgevoerd.
Emulgator	Stof die de houdbaarheid van een emulsie verhoogt, de bereiding ervan bevordert of de emulsie stabiel houdt.
Emulsie	Innige vermenging van fijne onoplosbare vloeistofdeeltjes, voornamelijk van harsen of vetten in een andere vloeistof.
Emulsie	Innige vermenging van fijne vloeistofdeeltjes, voornamelijk van harsen of vetten in een andere vloeistof tot een melkachtig geheel (bijvoorbeeld colloïdale verdeling van een vloeistof in een andere).
Emulsie	Innige vermenging van fijne vloeistofdeeltjes, voornamelijk van harsen of vetten, in een andere vloeistof tot een melkachtig geheel; collodale verdeling van een vloeistof in een andere.
Entablement	Omlijsting van deur of venster.
Entablement	Omlijsting van deur of venster.
Entrepote	Gallicisme voor de Nederlandse term tussendorpel.
Epoxy	Een tweecomponenten materiaal dat bestaat uit een hars en een harder.
Epoxyhars	Kunsthars op basis van epoxiden.
Epoxymortel	Kunstharsgemodificeerde specie bestemd voor de behandeling (reparatie en afwerking) van plafonds, wanden en vloeren.
Epoxymortel	Kunstharsgemodificeerde specie bestemd voor de reparatie en afwerking van plafonds, wanden en vloeren.
Erker	Ronde, vierkante, of veelhoekige uitkragende uitbouw aan een gevel, die vaak uitsteekt of uitkraagt langs 1 of meer bouwlagen; kan gezien worden als een uitgebouwd venster.
Erosie	Slijtage van bouwmaterialen door weersinvloeden.
Estrich	Te ontraden term voor cementgebonden dekvloer (Germanisme).
Estrich, estrikvloer	Germanisme voor de Nederlandse term dekvloer.
Estrik	Hard, steenachtig materiaal (houtgraniet of magnesiet) voor naadloze vloeren van een bepaald fabrikaat.
Etringiet	Product dat ontstaat door de verbinding van bepaalde bestanddelen van cement in contact met gips en in aanwezigheid van kristallisatiewater, hetgeen met een volumetoename gepaard gaat, met als gevolg afstreken en/of uitbloeiingen.
Ettringiet	Een verbinding van cement en gips, waarbij expansiekrachten optreden die kunnen leiden tot destructie van de cementsteen.
Ettringiet	Een verbinding van normale cementsilicaten met gips die 32 moleculen kristalwater aan zich bindt. Door de daarbij optredende expansiekrachten kan de cementsteen worden vernield.
Evenwichtsvochtgehalte	Hoeveelheid vocht (water), doorgaans in massaprocent uitgedrukt, die een materiaal of product bevat als het tot het bereiken van een constante massa in een welbepaalde omgeving (temperatuur en relatieve vochtigheid van de lucht) bewaard wordt. Indien de bewoonomstandigheden veranderen, dan verandert ook het evenwichtsvochtgehalte van het materiaal.
Expansie	1. Door temperatuurverhoging optredende volumevergroting van een materiaal. 2. Uitzetting van een materiaal door bevriezing van het daarin opgenomen water.
Ezelsrug	Metselconstructie toegepast als afwaterende afdekking van gevelvlakken, tuin- en erfmuuren. De stenen zijn staand, verwerkt, meestal onder een hoek van 45 graden, vanaf beide zijden van de muur. De stenen ontmoeten elkaar in een scherpe hoek boven op de muur. Soms is de bovenzijde gedekt met een platte steen.
Fabriekspeister	Fabrieksmatig samengestelde pleister van een constante samenstelling.
Fabriekspeister	Fabrieksmatig (te ontraden, Germanisme) samengestelde pleister van een constante samenstelling.
Faiencering	Zie Barstvorming.
Faiencering	Zie Barstvorming
Fenoltaleine	Indicatorvloeistof met een kleuromslag bij pH 8,5. De vloeistof verkleurt niet op gecarbonateerd beton, maar wordt violet op ongecarbonateerd beton.
Festoen	Slinger van groen, bloesem en vruchten.
Fijn Schuurwerk	Zie Fijnschuren.

Fijnheidsmodulus	Bij zand of grind, de verhouding van de gecumuleerde zeefresten op een reeks genormaliseerde zeven tot de totale massa van het proefmonster. Een zand voor betegeling b.v. heeft een langere fijnheidsmodulus dan zand voor dekvloeren. Zand moet aan bepaalde criteria van de fijnheidsmodulus voldoen.
Fijnschuren	Het in regelmatige structuur afwerken van de ondergrond met schuurspacie met het doel een geschuurd uiterlijk te leveren. Zie ook schuren.
Fijnschuren	Het in regelmatige structuur afwerken van de ondergrond met schuurspacie met het doel een geschuurd uiterlijk te leveren. Zie schuren.
Filler	Zeer fijne vulstof die in de samenstelling van bepaalde mortellijmen, lijmen, zelfnivellerende dekvloeren,...gebruikt wordt omwille van haar speciale eigenschappen.
Filler	Zeer fijne vulstof die in de samenstelling van bepaalde pleisters of species wordt gebruikt vanwege de speciale eigenschappen.
Filmen	Zie affilmen.
Filmvormingstemperatuur	De temperatuur waarbij het polymeer nog een gesloten film vormt.
Fixeren	1. Vastmaken. 2. Vasthouden. 3. Verstijven van constructiedelen.
Fluaat	1. Praktijknnaam voor zout van waterstofhexafluorsilicaat (H ₂ SiF ₆). Het fluateren dient voor het binden van oplosbare calcium- verbindingen in kalkhoudende ondergronden. 2. Er zijn onder de naam "fluaat" ook producten in de handel
Fluaat	Praktijknnaam voor zout van waterstofhexafluorosilicaat (H ₂ SiF ₆). Opmerking: 1. Het fluateren dient voor het binden van oplosbare calciumverbindingen in kalkhoudende ondergronden. 2. Er zijn onder de naam "fluaat" ook producten in de handel, die bedoeld zijn als polijst-, onderhouds- en reinigingsmiddel voor natuursteen, die in samenstelling geen verband hebben met de bovenbedoelde stof.
Fluateren	Behandeling met fluaat.
Fluateren	Oppervlaktebehandeling met fluaat (zout van waterstofhexafluorsilicaat : H ₂ SiF ₆).
Fractie	De verzameling korrels die bij een zeefproef twee opeenvolgende zeven blijft liggen.
Fresco	Wandschildering op een nog natte kalkondergrond.
Fries	In de klassieke bouwkunst een onderdeel van het hoofdgestel tussen architraaf en kroonlijst. In ruimere zin horizontale band met schilder- of beeldhouwwerk,metzelmozaïek e.d. om een muurvlak aan de bovenzijde te begrenzen of om het in te delen.
Frijnen	Bewerking van een mineraal oppervlak met gereedschap zodanig dat evenwijdige groefjes aan het oppervlak worden gevormd ter verfraaiing van het oppervlak.
Fronton	Driehoekige bekroning van een klassieke gevel.
Fronton	Driehoekige of segmenvormige bekroning van een gevel, venster of ingang, naar klassieke trant.
Functionele eisen	Een omschrijving van de eisen die aan een bouwwerk worden gesteld om de verlangde functies te kunnen vervullen.
Functionele Kleurtoepassing	Kleuren die voor een bepaald doel of een bepaalde functie worden toegepast.
Functionele Kwaliteit	De mate waarin een project of bouwwerk voldoet aan de gestelde functie-eisen.
Fungicide	Schimmeldodende stof.
Fungicide	Stof die schimmels kan doden.
Fysische hechting	De mechanische binding afhankelijk van de eigenschappen van de materialen zoals de textuur.
Fysisch	Natuurlijk.
Fysisch	Natuurlijk
Fysische Hechting	De mechanische hechting van materialen afhankelijk van de natuurlijke eigenschappen van die materialen.
Galerij	Overdekte, door zuilen ondersteunde gang in, naast of rondom een gebouw.
Galmgat	Smalle opening in de muur van een toren ter hoogte van de klokken, waarin schuingeplaatste galmborden het geluid van de luidende klokken naar buiten leiden.
Gasbeton	Zie Cellenbeton.
Gazen	Te ontraden term voor het aanbrengen van wapeningsweefsel.
Gebluste Kalk	Zie Kalkdeeg.
Geboorte	Beginpunt van een kromming, zoals bij een boog.
Gebouwdeel	Een min of meer zelfstandig te omschrijven functioneel gedeelte van een gebouw. Bijvoorbeeld ketelhuis, serre.
Gebruiksfunctie (Van Een Gebouw)	De eigenschap van een bouwwerk, waardoor het voldoet aan het beoogde gebruik.
Gedevelde Voegen	Dilatatie- of krimpvoegen die zijn voorzien van haaks op de voeg geplaatste stalen deuvels.
Gegalvaniseerd wapeningsnet	Draadnet, doorgaans elektrisch gelast, waarop door onderwerpen aan een galvanische (elektrische) stroom, een hoeveelheid metaal (zink) afgezet wordt. Zie ook Verzinkt wapeningsnet
Geleidelat	Zie Guide.
Geleiding	Warmteoverdracht in een vast materiaal.
Geluidabsorberende Pleister	Zie Akoestische pleister.
Geluidabsorptie	Het opnemen van geluid door een oppervlak.
Geluidabsorptie	Het opnemen van geluid door een oppervlak (waarbij de geluidenergie wordt omgezet in warmte). Geluidabsorberende pleister. Akoestische pleister.
Geluidisolatie	Het verminderen van geluidsoverdracht door een scheiding of het aanbrengen van materiaal.
Geluidisolatie	Het isoleren van geluid.
Geluidisolierende Pleister	Te ontraden term voor geluidabsorberende pleister. Zie Akoestische pleister.
Geluidisolierende pleister	Akoestische pleister.
Geluidsisolatie	Zie Akoestische isolatie.
Geluidsisolatie	Zie Akoestische isolatie.

Gepotdekseld	Gedeeltelijk over elkaar gespijkerde planken om inwatering tegen te gaan.
Gespachteld	Te ontraden term voor uitgevlakt.
Gesprïst	Te ontraden term voor "machinaal aangebracht" (pleister, specie). Zie ook spritsen.
Gesprïst	Te ontraden term voor machinaal aangebrachte specie.
Gestabiliseerd zandbed	Zie Aandbed, gestabiliseerd .
Gevel	Buitenwand; buitenmuur van een gebouw. Zie ook: Wand en Buitenwand.
Gevel	Zie Wand.
Gevelisolatie	Thermische isolatie van buitenwanden.
Gevelisolatie	Thermische isolatie van buitenwanden. In de regel aangebracht tegen de buitenzijde van de constructie.
Gevelisolatiesysteem	Samenstelsel van geëigende materialen waarmee gebouwen thermische worden geïsoleerd.
Gevelisolatiesysteem	Samenstelsel van materialen die zo op elkaar zijn afgestemd dat een optimale thermische isolatie wordt verkregen.
Gewassen Grindvloer	Naadloze, niet geslepen, cementgebonden dekvloer, waarbij als vulmiddel grind wordt gebruikt.
Gezel	Persoon die de volledige opleiding in het kader van het leerlingwezen stukadoren, vloerenleggen of afbouwen met goed gevolg heeft voltooid en daarmee in het bezit is gekomen van het diploma gezel.
Gibowand	Te ontraden term voor gipsblokkenwand (fabrieksnaam).
Gietmortel	Mortel die als een vloeibare mortelspecie door gieten of pompen op zijn definitieve plaats wordt gebracht.
Gietvloer	Dekvloer (of vloerafwerking) bestaande uit een specie met vloeieigenschappen. Zie ook Self levelling.
Gietvloer	Een zelfegaliserende dekvloer door de vloeieigenschappen van het materiaal.
Gietvloer	Een zelfegaliserende vloerafwerking door de vloeieigenschappen van het materiaal; vloei vloer.
Gips	Een mineraal; waterhoudend calciumsulfaat.
Gipsblok	Bouwmateriaal van gips in plaat- of blokformaat dat in beginsel geschikt is voor handmatige verwerking.
Gipsblokkensteller	De werknemer die is belast met het stellen van gipsblokken die in het bouwproces verwerkt worden tot niet-dragende scheidingswanden.
Gipsblokkenwand	Niet-dragende scheidingswand vervaardigd van gipsblokken.
Gipselement	Bouwmateriaal van gips in plaatformaat dat door zijn afmetingen en gewicht in het bouwproces op machinale wijze wordt verwerkt tot scheidingswanden.
Gipskartonplaat	Gipsplaat aan weerszijden gevat tussen een strook karton. Geschikt voor de vervaardiging van niet-dragende scheidingswanden en als hechtgrond voor pleisters.
Gipslijm	Specie- respectievelijk pleisterachtig materiaal waarmee gipsblokken en -platen zowel worden verlijmd als egaliserend afgewerkt.
Gipsplaat	1. Oorspronkelijke term voor gipsblok. 2. Gipselement. 3. Zie Gipskartonplaat.
Gipsschuren	Zie Fijschuren.
Glasrubberovergangstemperatuur	De temperatuur waarbij de verharde PC-mortel overgaat van een glasachtig materiaal in een rubberachtig materiaal, hetgeen in het algemeen gepaard gaat met een sprong in de thermische uitzettingscoëfficiënt, de compressibiliteit en de kruip c.q. relaxa
Glaswol	Wolachtige massa van fijne glasdraden bestemd voor gebruik als isolatiemateriaal.
Glijlaag	Laag die op of onder een andere wordt gelegd om het overbrengen van bewegingen te vermijden (termische dilatatie bij voorbeeld).
Glitten	Te ontraden term voor glad pleisteren met behulp van cementpap.
Goedkeuring, technische	Gunstige beoordeling van de gebruiksgeschiktheid van niet-traditionele systemen, materialen, elementen of uitrustingen in de bouw, gepaard gaande met een beschrijving die de gebruiker toelaat het product te identificeren. De technische goedkeuring wordt door een erkend goedkeuringsorganisme (Belgische of Europese Unie voor de technische goedkeuring in de bouw - B.U.t.g.b. og E.U.t.g.b.) op aanvraag van de fabrikant afgeleverd. Men spreekt meestal van technische goedkeuring voor systemen en homologatie voor producten.
Gotiek	In het begin van de 12e eeuw in Frankrijk ontwikkelde bouwkunst, de opvolger van de romaanse bouwkunst. Zeer belangrijk is de nieuwe constructiemethode waarbij de massa van de overspanning d.m.v. ribben en zuilen wordt gedragen. De muur verloor hierdoor haar dragende functie en kon van grote ramen worden voorzien. Het meest typerende motief is de spitsboog.
Granito	Oorspronkelijke term voor terrazzo.
Granito	Synoniem met terrazzo
Granol	Merknaam voor een sierpleister.
Granollen	Te ontraden term voor het aanbrengen van sierpleister.
Granulaat	Zie Aggregaat
Granulometrie, continue	Zie Korrelverdeling, continue.
Grindvloer	Een dekvloer waarvan de vulstof geheel of grotendeels bestaat uit grind. Zie ook gewassen grindvloer en siergrindvloer.
Grisaille	Geschilderd in één kleur; ton sur ton.
Gritstralen	Het met hoge druk verspuiten van een scherp, hard en korrelig materiaal op een oppervlak met de bedoeling dit te reinigen of van een textuur te voorzien.
Gritstralen	Variante van het zandstralen, die erin bestaat een scherp, hard en korrelig product met hoge druk te verspuiten.
Gronden	1. Te ontraden term voor voorstrijken (stukadoorwerk). 2. Voorbehandeling voor schilderwerk.
Gronden	Te ontraden term voor voorstrijken.
Gronderen	Te ontraden term voor voorstrijken.
Grondmortel	Dat deel van een gevelisolatiesysteem waarin zich de wapening bevindt.
Grondvlak	Zie Ondergrond.
Grondvlak	Zie Ondergrond.

Groot onderhoud	Onderhoud waarbij onder meer constructieve delen van een bouwwerk worden vervangen.
Guide	Baan van mortelspecie (waarop metalen latten eventueel geplaatst worden) die als geleider dient voor het aftrekken van de dekvloerspecie. Men gebruikt ook metalen profielen die op peil geplaatst worden op hoopjes verse mortel en die als richtlatten dienen om de dekvloermortelspecie af te trekken.
Guide	Baan van specie die dient als geleider voor de rei.
Guilloche	Ornament van elkaar snijdende cirkels.
Guirlande	Bloemenslinger.
Haarscheuren	Fijne scheurtjes in het oppervlak van meestal cementgebonden bouwdelen.
Hallenhuis	Gebouw met een vrijstaande gebintconstructie die het huis in drie beuken verdeelt. Het hallenhuis was Midden-Nederland het gangbare boerderijtype.
Handlanger	De werknemer die in de werkplaats is belast met het verrichten van niet gespecialiseerde hulpwerkzaamheden.
Hars	Vast, halfvast of pseudo-vast organisch materiaal, met onbepaalde, meestal hoge molecuulmassa; met een neiging tot vloeien, indien het aan spanning wordt onderworpen; gewoonlijk met een verwekings- of smelttraject; met schelpachtige breuk. Opmerking
Hars	Volgens de norm ISO 472 (1), een vast, halfvast of pseudo-vast organisch materiaal: - Met een bepaald, meestal hoog molekulgewicht - met een neiging tot vloeien, indien het aan spanningen wordt onderworpen - gewoonlijk met een verwerkings- of smelttraject - met schelpachtige breuk. Men onderscheidt natuurhars, kunsthars en gemodificeerd hars.
Hars	Vast, halfvast of pseudo-vast organisch materiaal, met onbepaalde, meestal hoge molecuulmassa; met een neiging tot vloeien, indien het aan spanning wordt onderworpen; gewoonlijk met een verwekings- of smelttraject; met schelpachtige breuk. Opmerking: Daar deze definitie op ISO 427, in de praktijk moeilijk te hanteren is worden de volgende omschrijvingen van de verschillende typen hars gegeven: Natuurhars. Het vaste restant van nietwaterige afscheidingsproducten van bomen. Voorbeeld: pijnhars of colofonium is het niet-vluchtige deel van de terpentijnbalsem afkomstig van pijnbomen. Sommige natuurharsen worden in fossiele staat gevonden (b.v. barnsteen). Schellak, hoewel van dierlijke oorsprong, wordt gewoonlijk onder de natuurharsen gerekend. Kunsthars. Synthetisch product dat in uiterlijk en in fysisch-chemisch gedrag gelijkenis vertoont met natuurhars. Opmerking: Een scherpere definitie moet achterwege blijven, daar het woord in de praktijk in zeer ruime betekenis wordt gebruikt. Zo worden vele kunststoffen in de praktijk tot kunstharsen gerekend. Gemodificeerde hars (regelmatige samenstelling). Het modificeren kan bestaan in een reactie met stoffen als kalk, zinkoxyde of glycerol e.d. of wel in toevoeging, tijdens de fabricage, van organische producten van andere aard. Het percentage modifierend materiaal wordt in deze vorm niet vastgelegd.
Hars, gemodificeerd	Hars verkregen uit een reactie met stoffen zoals kalk, zinkoxyde, glycerol, e.d., of door een toevoeging, tijdens de fabricage, van organische producten van een andere aard.
Hechtgrond	Ondergrond waarop raap-, pleister- of schuurwerk wordt aangebracht, al dan niet met een isolerende tussenlaag.
Hechting	Fenomeen van verbondenheid in oppervlaktecontact van twee materialen. Zie ook fysische hechting. Zie ook chemische hechting.
Hechting	Geheel van krachten die twee gelijmde materialen (van dezelfde of van verschillende aard) bijeenhouden (*). Men onderscheidt de chemische hechting en de fysische hechting. De chemische hechting ontstaat door scheikundige en/of moleculaire bindingen en reacties. De fysische hechting is de mechanische binding die afhankelijk is van de eigenschappen van het materiaal zoals textuur en oppervlaktetoestand en waarbij een ineengrijpen van de twee lagen ontstaat (bijvoorbeeld tand en groef).
Hechtlaag	De laag die wordt aangebracht op de ondergrond met als doel de eigenschappen ervan zodanig te veranderen dat deze geschikt wordt voor het aanbrengen van de afwerklaag.
Hechtmortel	Specie in dunne laag op de ondergrond aangebracht voor het verbeteren van de hechting van de daarop aan te brengen afwerkingen.
Hechtmortel	Te ontraden term voor hechtspecie.
Hechtpleister	Te ontraden term voor hechtspecie.
Hechtspecie	1. Specie in dunne laag op de ondergrond aangebracht voor het verbeteren van de hechting van daarop aan te brengen specie- of pleisterafwerkingen. 2. Specie om al dan niet isolerende platen tegen een oppervlak te verlijmen.
Hechtspecie	a. Specie voor het verbeteren van de hechting van daarop aan te brengen afwerkingen. b. Specie, om bijvoorbeeld isolatieplaten tegen een oppervlak te verlijmen.
Hechtsterkte	Meetbare waarde van de binding tussen twee contactvlakken.
Hechtsterkte	Meetbare waarde van de binding tussen twee contactvlakken. Gemeten wordt de kracht (N) die nodig is om d hechting (N/mm ²) na een bepaalde periode te verbreken.
Hechtsterkte	Meetbare waarde van verbondenheid van twee contactvlakken. Gemeten wordt de kracht in N/mm ² die nodig is om de hechting na een bepaalde periode te verbreken.
Helling	Een gewoonlijk lineaire afwijking ten opzichte van het horizontale vlak. De aflopende schuimte wordt doorgaans uitgedrukt in mm/m.
Helling	Een gewoonlijk lineaire afwijking ten opzichte van het horizontale vlak. De aflopende schuimte wordt doorgaans uitgedrukt in mm/m. (*).
Hellingsbeton	Zie Afschotlaag.
Herstel	Het opheffen van schade aan bouwwerken of bouwdelen met het oog op het behoud van de gebruiksfunctie(s).
Hoekbeschermer	Een in de pleisterlaag opgenomen en daar één geheel mee vormend kantig of afgerond, stootvast profiel van metaal en/of kunststof.

Hoeklijn	Te ontraden term voor hoekbeschermer.
Hoeklijn	Zie Hoeknaald
Hoeknaald	Te ontraden term voor hoekbeschermer.
Hoekprofiel	Te ontraden term voor hoekbeschermer.
Holle hoek	In het ontmoetingspunt van twee haakse bouwdeelen een ronding aanbrengen.
Holle hoekspaan	Spaan waarmee een holle hoek wordt getrokken.
Homogeniteit	Eigenschap van een materiaal dat dezelfde gelijkmatige verdeelde, mechanische, fysische, fysisch-chemische karakteristieken en samenstelling heeft.
Homogeniteit	Het waterpas zijn op 90° ten opzichte van een verticale lijn (*). De horizontaliteit wordt dikwijls verward met de vlakheid.
Hoofdgestel	Breed, horizontaal lijstwerk met bepaalde verhoudingen. Een classicistische bekroning bestaande uit de onderdelen: kroonlijst, fries en architraaf.
Hoogovencement	Hydraulisch bindmiddel verkregen bij de bereiding van ruwijzer in hoogovens.
Horizontaliteit	Het waterpas zijn op 90° ten opzichte van een verticale lijn (*). De horizontaliteit wordt dikwijls verward met de vlakheid.
Houtgraniet	Kunststeen, samengesteld uit magnesiet, magnesium-chloride en vulstoffen op basis van cellulose (zaagsel, kurkmeel e.d.).
Houtwocementplaat	Plaat bestaande uit grove geïmpregneerde houtwol gebonden door cement; geschikt als hechtgrond voor pleisterwerk binnen.
Houtwolmagnesietplaat	Plaat bestaande uit grove geïmpregneerde houtwol gebonden door magnesiet; geschikt als hechtgrond voor pleisterwerk buiten.
Huid-treksterkte	Het getal, in N/mm ² , dat aangeeft bij welke waarde onthechting van de huid van een calciumsulfaatgebonden gietvloer optreedt, bij een voorgeschreven belastingssnelheid op trek loodrecht op het oppervlak.
Hulpstof	Scheikundige stof, gewoonlijk in kleine hoeveelheden bijgevoegd in verscheidene producten, ofwel bij de fabricatie (mortellijm, zelfnivellerende dekvloermortel,...), ofwel op het ogenblik van het mengen van de mortelspecie, teneinde een reeks eigenschappen te ontwikkelen (*). Hulpstoffen kunnen een invloed hebben bij het mengen, op de reologische eigenschappen, de aanbrengkarakteristieken zoals plasticiteit, consistentie, waterophoudendheid, de verhardingssnelheid, enz., en op de eigenschappen van het verhard product zoals de mechanische karakteristieken, de weerstand tegen fysische en scheikundige belastingen, of aanleiding geven tot antioxyderende, schimmelwerende, waterafstotende, brandwerende,...eigenschappen.
Hulpstof	Stof die in kleine hoeveelheden wordt toegevoegd om de bereidingswijze en/of bepaalde eigenschappen van een materiaal te verbeteren. Opmerking: Verdunning en vulstoffen die in grote hoeveelheden worden gebruikt, worden niet tot de hulpstoffen gerekend.
Hulpstof	Stof die in kleine hoeveelheden wordt toegevoegd om de bereidingswijze en/of bepaalde eigenschappen van een materiaal te verbeteren. Opmerking: Verdunning en vulstoffen die in grote hoeveelheden worden gebruikt, worden meestal niet tot de hulpstoffen gerekend. De hulpstoffen worden onderscheiden in: hulpstoffen die de reologische eigenschappen van mortel- en betonspecie wijzigen; hulpstoffen die het luchtgehalte wijzigen; hulpstoffen die de binding en de verharding wijzigen; hulpstoffen die de expansie tijdens de verharding veroorzaken; hulpstoffen die de weerstand tegen fysische invloeden verhogen; hulpstoffen die de weerstand tegen mechanische invloeden verhogen; hulpstoffen die de weerstand tegen chemische invloeden verhogen; hulpstoffen die de ontwikkeling van biologische organismen op het oppervlak van mortel en beton tegengaan (biociden); kleurstoffen.
Hydratatie	Het verhardingsproces van een mineraal poder met aanmaakwater. Zie ook cement.
Hydraulische kalk	Product dat behalve kalk ook calciumsilicaten bevat. De verharding vindt plaats onder invloed van koolzuur en water.
Hydraulische kalk	Product dat naast kalk ook cementachtige bestanddelen bevat. (Verharding vindt plaats onder invloed van koolzuur en water).
Hydrofoberen	Het waterafstotend maken van bouwstoffen door de toepassing van daartoe geëigende producten.
Hydrofoberend	Waterafstotend. Eigenschap van producten die worden toegepast om bouwstoffen (ondergronden) waterafstotend te maken. De diffusieweerstand wordt hierdoor in de regel niet beïnvloed.
Hydrofoob	Waterafstotend.
Hydrofoob	Waterafstotend; eigenschap van producten die worden toegepast om bouwstoffen (ondergronden) waterafstotend te maken. De diffusieweerstand wordt hierdoor in de regel niet beïnvloed. Zie ook Vochtwerend en vochtwerend middel.
Hygroscopisch	Wateraantrekkend; de eigenschap van een bouwstof om vocht op te nemen.
Hygroscopisch	Wateropnemend.
Ijkpeilmerkteken	Beginpeilmerkteken in een gebouw of op een verdieping van een gebouw, waaruit alle andere peilen (dekvloer, vloerbedekking, deurdorpels, vensters, enz.) afgeleid worden (*). Het ijkpeilmerkteken wordt meestal aangebracht op 1 m boven het eindpeil van de vloerafwerking (Vloerpas).
Impregneren	Doordrenken van een poreus materiaal met een vloeistof met het doel aan dat materiaal bepaalde eigenschappen te verlenen. Zie ook versterking.
Impregneren	Een vloeistof (bijvoorbeeld water, harsen in oplossing of in dispersie) doen indringen in een ondergrond, gewoonlijk als voorbereiding voor het aanbrengen van een andere laag, ten einde de opzuiging door de ondergrond te verminderen, het hydrofoob, brandvertragend,...karakter te verhogen.
Impregneren	Doordrenken van een poreus materiaal met een vloeistof met het doel aan dat materiaal bepaalde eigenschappen te verlenen. (b.v. brandvertraging, waterafstotendheid).
In Het Ruw Zetten	1. Specie laag ruw maken door middel van een ruwkam, bezem of harde stoffer. 2. Te ontraden term voor berapen.
In het ruw zetten	Te ontraden term voor berapen.
In situ	Latijnse benaming voor: ter plaatse, op de bouwplaats op de werf.
In Situ	Latijnse benaming voor: ter plaatse, op de bouwplaats.

Inerte stof	Gewoonlijk aggregaat dat als vulstof gebruikt wordt zoals zand, gebroken granulaat, kei, ... Inert staat voor "zonder wisselwerking", "niet reagerend".
Injecteren	Een poreus materiaal inspuiten met een vloeistof met het doel aan dat materiaal bepaalde eigenschappen te verlenen (bijvoorbeeld vloeistofdichtheid). Tevens toegepast voor het hechtend vullen van gescheurde bouwdeelen.
Inpoederen	Cement(+gebeurlijk vulstoffen) op de mortel uitstrooien (een poederachtige materie uitstrooien). Het inpoederen wordt dikwijls toegepast om een betere hechting tussen de mortel en de daarop "nat in nat"aan te brengen vloer te verkrijgen. Het inpoederen met cement van de verse dekvloer om de oppervlakterutheid te verminderen is niet toegestaan.
Insnijden	Een snede maken tussen twee elkaar rakende vlakken met het doel scheurvorming ter plaatse te voorkomen.
Inwalsen	Het verdichten van een specielaag door middel van een wals.
Inwassen	Vorbereidende handeling ter vergroting van de hechting. Bij vloeren bijvoorbeeld, inborstelen van een cementpap in de propere draagvloer voordat de dekvloer) "nat in nat" wordt aangebracht (in sommige streken ook "inkleien" genoemd).
Inwassen	Zie aanbranden.
Inwassen	Vorbereidende handeling ter vergroting van de hechting. Bij vloeren b.v. het met cementpap schrobben van de schone draagvloer voordat de dekvloer wordt aangebracht.
Inwendige Condensatie	De overgang van waterdamp in water in het inwendige van de constructie.
Ionisch	Een variant van de Griekse klassistische bouwstijl afkomstig van de Ionische eilanden. Het meest eigene kenmerk van deze variant is de versiering van de kapitelen met twee grote voluten aan iedere zijde.
Isolatie	Het niet of minder geleidend maken (voor bijvoorbeeld geluid of warmte).
Isolatie Index	De waarde van een bepaald thermisch isolatieniveau van een gebouw (symbool It).
Isolatiemateriaal	Product dat aangebracht wordt om een element niet of minder geleidend te maken (bijvoorbeeld voor geluid en/of warmte).
Isolerende Laag	Zie onderlaag.
Jugendstil	Jugendstil (Ook wel Art Nouveau genaamd) is een internationale kunststijl, die tussen circa 1895 en 1910 bloeide. Deze stijl ontstond als reactie op de 19e eeuwse 'neostijlen'. Kenmerkend voor de bouwstijl was het laten zien van constructieve onderdelen, gecombineerd met decoratieve elementen. Gietijzer, smeedijzer en glas werden veelvuldig toegepast. Vloeiende lijnen, asymmetrie, de toepassing van grote bogen (bijvoorbeeld in de gevels) en de versiering met majolicategels zijn kenmerkende stijlelementen. We kunnen een onderscheid maken tussen de Florale Jugendstil (vooral voorkomend in Franstalige gebieden), waar asymmetrie en zogenaamde ' zweepslagmotieven' van belang zijn, en de zakelijke, meer symmetrische Geometrische Jugendstil. De geometrische Jugendstil komt voornamelijk voor in Duitstalige gebieden en is ook in Nederland meer toegepast dan de Florale stijlvariant.
Kaleillaag	Zie Aanbrandlaag (1).
Kalibreren	Het verrichten van de handelingen die nodig zijn voor het bepalen van de waarde van de afwijkingen van een meetmiddel ten opzichte van een overeengekomen standaard en, indien noodzakelijk, voor het bepalen van andere metrologische eigenschappen.
Kalk	Product verkregen uit kalksteen of schelpen. Kalk levert in de reactieve vorm van kalkhydraat zijn functie als bindmiddelcomponent (zie NEN 931).
Kalk, hydraulische	Product dat door het verhitten van kalksteen (met een min of meer hoge verhouding aan silicium-aluminiumoxydehoudende stoffen) wordt bekomen en door contact met water bindt en verhardt. Er bestaat natuurlijke kunstmatige hydraulische kalk (cf. NBN B 13-001)(1). Hydraulische kalk wordt in sommige betegelingsmortels en in pleisters gebruikt. Vroeger werd die soms ook gebruikt bij dekvloermortels (om de specie plastische te te maken), een techniek die nu niet meer wordt toegepast.
Kalkdeeg	Pasteuze massa kalkhydraat. Kalkdeeg wordt verkregen door het branden en vervolgens blussen van kalksteen met een ruime overmaat water.
Kalkspecie	Specie waarvan het bindmiddel bestaat uit kalk.
Kalksteenmeel	Toeslagstof voor specie, met het oogmerk de plasticiteit van de specie aan te passen.
Kalkzandsteen	Blok of steen gefabriceerd uit gebluste kalk, zand en water. Geschikt als hechtgrond voor stukadoorswerk.
Kalkzandsteenblok	Element gefabriceerd uit gebluste kalk, zand en water. Geschikt als hechtgrond voor stukadoorswerk.
Kantelaaf	Smal muurdeel aan de binnenzijde van een gebouw, haaks op het kozijn.
Kapberg	Hooiberg voorzien van een (rieten) kap
kapiteel	Bekroning van een zuil, pilaster of pijler, veelal voorzien van een beeldhouwwerk volgens de klassieke orde (Toscaans, Dorisch, Ionisch, Corinthisch, Composit), de romaanse stijl (teerlingkapitelen) of de gotische stijl (bladkapitelen).
Karbonatie	Reactie tussen CO ₂ (kooldioxide van verbrandingsgassen) uit de lucht en kalk of calciumhydroxide (Ca(OH) ₂), waardoor de alkaliteit van de dekvloer afneemt, d.w.z. de oorspronkelijke zuurtegraad (PH) 13 kleiner wordt dan 9. Hierdoor kan bij aanwezigheid van zuurstof en water een corrosief milieu rond het wapeningsijzer ontstaan. Indien de karbonatie onvoldoende gevorderd is, is er gevaar voor reacties (verzeping) van bepaalde hulpstoffen in egalisatielagen en/of lijmen.
Keephout	Een mal waarmee aan neggekanten vorm wordt gegeven.
Keepmal	Zie keephout.
Keg	Een wig bestemd om een bouwdeel vast te zetten of op hoogte te stellen.
Keperboog	Boog of overwelling met rechte, schuin tegen elkaar geplaatste zijden, gelijk de opstaande zijden van een gelijkbenige driehoek.
Kernbeton	Het beton achter de mortelzone.

Keuren	Samengestelde handeling, die erin bestaat producten, processen of diensten waar te nemen, en vast te stellen of zij aan de gestelde eisen voldoen.
Kg (kilogram)	Xmassa.
Kif	Niet-genormaliseerd riviergrind of rivierzand bestaande uit korrels van 2 tot 5 mm (kif 2-5) of van 3 tot 8 mm (kif 3-8), d.i. een zand of grind waer de fijne fracties ontbreken. Deze benaming is afkomstig uit Nederland. Niet te verwarren met dolomiet.
Kif	Niet-genormaliseerd riviergrind of rivierzand waaraan de fijne fracties ontbreken.
Kifbeton	Betrekkelijk plastische specie van kif, zand en cement. Kifbeton wordt gebruikt als warmte-accumulatiebeton en in bepaalde gevallen als onderlaag voor dekvloeren.
Kifbeton	Bewerkelijk plastische specie van kif, zand en cement; samenstelling die niet mag verward worden met de specie voor dekvloeren. Kifbeton wordt gebruikt als warmteakkumulatiebeton en in bepaalde gevallen als onderlaag voor dekvloeren, ... Ook "kifbeton" genoemd.
Kifgrind	Gebroken grind.
Kit	Plastische en/of "blijvend" elastische massa bestemd voor het dichten van voegen en naden.
Kitvoeg	Het ontmoetingspunt van bouwdeelen waartussen kit is aangebracht.
Klauwstuk	Uit- en ingezwenkt zij- of vleugelstuk, gewoonlijk paarsgewijs ter weerszijden van de hals van een gevel of een dakkapel.
Klokgevel	Klokvormige gevelbeeindiging
Klokkenstoel	Stellage waarin een klok of klokken zijn opgehangen.
Kloksterfput	Dikwijls in de vloer ingebouwde afwatering met stankafsluiter.
Kloostervenster	Venstertype waarbij twee ramen van ongeveer gelijke grootte boven elkaar in 1 kozijn zijn gevat. Bij het oorspronkelijke kloostervenster is het bovenste raam voorzien van glas en het onderste van een luik.
Klos	Uit de muur stekend houten of gemetseld blokje ter ondersteuning van uitstekende onderdelen van een gebouw, zoals de dakgoot e.d. klossen zijn eenvoudige consoles.
Kluitkalk	Zie kalkdeeg.
Knabbelen	Door met behulp van een knabbelschaar doorknippen van profielen e.d.
Knabbelschaar	Werktuig om metaal te knippen in een proces van herhaalde korte knipbewegingen.
Kolom	Zuil of pilaar, meestal in gebruik als stenen, houten of metalen steunpunten die buiten de proporties van de klassieke orden (bouwstijlen) vallen.
Kondensatie	Overgang van waterdamp tot water. Men spreekt van een inwendige condensatie wanneer het verschijnsel zich binnenin een constructie, een element, ... voldoet. De oppervlakteconstructie is de condensatie die optreedt wanneer de temperatuur van een oppervlak beneden de dauwpunttemperatuur van de omgevende lucht daalt.
Koor	Een meestal veelhoekige afgesloten gedeelte aan het uiteinde van een (voormalige) kerk, waar zich het hoofdaltaar bevindt. Het koor is veelal aan de oostzijde gelegen.
Kop	In het algemeen een smalle kant of zijde van een rechthoekige vorm. Wordt meestal gebruikt als verwijzing naar de smalste kant van een baksteen.
Kopgevel	Zijgevel van een gebouw of woning.
Koplat	Lat dienende om de naad tussen kozijn en muur te bedekken. (ook smeerlat).
Kornis	Zie kroonlijst.
Korrelbeton	Beton met een niet-continue korrelverdeling, dat in zijn laagdikte kleine holten van 10 tot 30 mm tussen het grind bevat, wegens het gebrek aan fijne elementen (zand). Wordt meestal gebruikt als beton met drainerende eigenschappen.
Korrelgroep	Verzameling van korrels die (grotendeels) blijft liggen tussen twee nader gespecificeerde zeven uit de in de norm voor het desbetreffende toeslagmateriaal gedefinieerde zeeferie.
Korreligheid van het oppervlak	Oppervlakstructuur waarbij niet-volledig omhulde korrels aan het oppervlak voelbaar zijn.
Korrelopbouw	Toeslagopbouw in een zodanige samenstelling dat de fijne deeltjes een dichte, weinig doorlatende massa vormen.
Korreltapijt	Te ontraden term voor kunstharcegebonden siergrindvloeren.
Korrelverdeling	De aanwezigheid van toeslagmateriaal in diverse korrelgrootten in specie, en de verdeling daarvan over de diverse fracties. Als alle korrelgrootten toeslagmateriaal in min of meer gelijke mate aanwezig zijn, spreekt men van continue korrelverdeling.
korrelverdeling, continue	Men spreekt van een continue korrelverdeling in o.a. het toeslagmateriaal wanneer alle korrelgrootte in min of meerdere mate aanwezig zijn. Een continue korrelverdeling is zeer belangrijk voor de kwaliteit van de ermee gemaakte (dekvloer)mortel (*).
Korteling	Dwarsbalk in steigerwerk tussen steigerpaal en muur.
Koudebrug	Deel van een constructie (van het gebouw, muur, vloer, ...) waar ofwel de warmtestroomdichtheid (warmteverliezen) aanzienlijk hoger is (minder goed termisch geïsoleerd deel) dan die van de direct aangrenzende constructiedelen, ofwel de binnenoppervlaktetemperatuur duidelijk lager ligt dan deze van de omgevende constructiedelen. Een koudebrug komt gewoonlijk tot uiting door oppervlaktekondensatie al dan niet gepaard gaande met schimmelontwikkeling (cf. Technische Voorlichting nr. 153) (1).
Koudebrug	Plaats in een constructie waar de warmtestroomdichtheid veel groter is dan in de rest van de constructie. Concentratiepunt voor gemakkelijke warmte-overdracht. Uitgesproken risicoplaats voor het ontstaan van condensatie en schimmel.
Koudebrug	Plaats in een constructie waar de warmtestroomdichtheid veel groter is dan in de rest van de constructie. Concentratiepunt voor gemakkelijke warmte-overdracht. Uitgesproken risicoplaats voor condensatie.

Kozijn	Omlijsting van steen, hout of ijzer, bestaande uit een onder- of bovendorpel en twee of meer stijlen; om een ingang of lichtopening te omlijsten en er een raam, deur of luik te bevestigen.
Kraagsteen	Uit de muur stekende steen die de boog draagt of, gelijk een console, een balk ondersteunt.
Kraal	Randprofilering, gewoonlijk in driekwart ronde vorm.
Krabpleister	Pleister waarvan, om esthetische redenen, de toplaag wordt weggekrabd zodat aan het oppervlak vulstoffen zichtbaar zijn.
Kracht	De aantrekkingskracht van de aarde uitgeoefend op een massa, in N (newton)
Krasvastheid	Mate van bestandheid tegen het inkrassen van een oppervlak.
Krasvastheid	Mate van het bestand-zijn tegen inkrassen van het oppervlak(*).
Kratzputz	Te ontraden term voor krabpleister.
Krijten	Het verpoederen van een toplaag.
Krijten	Het verpoederen van een laag.
Krimp	Het verschijnsel dat een bepaald materiaal of samenstel van materialen een geringere omvang of afmeting krijgt. Dit kan gebeuren onder invloed van het verlies of het opnemen van vocht en onder inwerking van temperatuurverschillen.
Krimpnet	Net van onderling verbonden ijzeren staven in bijvoorbeeld beton met het doel de krimp die optreedt bij verharding en droging van beton te beheersen.
Krimpscheur	Scheur die ten gevolge van het krimpproces is ontstaan. Zie ook plastische krimpscheuren.
Krimpspanning	Spanning in een materiaal als gevolg van het krimpproces.
Krimpvoeg	Gedeeltelijke of volledige insnijding in een constructiedeel die uitzetting en krimp in een constructie toelaat. Aldus wordt het gevaar voor willekeurige en onregelmatige scheuren beperkt.
Krimpvoeg	Gedeeltelijke of volledige insnijding in een dekvloer of een ander bouwdeel die de verhardingskrimp in de dekvloer of in het bouwdeel opvangt op een vooraf gekozen lijn en plaats, zodat het gevaar voor willekeurige en onregelmatige scheuren beperkt wordt (*).
Krimpvoeg	Een gedeeltelijke insnijding in een constructiedeel die uitzetting en krimp in een constructie toelaat.
Krimwapening	Grof net van wapeningsstaven om te voorkomen dat krimpscheuren ontstaan.
Kroonlijst	S-vormig gebogen lijst ter beëindiging van de bovenkant van een bouwdeel.
Kroonlijst	Horizontale uitspringende en meestal geprofileerde band, die de bekroning vormt van een muur onder het dak of boven een ander belangrijk bouwonderdeel zoals vensters, portiek, dakkapel, enz. In oorsprong de bovenste uitspringende lijst van een hoofdgestel, een element uit de Griekse bouwkunst.
Kruip	Vertraagd optredende, niet omkeerbare vervormingen die zich voordoen als gevolg van een langdurige belasting van een materiaal of constructiedeel. Hierdoor kan al dan niet directe schade optreden.
Kruip	Vertraagd optredende, niet-reversibele vervormingen die zich voordoen als gevolg van een langdurige belasting in een materiaal of constructiedeel en die afhankelijk zijn van reeks factoren zoals o.a. de belasting. Niet te verwarren met de term "vloei" die gebruikt wordt voor vervormingen door schuifspanningen, bijvoorbeeld bij metalen.
Kruip	Vervorming van constructiedelen zonder directe schade.
Kruisbloem	(Neo)gotische beëindiging van Wimbergen, pinakels, frontons en geveltoppen, in de vorm van een ronde of veelhoekige stam, aan de onderzijde afgesloten met een ring of bladkrans met in verscheidene lagen aan vier uitbottende knoppen.
Kruiskoosijn	Een kozijn dat door een middenstijl en een tussendorpel in vieren gedeeld is. De twee onderste ramen zijn veelal draaibaar en voorzien van luiken.
Kruisribgewelf	Gewelf waarbij op de kruising van de tongewelven ribben zijn gemaakt. De tussenniggende gewelfkappen zijn met lichtere materialen opgemetseld.
Kubusdruksterkte	De druksterkte na 28 dagen verharding die wordt verkregen aan de hand van een genormaliseerde bepaling van de druksterkte.
Kunsthars	Synthetisch product dat in uiterlijk en fysisch-chemisch gedrag gelijkenis vertoont met natuurhars; b.v. epoxide, polyurethaan, polyester, acryl, alkyde, ... (?).
Kunsthars	Zie hars.
Kunstharsvloer	Zie kunststofvloer.
Kunststeen	Te ontraden term voor terrazzo en sierbeton.
Kunststof	Materiaal dat als belangrijk bestanddeel een macromoleculaire stof bevat en dat in een of ander stadium van zijn verwerking tot eindproduct door vloeien kan worden vervormd. (Definitie volgens ISO 472)
Kunststofdispersie	Toeslagstof op basis van kunststoffen welke een verbetering bewerkstelligt van de fysische eigenschappen van bouwmaterialen zoals bijvoorbeeld mortels.
Kunststofsierpleister	Zie sierpleister.
Kunststofvloer	Naadloze dekvloer waarbij als bindmiddel een kunststof wordt gebruikt zoals epoxyhars of polyurethaan. Door de aard van het bindmiddel kunnen kunststofvloeren in dunnere lagen worden aangebracht dan cementdekvloeren.
Kunststofvloer	Naadloze vloer van kunststof, zoals epoxy en polyurethaan.
K-Waarde	Eenheid die aangeeft in welke mate warmte door een gevel kan verdwijnen.
Kwaliteit	De mate waarin het geheel van de eigenschappen van een product, proces of dienst voldoet aan de eraan gestelde eisen, welke voortvloeien uit het door de gebruiker voorziene gebruiksdoel.
Kwaliteit	Geheel van technische en esthetische eigenschappen die een product, proces of dienst geschikt maken om te voldoen aan de eraan gestelde eisen die voortvloeien uit het door de gebruiker voorziene gebruiksdoel.
Kwaliteitsbeheersing	De operationele technieken en activiteiten die noodzakelijk zijn voor het handhaven van de geeiste kwaliteit van een product, proces of dienst.
Kwaliteitsborging	Het op peil houden van een kwaliteitssysteem met inbegrip van het aantonen dat dit kwaliteitssysteem aan de voorwaarden voldoet.
Kwaliteitscontrole	Controle van de kwaliteit van een product bij de fabricatie of bij de levering. Controle van de kwaliteit van het uitgevoerde werk.

Kwaliteitscontrole	Controle van de kwaliteit van het geleverde.
Kwaliteitsdienst	Dienst die het kwaliteitsbeheer en de kwaliteitscontroles uitvoert. De afdeling Techniek en Kwaliteit van het Bedrijfschap STS: afbouwbedrijf is in deze zin werkzaam voor de stukadoors- en de terrazzobedrijfstaking.
Kwaliteitsdienst	Dienst van het bedrijfschap S.T.S die het kwaliteitsbeheer en de kwaliteitscontrole uitvoert.
Kwaliteitsstelsel	Een stelsel van vastgelegde bedrijfskundige procedures en regels dat ten doel heeft te verzekeren dat een product, proces of dienst aan de gestelde eisen voldoet.
Kwaliteitsverlies	De mate waarin de kwaliteit van een gebouw of bouwdeel achteruitgaat of telooft als gevolg van gebruik, veroudering of onvoldoende onderhoud.
Laddervenster	Venstertype, veel toegepast in de Amsterdamse school architectuur, waarbij de roedenverdeling doet denken aan de sporten van een ladder.
Lambdawaarde	Zie Warmtegeleidingscoëfficiënt.
Lambrizing	Wandbetimmering meestal bestaande uit paneelwerk, aangebracht tegen het onderste gedeelte van een muur.
Landhuis	Royaal opgezet woonhuis in de regel vrijstaand of twee onder een kap gebouwd. Vertoont qua bouwstijl invloeden van stromingen als de Amsterdamse school en de Delftse school.
Langhuisboerderij	Boerderij waarbij het woonhuis en het achterhuis onder 1 dak in elkaars verlengde liggen.
Lantaarn	Opengewerkte verticale geleding van een toren.
Lastenkohier	Zuid-Nederlandse benaming voor bestek.
Latei	Draagstuk, draagbalk (van materialen als hout, staal, steen of beton) die dient tot horizontale overspanning boven een deur-, venster- of schoorsteenopening.
Latex	Rubberemulsie op natuurlijke of synthetische basis die als ingrediënt van de specie o.a. de hechting en de verwerkbaarheid verbetert.
Latex	Een kunstharz die als ingrediënt van de specie o.a. de hechting en verwerkbaarheid verbetert.
Latexcement	Een met latex gemodificeerde cement.
Leem	Kleiachtige, in vochtige toestand plastische grondsoort met een zandgehalte groter dan twintig procent.
Leemstuc	Stukadoorwerk op basis van leem.
Legmortel	Verse mortellaag waarin de tegels aangebracht worden.
Leilinde	Lindeboom waarvan de takken langs een houten raam en ten gevolge van snoeien in 1 vlak zijn gegroeid. De lindeboom is als het ware afgeplat.
Leipan	Platte dakpan of daktegel.
Lekdorpel	Een profiel aan de onderzijde van een raam of deur ten behoeve van de afvoer van regenwater.
Leskalk	Verouderde term voor natgebluste kalk. Zie ook kalkdeeg.
Leskalk	Verouderde term voor natgebluste kalk.
Lessenaarsdak	Dak voorzien van slechts 1 hellend dakvlak of dakschild
Levensduur	De tijd gedurende welke een bouwwerk of een onderdeel daarvan in staat is een voorziene functie te vervullen, hetzij technisch, hetzij economisch.
Ligger	Ondersteunende balk.
Lijm	Product beschermd om twee of meerdere materialen aan elkaar te hechten. Het merendeel van de lijmen wordt als gebruiksklare mengsels geleverd en bevat synthetische harsen in waterige dispersie of in oplossing in organische oplosmiddelen. Sommige lijmen moeten op het ogenblik van het gebruik worden bereid, bijvoorbeeld door het mengen van twee componenten (reactieven lijmen).
Lijm	Specie- of pleisterachtig product bestemd om twee of meerdere materialen fysiek aan elkaar te hechten.
Lijmen	Materialen fysisch aan elkaar verbinden.
Lijmen	Materialen fysisch aan elkaar verbinden.
Lisenen	Verticale enigszins uit de muur vooruitspringende banden, met een decoratieve geleedende functie.
Loggia	Inpandig balkon.
Luchtbelvormer	Hulpstof voor beton en mortel, die een grote hoeveelheid kleine luchtbelletjes in de massa van de specie meetrekt en stabiliseert. Dit heeft als resultaat een verhoogde gelijkmatige plasticiteit van de specie en een verhoogde vorstweerstand van het verharde product.
Luchtbelvormer	Hulpstof voor betonspecie met het doel door het ontstaan van fijne luchtbelletjes een gelijkmatige plasticiteit te verkrijgen en het mengsel te stabiliseren.
Luchtgeluidisolatie	1. Het isoleren tegen luchtgeluiden. 2. Materiaal dat door zijn samenstelling, zijn massa en/of zijn plaatsingstechniek geschikt is om de overdracht van luchtgeluiden af te zwakken.
Luchtgeluidisolatiewaarde	Een getal dat de gemeten luchtgeluidisolatie tussen de ruimten weergeeft, in relatie tot de normwaarden. (symbool I _{lu}).
Luchtgeluidsisolatie	1. Het isoleren tegen luchtgeluiden. 2. Materiaal dat door zijn samenstelling, zijn massa en/of zijn plaatsingstechniek geschikt is om de overdracht van luchtgeluiden af te zwakken. (*).
Luchtkalk	Kalk welke na het aanmaken met water verhardt door opname van koolzuur uit de lucht. (Zie NEN 931)
Luifel	Een plat uitgebouwd afdak, veelal tegen een gevel boven een deur geplaatst.
Maaswerk	Synoniem voor tracering
Maat:	- STREEFMAAT : Maat die men bij het produceren of uitvoeren tracht te bereiken. - GEMETEN MAAT : Door meting tussen twee of meer meetpunten waargenomen maat. - MAATAFWIJKING: Het verschil tussen de gemeten maat e
Magnesiet	Een magnesium bevattend mineraal (MgSO ₃), bitterspaat, dat wordt gebruikt voor de vervaardiging van dakleien, vuurvaste tegels en naadloze dekvloeren.

Makelaar	Verticale balk, in oorsprong constructief onderdeel van het dak ter ondersteuning van de nok. Vanaf de 19e eeuw als decoratief element toegepast ter accentuering van de nok aan de voorgevel. Vaak in combinatie met een ligger. vVeel voorkomend bij chaletbouw en boerderijen
Mal	Contramodel, patroon of uitslag waarin c.q. waarnaar iets wordt gemaakt.
Mansardedak	Dakvorm waarbij het onderste deel van het zadeldak of schilddak steiler is dan het bovenste deel, waardoor een geknikte vorm ontstaat. De naam is afgeleid van de 17e eeuwse Franse architect Mansard. Vanaf de tweede helft van de 19e eeuw veelvuldig toegepast bij kleine woningen ter verkrijging van een grotere zolderverdieping.
Marmerpleister	Kunstharsgebonden sierpleister met een hoog percentage natuursteenkorrels waarbij het doorzichtige bindmiddel zich tijdens de verharding "terugtrekt" naar de ondergrond terwijl het de korrel blijft omkapselen. Na verharding blijven de nat
Marmerpleister	Kunstharsgebonden sierpleister met een hoog percentage natuursteenkorrels waarbij het doorzichtige bindmiddel zich tijdens de verharding "terugtrekt" naar de ondergrond terwijl het de korrel blijft omkapselen. Na verharding blijven de natuursteenkorrels in kleur en textuur zichtbaar.
Massa	Kg (kilogram)
Massa	Kg (kilogram)
Materiaal	Bouwstof
Materiaal	In deze context: bouwstof.
Materieel	Werktuigen, zowel grote (kranen, steigers,...) als kleine (pleisterspaan,...)
Materieel	Werktuigen. Ze kunnen zowel groot als klein zijn.
Mattenschaar	Heggenschaar voor het knippen van steengaas.
Maximale Dampspanning	Dampspanning waarbij verzadiging optreedt. (symbool Ps)
Meander	Griekse rand in de vorm van een kronkelende rivier.
Mechanische Belasting	Inwerking op stukadoorswerk of vloeren bijvoorbeeld door stoten, krassen, rek en afslijten.
Mechanische Breuk	Breuk die ontstaat door overschrijding van de buigtreksterkte.
Meetnauwkeurigheid	De omvang van het gebied waarbinnen 98 procent van de meetafwijkingen ligt bij een meetmethode.
Mengoïe	Te ontraden term voor een hulpstof
Messen	Egaliseren van een ondergrond met het materiaal dat ook is bestemd voor de nadere afwerking van die ondergrond.
Messen	Te ontraden term voor egaliseren.
Mestdeur	Kleine deur in de zij- of achtergevel van een boerderij, aangebracht om efficiënt de mest af te kunnen voeren, daar deze direct uitkomt achter de koeien.
Meterpas	Peilstreep, aangebracht op muren, kolommen, kozijnen,...op 1 m (meterpas) boven het peil van de afgewerkte vloer (*).
Metope	Paneel van een Dorisch fries.
Mezzanino	Lage, halve of tussenverdieping voorzien van kleine liggende rechthoekige, ovale of vierkante vensterlichten, meestal direct onder de daklijn.
Minibaak	Apparaat voor het meten van de onvlakheid van dekvloeren op basis van een computergestuurd ontvangtoestel.
Modificeren	Het veranderen van de eigenschappen van een materiaal door het toevoegen van één of meer andere stoffen.
Moekarnas	Honingraatgewelf.
Monochroom	Eén kleur.
Monolietvloer	Cementgebonden vloer die één geheel vormt en waarvan de afwerklaag (bijvoorbeeld slijtlaag) "nat in nat" wordt ingewerkt en samen met de vloer verhardt.
Monolietvloer	Vloer die één geheel vormt, o.a. betonvloer waarin de afwerklaag (b.v. slijtlaag van cement-kwarts) "nat in nat" ingewerkt wordt en samen met het beton verhardt.
Monolithisch	Een homogeen geheel vormend, dus uit één stuk bestaande. Wordt soms verward met naadloos, d.i. waarbij het oppervlak geen hernemingvoeg of naad heeft.
Monolithisch	Een homogeen geheel vormend, dus uit één stuk bestaand.
Monolithisch	Een homogeen geheel vormend, dus uit één stuk bestaand. Bijvoorbeeld een monolithisch vervaardigde dekvloer.
Mortel	Mengsel van granulaten, door een bindmiddel bijeengehouden, eventueel met toevoeging van hulpstoffen. In België word deze term gebruikt zowel voor de versterkte als voor de verharde mortel. In Nederland spreekt men van specie of mortelspecie voor de verse mortel. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen : - Hydraulisch gebonden mortel (kalk, cement,...) - harsgebonden mortel (epoxide, polyester,...) - met hars verbeterde mortel (hydraulische mortel met hars-hulpstoffen). - vochtwerend gemaakte mortel (met toevoeging van een vochtwerend middel in de massa). Zie ook Specie.
Mortel	Verharde specie.
Mortelspuit	Machine met als functies mengen en transporteren van de specie naar het te behandelen bouwdeel.
Mortelzone	Het laagje achter de cementhuid, waarin nagenoeg geen grof toeslagmateriaal aanwezig is.
Motief	Vorm, figuur die op regelmatige wijze herhaald wordt of veelvuldig wordt toegepast bij verschillende gebouwen.
Mottig	Een oppervlak met onbedoelde putjes met een lelijk, morsig en vreemd uiterlijk.
Muur	Doorgaans verticaal bouwelement, meestal van metselwerk of beton, dat een ruimte begrenst en een draag- of steunfunctie kan vervullen.
Muuranker	Smeedijzeren staaf om balken en stijlen aan muren te bevestigen en deze tegen uitwijken te vrijwaren. Een muuranker bestaat uit een zgn 'strop'en een 'schieter'. De horizontaal geplaatste strop is voorzien van een oog, waardoor de verticale schieter kan worden gestoken. De schieter drukt dan tegen het muurwerk. Een muuranker kan recht, S-, X- of Y-vormig, maar ook rijk bewerkt zijn. Ook jaartalankers komen voor.

Muurkanker	Het deformeren van een muur. In de regel als gevolg van afwijkend vochtgedrag van de muur.
Muuruitslag	Kristallisatie op het muuroppervlak van in de steen of mortel aanwezige zouten.
Muuruitslag	Kristallisatie op het muuroppervlak van in de steen of mortel aanwezige zouten. Komt voor indien sprake is van een verstoorde vochtthuishouding in de constructie.
Muurverf	Algemene benaming van verfproducten waarmee bouwdeelen zowel binnen als buiten kunnen worden behandeld.
Mu-Waarde	Zie diffusieweerstandsgetal.
Muwaarde (U)	Zie Dampdiffusieweerstandsgetal.
Nagelbaar	Zie spijkerbaar.
Nagelbaar	Zie spijkerbaar.
Nastructureren	Te ontraden term voor structureren.
Natschuren	Het schuren van terrazzoproducten onder de voortdurende toevoeging van water.
Natuurhars	Vast restant van niet-waterige afscheidingsproducten van bomen. Voorbeelden: pijnhars of colofonium (niet-vluchtig deel van terpentijnbalsem afkomstig van pijnbomen), natuurlatex (waterige dispersie van rubberkoolwaterstof afkomstig van de heveboom). Sommige natuurharsen worden in fossiele staat gevonden (b.v. barnsteen).
Natuursteentapijt	Te ontraden term voor kunstharsgebonden siergrindvloeren.
Nautilusbeker	Beker waarvan de kelk uit een Nautiluschelp bestaat.
Negge	Veelal smal muurdeel haaks op het kozijn, aan de buitenzijde van een gebouw.
Neggekant	Zie negge.
Neoclassicisme	Een architectuurstroming uit het einde van de 18e eeuw en de eerste helft van de 19e eeuw. De hernieuwde interesse in de kunst van de klassieke oudheid was het gevolg van belangrijke archeologische opgravingen en studies in de periode. Kenmerkend is de toepassing van classicistische elementen als frontons, kroonlijsten, zuilen, pilasters, ed.
Neogotiek	Met deze architectuurstijl wilde men de gotische bouwkunst doen herleven. Er zijn twee fasen te onderscheiden: - sinds ca. 1740 als begeleidend verschijnsel van de romantische beweging, met name in Engeland. - Begin 19e eeuw voortkomende uit de liefde voor het (door het middeleeuwse gildewezen bevorderde) ambacht, echtheid van materiaal en de eerlijkheid in constructie. In Nederland zijn vooral de neogotische kerken bekend, die in de tweede helft van de 19e eeuw na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie zijn gebouwd. Bekende architecten die bouwden in de neogotische stijl zijn P.-J.H. Cuypers en A. Tepe.
Neorenaissance	Neostijl die in ons land de profane architectuur en o.a. de protestantse kerkelijke bouwkunst in het laatste kwart van de 19e eeuw beheerste. Vooral geïnspireerd op de Vlaamse en Noordnederlandse renaissance van het eind van de 16e eeuw, met als doel de 'eigen stijl van ons land' te laten herleven. Karakteristieke elementen zijn wandgeleging van pilasters, hardstenen banden, lijsten en ornamenten, ontlastingsbogen met gekleurd siermetselwerk, trapgevels en sierankers.
Netten	Afkeurenswaardige term voor het aanbrengen van een wapening of een versterkingsnet.
Netten	Te ontraden term voor het aanbrengen van wapeningsweefsel.
Neut	Aansluitstuk van steenachtig materiaal tussen onderdorpel en kozijnstijl, vaak in dezelfde profilering.
Nevenaannemer	Eén van de gezamenlijke aannemers aan elk waarvan de realisatie van een deel van het bouwwerk is opgedragen.
Newton	Eenheid van kracht (N); 1 newton komt overeen met één tiende van de oude kilogramkracht (kgf).
Newton	Eenheid voor kracht. (Eén Newton komt overeen met ééntiende deel van de oude kilogramkracht (symbool N).
Nok	Horizontale snijlijn van twee dakvlakken, opperste rand van een dak.
Nominale Dekvloerdikte	De te realiseren dekvloerdikte bestaande uit de gemiddelde laagdikte van de dekvloer, in mm, met vermelding van de toelaatbare kleinste waarde.
Nominale Druksterkte	In de praktijk gebruikte druksterkte bestaande uit de gemiddelde druksterkte, in N/mm ² , met vermelding van de laagste waarde.
Norm	Algemeen maatschappelijk aanvaarde regels en voorschriften met betrekking tot een product, proces of dienst.
Norm	Document dat als titel "norm" draagt en door een normalisatie-instituut uitgegeven is. Men kan de normen onderverdelen in : - nationale normen : - Voor België, normen uitgegeven door het Belgisch Instituut voor Normalisatie (B.I.N) - Voor Duistland, DIN-normen, ... - Voor Frankrijk, AFNOR-normen, ... - Europese normen : CEN-normen, ... - internationale normen : ISO-normen, ... Deze documenten bevatten regels en voorschriften in verband met min of meer traditionele producten, hun fabricage, hun eigenschappen, de beproevingsmethode en eventueel hun verwerking- of plaatsingswijze. Normen kunnen ook prestatienormen zijn; in dit geval zijn ze niet meer beschrijvend voor producten, maar leggen ze slechts eisen op voor het product naargelang van de te bereiken prestatieklasse. Het toepassen van een Belgische (geregistreerde en/of bekrachtigde) norm of van een deel ervan is verplicht wanneer er in een bestek, een koninklijk besluit of een overeenkomst naar verwezen wordt. Normen worden aanzien als regels van de kunst of van goed vakmanschap. Men spreekt van een "geregistreerde norm" indien deze voorgelegd werd aan en aanvaard werd door een commissie waarin de verschillende betrokken en/of bevoegde partijen
Norm	Regels en voorschriften met betrekking tot de verwerking van materialen door de onder de werkingssfeer van het bedrijf vallende bedrijven.
Normatieve Regel	Regels en voorschriften met betrekking tot de verwerking van materialen die (nog) niet in Nederlands of Europees verband tot officiële norm zijn verheven. het Bedrijfschap STS:afbouwbedrijf stelt normatieve regels voor de stukadoors- en de terrazzobedrijf
Normatieve regel	Regels en voorschriften met betrekking tot de verwerking van materialen door de onder de werkingssfeer van het bedrijf vallende bedrijven.

Oeil de bouef	(Frans:Koeienoog) Klein rond of ovaal of achthoekig licht.
Omvattingsprofiel	Te ontraden term voor beëindigingsprofiel.
Onderaannemer	De aannemer, die één of meer delen van de realisatie van een bouwwereld uitvoert, in opdracht van de hoofd- of nevenaannemer.
Ondergrond	Drager van bouwstof(fen).
Ondergrond	Oppervlak waarop een vloerbedekking, een isolatie, een dekvloer,... kunnen aangebracht worden.
Ondergrond	Drager van de specie
Ondergrond	Drager van de specie
Onderhandse Aanbesteding	Het uitnodigen van een beperkt aantal aannemers om een prijs te noemen waarvoor zij een bouwwerk willen realiseren.
Onderhoud	De werkzaamheden die leiden tot het handhaven van de functies van een bouwwerk of bouwdelen en het eventueel daarbij behorende terrein.
Onderlaag	Laag of lagen die onder de dekvloer worden aangebracht en waarvan de dikte afhankelijk is van de aard van het product en/of het beoogde doel; bijvoorbeeld uitvullaag, isolerende laag,...(*)
Onderlaag	Laag of lagen die onder de dekvloer worden aangebracht en waarvan de dikte afhankelijk is van de aard van het product en/of het beoogde doel; bijvoorbeeld uitvullaag, isolerende laag.
Undersabelen	Het aanbrengen van mortel in open ruimten onder een constructie.
Undersabelingsmortel	Mortel die als aardvochtige mortelspecie door ondersabelen op zijn definitieve plaats wordt gebracht.
Ondervloer	Zie dekvloer.
Ongewapend	Waarin geen wapening is aangebracht: ongewapend beton.
Ontlastingsboog	Boog gemetseld in een muur boven een raam- of deuropening om het erbovenliggende
Ontstoffen	Vorbereidende behandeling van de ondergrond die tot doel heeft om alle niet-hechtende deeltjes die o.a. voor de hechting schadelijk kunnen zijn, manueel of mechanisch (door afzuiging) te verwijderen.
Onwerkbaar Tijd	De hoeveelheid tijd, niet noodzakelijkerwijs aaneengesloten, waarin door omstandigheden niet kan worden gewerkt.
Open Tijd	De tijd waarbinnen aangemaakt materiaal verwerkbaar is, gemeten met een gestandaardiseerde proef bij een vastgestelde temperatuur. Ook "potlife" genoemd.
Opkamer	Hoger dan andere kamers op dezelfde verdieping gelegen kamer. Meestal is deze hogere ligging veroorzaakt door een onderliggende halfverzonken kelder.
Opkruipen	Omhoogtrekken van de randen van een dekvloer, bijvoorbeeld door de differentieële vervormingen veroorzaakt door o.a. het sneller uildrogen aan het oppervlak.
Oplevering	Oplevering van materialen : het door de bestemming in ontvangst nemen van vervoerde goederen uit de handen van de vervoerder of zijn afgevaardigde; deze handeling stelt een einde aan het vervoercontact. 2. Oplevering van werken : Handeling waardoor diegene die de werken besteld heeft, erkent dat de uitvoering correct en voldoende is. Overdracht van het voltooide werk : - voorlopige oplevering : aanvaarding na voltooiing van de werken, onder voorbehoud en vaststelling van de toestand. - definitieve oplevering : goedkeuring, na controle, van het afgeleverde werk.
Oplevering (Van Werken)	1. Overdracht van het voltooide werk. 2. Handeling waardoor degene die het werk heeft besteld, erkent dat de uitvoering correct en voldoende is. - Voorlopige oplevering : aanvaarding na voltooiing van het werk onder voorbehoud
Oplosmiddel	Uit één of meer component(en) bestaande vluchtige chemische stof die een nog niet doorgehard bindmiddel kan oplossen of verdunnen.
Oplosmiddel	Uit één of meer componenten bestaande stof die een bindmiddel kan oplossen.
Oplosmiddel	Uit één of meer component(en) bestaande stof die een bindmiddel kan oplossen.
Opperman	De werknemer die is belast met het samenstellen en mengen van mortels en species en het verzorgen en ter bestemder plaatse brengen van alle door de stukadoor of vloerenlegger benodigde materialen.
Oppervlakafdichting	Het aanbrengen van een afdichtende laag op het betonoppervlak ter plaatse van te injecteren scheur om het uittreden van injectievloeistof te voorkomen.
Oppervlaktecondensatie	Condensatie die optreedt wanneer de temperatuur van een oppervlak beneden de dauwpunttemperatuur daalt.
Oppervlaktecondensatie	Condensatie die optreedt wanneer de temperatuur van een oppervlak beneden de dauwpunttemperatuur daalt.
Opschoren	Balklaag ter verstijving van de bovenzijde.
Opspanen	Te ontraden term voor het met behulp van een spaan aanbrengen van pleister.
Opstijven	1. Proces van hard worden (bijvoorbeeld van specie).
Opstuiken	Plaatselijk omhoogkomen van een dekvloer en/of zijn vloerbedekking, o.a. door een verhinderde termische uitzetting.
Optrekkend Vocht	Vocht dat door capillaire werking in een bouwdeel omhoog trekt.
Opwerken	Het aangemaakte materiaal geheel verwerken.
Opwerken	Het aangemaakte materiaal geheel verwerken.
Opzetten	Het aanbrengen van een laag specie.
Opzetten	Het aanbrengen van een laag specie.
Opzuigvermogen	Eigenschap van een materiaal of een product om een hoeveelheid gas en/of vloeistof op te zuigen (op te slorpen) en deze tijdelijk of definitief vast te houden. Ook absorptie genoemd.
Oranjerie, orangerie	Bouwwerk of kas, bij voorkeur met vensters op het zuiden, waarin 's winters niet winterharde gewassen worden bewaard. Oranjerie treft men vaak op grote buitenplaatsen aan.
Overkraging	Overstekende, gemetselde steenlagen om een muurverzwaring of uitspringend bouwdeel te ondersteunen
Overstaan	Wachttijd. De tijd die een opgebrachte laag nodig heeft om zodanig te binden of te drogen, dat een volgende bewerking kan plaatsvinden.

Overstaan	Wachttijd. De tijd die een opgebrachte laag nodig heeft om zodanig te binden of te drogen, dat een volgende bewerking kan plaatsvinden.
Overstek	Bouwdeel dat vooruitsteekt ten opzichte van het eronder gelegen deel.
Overzetten	Het opbrengen van een volgende dunnere laag. (met het doel te egaliseren).
Overzetten	Het opbrengen van een volgende dunnere laag. (met het doel te egaliseren).
Overzetten	Het opbrengen van een volgende dunnere laag. (met het doel te egaliseren).
Paleerijzer	IJzeren spatel voor het af- of bijwerken van gipsvormen en gipsornamenten.
Palmet	Symmetrisch ornament gelijkend op een palmbiad; afkomstig uit de Griekse oudheid.
Paneel	Rechthoekig vlak, gevat in een omlijsting, toegepast in deur of luik. Als decoratief motief ook toegepast in een fries of een liseen.
Pantserweefsel	Sterk wapeningsweefsel. Zie wapeningsweefsel.
Pc-Mortel	Een met kunstzars(en) gemodificeerde cementmortel.
Peil	Merkteken dat de bovenkant van de begane grondvloer aangeeft.
Peildatum	De kalenderdag waarop de feitelijke voortgang van de uitvoering van het werk wordt vergeleken met het overeenkomstige plan.
Peilmerkteken	Merkteken dat het peil één meter boven het afwerkpeil van de vloer aangeeft (*). Zie ook Ijkpeilmerkteken
Peilmerkteken	Zie peil.
Peilstreep	Zie Meterpas
Permeabiliteit	Zie doorlatendheid.
Persienne	Vensterluik met in een raamwerk horizontaal schuin neergeplapte latten zijn in tegenstelling met een moderne jalouzie niet beweegbaar.
P-Formule	Recepturen voor stukadoorspecie volgens het standaardreferentiebestek. Sinds 1986 vervangen door speciegroepen. Zie speciegroep.
P-formule	Recepturen voor stukadoorspecie volgens het standaard referentie bestek.
Ph-Waarde	Getal dat aangeeft in welke mate een stof in combinatie met water - zuur, neutraal of alkalisch - reageert.
pH-Waarde	Getal dat aangeeft in welke mate een vloeistof of een vaste stof in combinatie met water, zuur (pH<7), neutraal (7<pH<12) of alkalisch (basisch) (pH> 12) reageert. Zie ook Alkalisch en Zuurtegraad
pH-Waarde	Getal dat aangeeft in welke mate een stof in combinatie met water - zuur, neutraal of alkalisch - reageert.
Pigment	Product, meestal in de vorm van een fijn poeder, dat praktisch onoplosbaar is en dat ingebracht wordt met als doel kleur te geven.
Pijl	Zie Doorbuiging
Pijler	Pilaar, vrijstaande drager van een boog, hoofdgestel, gewelf of balk.
Pilaster	Vierkante, uit een wand, of uit de hoek van twee wanden, enigszins naar voren komende zuil.
Pilaster	Vierkante platte zuil die iets uit de wand naar voren springt, dienend om een boog of hoofdgestel te dragen.
Pilaster	Vierkante halfzuil, evenals een klassieke zuil voorzien van een basement en een kapiteel. Vooral in de gevelarchitectuur van de renaissance en barok toegepast, vaak op de hoeken van een gebouw.
Pinakel	Uit de gotische bouwkunst afkomstig verticaal decoratief ornament, boven en naast vensters en portalen, op steunberen (ter verzwaring) en op borstweringen.
Piron	Bolvorming op een voet staand ornament op de uiteinden van een nok.
Plafond	Bouwelement dat de onderkant van een draagvloer of van een dak bedekt, om het bovenvlak te vormen van een gesloten ruimte.
Plafonneur	De werknemer die is belast met de vervaardiging van al dan niet vrijhangende plafonds onder onbegrip van het aanbrengen van profielen en armaturen.
Plastificeermiddel	Een oppervlaktenspanning verlagende hulpstof met het doel de plasticiteit (verwerkbaarheid) van specie te vergroten met handhaving of verlaging van de watercementfactor.
Plastificeermiddel	Hulpstof, o.a. voor mortel of gietvloerspecie, die hetzij bij eenzelfde watergehalte de verwerkbaarheid (plasticiteit) kan verbeteren, hetzij bij eenzelfde verwerkbaarheid het watergehalte kan verminderen. Plastificeermiddelen zijn gewoonlijk oppervlaktenspanning verminderende stoffen (melamine, lignosulfaat, enz.) of fijne hydrofiele producten (polyvinylacetaat, bentoniet, enz.).
Plastische Fase	Tijd tot aan het begin van de binding van het materiaal.
Plastische Krimpscheuren	Krimpscheuren, ontstaan in de periode tussen het storten van de specie en het begin van de verharding.
Pleister	Algemene soortnaam van materialen bestaande uit kalk, gips, cement of andere bindmiddelen en eventueel zand of andere vulstoffen. Zie ook specie.
Pleisterdrager	Materiaal, dat tesamen met de mortel, waarmee het door de vorm innig is verbonden, een stijf geheel vormt. Zie ook hechtgrond.
Pleisterdrager	Buigslap materiaal dat zich in de gewenste vorm laat aanbrengen en tezamen met de mortel, waarmee het door de vorm innig is verbonden, een stijf geheel vormt en bestand is tegen trek-, druk- en buigspanningen.
Pleisteren	Het behandelen van plafonds en/of wanden met een pleister.
Pleistemortel	Verharde pleisterspecie.
Pleisterprofiel	Zie hoekbeschermer.
Pleisterstrip	Te ontraden term voor hoekbeschermer.
Plint	Lage lijst onderlangs een muur of wand, zowel binnen als buiten toegepast, vaak uitgevoerd in (geteerd) pleisterwerk.
Plintlat	1. Vlak belegstuk van hout, steen enz. aan de voet van wanden in gangen en kamers. 2) Lijst of band in verschillende andere toepassingen.
Plintveren	Geleidelat; hulpconstructie met als doel dikte en richting te handhaven bij het aanbrengen van specie of pleister.
Pneumatisch	Op perslucht werkend.
Polieren	Zuid-Nederlandse benaming voor afspanen.
Polierijzer	Spaan (afmetingen: ~ 50 cm x 10 cm) voor het manueel afwerken van de dekvloer.

Afbouwlexiconrestauratiebestek

Poliermachine	Machine, meestal gebruikt voor grote oppervlakten, met volle schijf, voor het mechanisch verdichten en vakschuren van het dekvloeroppervlak.
Polijsten	Een oppervlak door slijpen of schuren gladmaken en er een glans aan geven. Verkeerdelijk gebruikte term voor het afwerken van de dekvloer.
Polijsten	Een oppervlak met een polijstmiddel door een fijne wijze van slijpen of schuren glad en glanzend maken.
Polijster	De werknemer die is belast met het schuren en polijsten van hoogglanzend terrazzowerk.
Polijstvloeistof	Zie politoeren.
Politoeren	Een oppervlak met politoersel glad en glanzig maken.
Polyethyleenfolie	Zeer dunne plastic folie of foelie (soms ook "visqueen" genoemd), doorgaans op rollen van verschillende breedte (1 tot 6 m), die afgerold aangebracht wordt met de nodige overlapping, eventueel gelast of gelijmd wordt (volgens het fabricageprocedé) om vocht opstijging of vochtverlies te beletten.
Polymeer	Een organisch materiaal in de vorm van kunststofdispersie of water-emulgeerbare kunststof, dan wel waterdispergeerbaar poeder.
Polypropyleenvezels	Draadvormige deeltjes van polypropyleen met of zonder coating bestemd om te worden toegevoegd aan specie met als doel het beperken van de scheurgevoeligheid ten gevolge van plastische krimp. Zie ook staalvezels.
Polystyreen, Geexpandeerd	Isolatiemateriaal vervaardigd door expansie van polystyreenkorrels, voorzien van een blaasmiddel door middel van stoom. EPS is meestal wit en wordt gekenmerkt door een parelstructuur.
Polystyreen, Geextrudeerd	Isolatiemateriaal gevormd door extrusie van polystyreen grondstof onder toevoeging van een blaasmiddel. XPS is meestal lichtgroen of lichtblauw en wordt gekenmerkt door een celstructuur.
Polyvinylacetaathars	Hulpstof, doorgaans opgelost in verschillende concentraties in water, die o.a. aan de mortelspecie toegevoegd wordt om bijvoorbeeld haar verwerkbaarheid en/of haar mechanische kenmerken te wijzigen.
Ponsdiepte	Pons- of inslagdiepte (mm) veroorzaakt door het vallen van een massa (Dekvloertester*) op een cilinder die in contact is met het oppervlak van het te controleren materieel, ter bepaling van zijn mechanische weerstand.
Ponsweerstand	Cijferwaarde (N/MM ²) waarbij indringing optreedt indien men een belasting uitoefent (statisch ponsen) op een (Cilindrische) pons die in contact is met een proefstuk of het proefoppervlak (*).
Poreusheid	De mate waarin een materiaal poreus is.
Poreusheid	Verhouding van het volume van de holten tot het totale volume van het proefstuk. Deze holten of poriën zijn in een materiaal aanwezig in de vorm van doorlopende kanaaltjes (open poreusheid) of van gesloten cellen (gesloten poreusheid) Naargelang van het geval (open of gesloten cellen) is de poreusheid al dan niet in verhouding met de waterabsorptie. Men zegt ook porositeit.
Portaal	Onmiddellijk aan een ingang grenzende ruimte, waardoor men een gebouw binnentreedt.
Portiek	Vaak ingebouwde, aan de straatzijde geheel open ruimte, waarin zich de ingang van een gebouw bevindt.
Portlandcement	Cement bereid door het branden van een mengsel van kalk en leem, waarna het fijn gemalen wordt. Kenmerkende eigenschap is dat het spoedig hard wordt en dat ook blijft in water.
Potlife	Zie open tijd.
Prestatie-Bestek	Bestek op basis van eisen gesteld aan de gevraagde functionaliteit. Zoals o.a. drukkivastheid, warmteweerstand, waterdichtheid.
Prestatie-Eis	De prestatie die ene object moet leveren binnen de van dat project gevraagde functionaliteit, ofwel binnen de door dat object te vervullen taak.
Preventief Onderhoud	Werkzaamheden die volgens plan worden uitgevoerd met als doel schade aan een gebouw of bouwdeelen te voorkomen.
Preventieve Maatregel	Maatregel die is bedoeld om te voorkomen dat iets gebeurt wat niet gewenst wordt.
Prikrol	Roller voorzien van naalden om een pas aangebrachte vloerafwerking te ontluften.
Primer	Vloeistof (doorgaans harsen in dispersie of in oplossing) die met een bepaald doel als eerste bewerking of als grondlaag op een ondergrond wordt aangebracht. De samenstelling verschilt naar gelang de ondergrond en het nagestreefde doel.
Producteisen	De eisen gesteld aan de eigenschappen van een product.
Productieproces	Een geheel van in de tijd samenhangende activiteiten dat resulteert in het gevraagde product.
Programma Van Eisen	Een document dat op basis van vereiste gebruiksfuncties een inventarisatie geeft van de verlangde kenmerken van een gebouw of bouwdeel.
Ps-Plaat	Zie polystyreenplaat.
Puntgevel	Gevel eindigend met een driehoekig bovendeel, overeenkomend met de vorm van het aansluitende zadeldak.
Putkalk	Zie kalkdeeg.
Putkalk	Zie kalkdeeg.
Puzzolaanaarde	1) Roodachtige vulkanische aarde, uit de omgeving van de Vesuvius, aldus genoemd naar het dorp Puzzuoli; als hydraulische toeslag gebezigd. 2) Gemalen, doch niet gebrand mengsel van drooggebluste kalk of tras en hoogovenslakkenmeel
Puzzolaanportlandcement (PPz)	Portlandcement met 5 tot 20% vliegias (volgens de norm NBN B 12-103)(1). Vliegias bestaat uit fijne deeltjes van verpulverde steenkool afkomstig van de verbrandingsgassen van de thermo-elektrische centrales. Het best gekende en meest gebruikte puzzolaanportlandcement is het PPz 30. Soms ook verkeerdelijk Puzzolaancement genoemd.
Raam	Gedeelte van het venster waarin het glas is gevat.
Raamdorpel	Regenwaterafleidende constructie onder een raamkozijn.
Raapbord	Vlakke plaat, meestal van hout of kunststof, met een onderliggend handvat, waarmee een specie vanuit de kuip naar een wand of plafond wordt aangebracht.

Raaplaag	Specielaag op wand of plafond aangebracht met het doel de ondergrond te egaliseren ten behoeve van een verdere afwerking.
Raapspecie	Specie voor het berapen van wanden en plafonds.
Raapspecie	Specie voor het berapen van wanden en plafondconstructies.
Rachel	Klassieke term voor tengel.
Randisolatie	Materiaal dat aan de randen van een lokaal of een element aangebracht wordt ten einde koudebruggen en/of akoestische bruggen te vermijden.
Randstrook	Strook van elastisch vervormbaar materiaal, doorgaans buigzaam, die aan de randen van een lokaal of een element aangebracht wordt, b.v. tussen de dekvloer met zijn vloerbedekking en de muren en/of de kolommen, om een vrije beweging toe te laten.
Rapen	Het aanbrengen van een specielaag op wanden of plafonds met het doel de ondergrond te egaliseren ten behoeve van een verdere afwerking.
Rc-Waarde	De warmteweerstand van een specielaag of wanden of plafonds met het doel de ondergrond te egaliseren ten behoeve van een verdere afwerking.
Recarboniseren	Het verstenen van kalk tot zijn natuurlijke voorkomen, namelijk kalksteen. Deze afleiding geschiedt langzaam door de opname van koolzuur.
Recarboniseren	Het verstenen van kalk tot zijn natuurlijke voorkomen, nl. kalksteen. Deze afbinding geschiedt langzaam door koolzuuropname.
Rei	Maatlat, zuiver vlak en recht geschaafde lat of smalle plank om de juiste richting van een element te bepalen of na te zien.
Rei	Meetlat; zuiver vlak en recht geschaafde lat om de juiste richting van het oppervlak van een wand of plafond te bepalen of na te zien (zie ook rij).
Rei	Rechte lat van hout of metaal. (Zie ook rij)
Relatieve vochtigheid	De verhouding van de aanwezige dampspanning (of waterdampconcentratie) van de lucht met een bepaalde temperatuur en de maximaal mogelijke dampspanning (of waterdampconcentratie) bij die temperatuur. (symbool Rv).
Relatieve vochtigheid (R.V.)	Verhouding tussen de dampspanning (waterdampconcentratie) van de lucht bij een bepaalde temperatuur en de maximale dampspanning bij dezelfde temperatuur.
Relaxatie	Het verminderen van in een materiaal opgenomen spanning.
Renovatie	De aanpassing van een bestaand bouwwerk aan nieuwe eisen met betrekking tot gebruiksfuncties, meestal gecombineerd met groot onderhoud.
Reologie	Studie van de vervorming van materialen, nl. fysische verschijnselen in verband met de viscositeit, plasticiteit, elasticiteit en stroming van materialen.
Reparatiesysteem	Een systeem waarbij de reparatie in verschillende bewerkingen en/of met verschillende producten wordt uitgevoerd.
Rij	Vlakke lat of regel (doorgaans van hout of metaal) om de mortelspecie op het gewenste peil af te strijken of af te trekken.
Rij	Vlakke lat of regel (doorgaans van hout of metaal) om de mortelspecie op het gewenste peil af te strijken of af te trekken. (afrijen) Zie ook Aftrekken.
Rij	Richtlat om materialen behoorlijk op lijn te brengen.
Rijnzand	Zand afkomstig uit de Rijnbedding en beschikbaar met verschillende korrelverdeling. Voor dekvloermortels wordt doorgaans Rijnzand gebruikt.
Rijnzand	Zand afkomstig uit de Rijnbedding en beschikbaar met verschillende korrelverdeling. Rijnzand wordt onder meer voor dekvloerspecies gebruikt.
Rinkellat	Trapeziumvormig lat.
Risaleren	Het vooruitspringen van een gevelvlak.
Risaliet	Midden- of hoekkristaliet. Vooruitspringende gevelpartij die over de gehele hoogte door loopt. In een midden risaliet bevindt zich meestal de ingangspartij.
Rocaille	Rococo schelpwerk.
Roedenverdeling	Bij een venster de verschillende kleine ruitjes die binnen 1 kozijn op hun plaats worden gehouden met behulp van houten latten of roeden.
Roosvenster	Oorspronkelijk uit de gotische bouwkunst rond venster voorzien van maaswerk in de vorm van rozetten, drie- of vierpas enz. Later in kleine vorm ook toegepast in gevels van woonhuizen en boerderijen.
Rozet	Roosvormige afsluiting van muren of plafonds.
Rusblok	Houten of plastieken schuurbord met handvat, met als afmetingen gewoonlijk ~ 20 cm x 30 cm, gebruikt voor het schuren of "russen" van dekvloeren. Zie ook schuren.
Russen	Zie Schuren.
Ruw Halen	Vakterm voor het ruw maken van een tussenlaag zoals bijvoorbeeld bij vertin- of raaplagen.
Ruw Halen	Vakterm voor het ruw maken van een tussenlaag zoals b.v. bij vertinlagen.
Ruw Zetten	Te ontraden term voor berapen.
Ruw zetten	Te ontraden term voor berapen.
Ruwbouw	De realisering van een gebouw tot en met de voltooiing van de hoofdconstructie.
Ruwbouw	De opbouw van een bouwwerk. Men onderscheidt: stapelbouw (metselwerk), gietbouw (beton in het werk gestort), elementenbouw (elders geproduceerde eenheden in het werk geassembleerd).
Ruwheid	Oppervlaktekenmerk van een afwerklaag, namelijk de textuurdiepte. Die is afhankelijk van de mate van het aanwezig zijn van ruimten tussen de korrels aan het oppervlak van een afwerking. Ruwheid is een ander begrip dan stroefheid.
Ruwheid	Oppervlaktekenmerk van een dekvloer, nl. Textuurdiepte, afhankelijk van de mate van aanwezig-zijn van ruimte tussen de korrels aan het oppervlak van een afwerking (naargelang van de diameter van de korrels en hun verdeling van het oppervlak) (*) De grootte van de ruwheid wordt bepaald met de "Sand Patch Test" of zandvlekmethode. Niet te verwarren met stroefheid; geen synoniem van poreusheid.
Ruwheid	Textuurdiepte. De grootte van de ruwheid wordt bepaald met de "Sand Patch Test". (Ruwheid mag niet worden gebezigt voor stroefheid, zie stroefheid).
Ruwkam	Kamvormig, getand gereedschap voor het ruw halen van vertin- en raaplagen.
Ruwkam	Kamvormig, getand gereedschap voor het ruw halen.

Afbouwlexiconrestauratiebestek

Salpeter	Witte uitslag op muren als gevolg van de migratie van zouten, via vochttransport, naar het oppervlak.
Salpeter	Op salpeter gelijkende uitslag op muren.
Sausen	1. Het behandelen van wanden of plafonds met een dunvloeibaar product op kalkbasis. 2. Het verrichten van muurverfwerk.
Sauswerk	Afwerklaag op pleisterwerk.
Snijraam	Van (rijk) houtsnijwerk voorzien bovenlicht boven een deur.
Schacht	Opgaand deel van een zuil, pilaster e.d. tussen basement en kapiteel.
Scheidingslaag	Laag aangebracht om het contact tussen twee andere lagen tegen te gaan. Bijvoorbeeld om scheikundige wisselwerking te vermijden. Zie ook Afzonderingslaag.
Scheidingslaag	Laag aangebracht om het contact tussen twee andere lagen tegen te gaan. Bijvoorbeeld om vochttransport te verhinderen.
Schelpkalk	Luchtkalk bereid uit schelpen.
Scheurvorming	De vertering van wand, plafond of vloer in de vorm van een onderbreking over de volledige dikte van één of meerdere afwerklagen, voortvloeiend uit een inwendige cohesiebreuk.
Scheurvorming	Vertering van een laag beton, dekvloer,... in de vorm van een onderbreking over de volledige dikte voortvloeiend uit een inwendige cohesiebreuk. De "actieve" scheur wordt gewoonlijk veroorzaakt door een cyclische belasting (bijvoorbeeld thermische uitzetting) terwijl de "niet-actieve" scheur stabiel is na het verdwijnen van de belasting die ze veroorzaakt heeft (bijvoorbeeld krimp).
Scheurwijdte	De afstand tussen de wanden van de scheur, gemeten op het betonoppervlak en loodrecht op de scheurrichting.
Schifting	Scheidingsvoeg in pleisterwerk met een esthetisch doel. De voeg komt het meest voor in een V-vormige doorsnede.
Schijnbaar volume	Werkelijk volume van een materiaal vermeerderd met het volume van de aanwezige gaten en holten in het materiaal. Bijvoorbeeld voor zand is het schijnbaar volume de som van de volumes van elke korrel en van het volume van de lucht tussen de korrels.
Schijnvoeg	Krimpvoeg die niet in de volledige dikte van de dekvloer doorloopt en die bekomen wordt door insnijden in de verse mortel en daarna terug dichtstrijken aan het oppervlak.
Schijnvoeg	Voeg die niet in de volledige dikte van de dekvloer doorloopt en die verkregen wordt door insnijden van de verse specielaaag.
Schijnvoeg	Te ontrade term voor krimpvoeg.
Schilddak	Dak met twee driehoekige schilden aan de smalle zijden en twee trapeziumvormige aan de lange zijden. Deze daken hebben over het algemeen een korte noklijn. De oplopende snijlijnen van de dakschilden worden hoekkeoers genoemd.
Schimmelwerend middel	Zie fungicide.
Schip	Hoofdruimte van een kerk.
Schoor	Een in eigen richting op druk of trek belaste staaf.
Schoor	Een in eigen richting op druk of trek belaste staaf.(met staaf wordt hier bedoeld, een onderdeel van een steiger, een balk of een lat).
Schoren	Aanbrengen van steunende palen, balken en regels ter verstijving en stabilisatie van steigers en de fixatie van bouwonderdelen zoals bijvoorbeeld kolommen en kozijnen.
Schorsstructuur	Verticaal gegroefd oppervlak van een sierpleisterlaag.
Schorsstructuur	Verticaal gegroefd oppervlak van een kunsthars- of mineraalgebonden sierpleisters.
Schouder	Hier gebruikt voor de uitgemetselde muurvlakken aan de voet van de schuine zijden van een puntgevel.
Schrobbaar	Te reinigen met water en een stijve borstel zonder dat daarbij beschadigingen of kleurveranderingen van het aldus bewerkte oppervlak ontstaan.
Schrobbaar	Te reinigen met water en een stijve borstel zonder dat daarbij beschadigingen of kleurveranderingen van het oppervlak ontstaan.
Schuifvenster	Het geheel van kozijn, raam en ruiten, waarbij het boven- en benedendeel van het raam verticaal langs elkaar kunnen schuiven. Dit type venster is aan het eind van de 17e eeuw ontwikkeld. In de 18e eeuw hadden zowel het onder- en bovenraam een roedenverdeling. In de 19e eeuw werd het aantal ruiten verminderd tot zes of acht en werd het bovenste deel van het raam vastgezet, zodat alleen het onderste, grote deel met vier ruiten verschoven kon worden. Aan het einde van de 19e eeuw verdween het zesruits schuifvenster en maakte met schuiframen met een tussenstijl (t-venster). In de 20e eeuw verdween ook deze tussenstijl (H-venster) en werd het bovenraam veelal voorzien van glas-in-lood.
Schuimbeton	Een al dan niet verhard mengsel van cement, water, eventueel toeslagmateriaal en/of hulp- en/of vulstoffen, waaraan afzonderlijk geproduceerd schuim is toegevoegd.
Schuimmiddel	Een natuurlijk of synthetisch product dat door intensief mengen met water en lucht een schuim vormt.
Schuimmortel	Mengsel bestaande uit cement en eventueel fijn zand, gemengd met water en een schijmvormer, dat doorgaans machinaal aangemaakt en verpompt wordt. De mechanische en termische kenmerken van schuimmortel worden beïnvloed door de hoeveelheid schuimvormer (*).
Schuren	1. Door draaibewegingen met een schuurbord aan een vers aangebrachte schuurspecie een geschuurd uiterlijk geven. 2. Het handmatig of machinaal slijpen van terrazzowerk, dekvloeren of natuursteen.
Schuren	Door een draaiende beweging met een schuurbord (rusblok) de vers aangebrachte dekvloerspecie effen maken. Ook soms russen genoemd.
Schuren	a. Door draaibeweging met een schuurbord aan een vers aangebrachte schuurspecie een geschuurd uiterlijk geven. b. Het handmatig of machinaal slijpen van terrazzowerk.
Schuurberg	Hooiberg met een stenen of houten onderbouw die dienst doet als schuur.

Schuurder	De werknemer die is belast met het slijpen - zowel met de hand als met de machine - van alle door de vloerenlegger of terrazzowerker vervaardigde producten.
Schuurwerk	Het door schuren verkregen werk.
Schuurwerk	Zie schuren.
Self Levelling	Engelse, doch in België ook gebruikte term bij gietvloeren, voor een dekvloerspecie of een harsvloerspecie die een dergelijke consistentie heeft dat ze zich op natuurlijke wijze, soms met een kleine tussenkomst, openspreidt zodat een praktisch horizontaal en effen oppervlak bekomen wordt. Ook zelfnivellerend genoemd.
Self Levelling	Zie nivellerend.
Serre	(Frans: broeikas) Voornamelijk uit glas (gevat in ijzer of hout) bestaande uitbouw aan een woonhuis, die via deuren in directe verbinding met de tuin staat; voornamelijk vanaf de 19e eeuw.
S-Formule	Recepturen voor stukadoorsspecie volgens de algemene bestekbepalingen 1968. Sinds 1986 niet meer van kracht.
Sgraffito	Reliëfvoorstelling ontstaan door het uitkrabben van veelal in verschillende kleuren op elkaar aangebrachte pleisterlagen.
Sgraffito	Het uitkrabben van veelal in verschillende kleuren op elkaar opgebrachte dunne pleisterlagen naar een onderwerp.
SI	Het internationale stelsel van eenheden van de I.S.O, The International Standards Organization.
Sieranker	Met motieven als bloemen, spiralen, drakenkoppen e.d. bewerkt muuranker.
Sierbeton	Mengsel van cement, grind en zand in verschillende kleur- en korrel- gradering dat na bewerking het betonoppervlak een fraai uiterlijk geeft. Zie ook terrazzo.
Sierbeton	Mengsel van cement, grind en zand in verschillende kleur- en korrel- gradering dat na bewerking het beton een fraai uiterlijk geeft. Zie ook Terrazzo.
Siergrindspecie	Het nog niet verharde mengsel van toeslagmateriaal en bindmiddel waarmee een siergrindvloer wordt gemaakt.
Siergrindvloer	Naadloze dekvloer op kunstharsbasis, waarbij als vulmiddel grindkorrels worden gebruikt.
Siergrindvloer	Naadloze dekvloer op kunststofbasis.
Sierpleister	Een materiaal bestaande uit een kunststof of mineraal bindmiddel en een of meer vulstoffen bestemd voor de behandeling van wanden of plafonds met het doel de hechtgrond door middel van een textuur te verfriaaien.
Siliconenpleister	Zie sierpleister.
Silikaat	1. Kieselzuurzout. 2. Silicaatgesteente.
Silikaat	Kieselzuurzout.
Silikaat	Kieselzuurzout.
Sjabloon	Modelvorm.
Slechten	Het vlakmaken, gelijkmaken van de ondergrond met dunne specie.
Slechtspecie	Raapspecie die in dunne lagen wordt opgebracht.
Slede	Langs een geleidelat schuivende mal voor het trekken van lijsten in pleisterwerk.
Slemlaag	Zie slijklaag.
Slijpen	Door sterk wrijven met, resp. langs een fijnruw oppervlak effen, glad maken. Zie ook schuren.
Slijpen	Verkeerdelijk gebruikte term voor afspanen of polieren.
Slijpen	Door sterk wrijven langs een fijn ruw oppervlak effen glad maken. (Zie schuren).
Slijtlaag	Speciale afwerklaag, in het bijzonder bij bedrijfsvloeren, die versterkt wordt door het toevoegen van bijvoorbeeld speciale granulaten die de slijtweerstand verbeteren.
Slijtvast	Hoge weerstand tegen afslijten.
Slijtvastheid	Mate van weerstand tegen afslijten.
Slijklaag	Het buitenste laagje van de mortel dat voornamelijk bestaat uit cementsteen en waarin nagenoeg geen toeslagmateriaal aanwezig is.
Sluitsteen	De middelste steen van een gemetselde boog, dien als laatste afsluiting geplaatst wordt. Evenals de aanzetstenen is de sluitsteen vaak in natuursteen uitgevoerd.
Smeerlat	Zie koplát.
Smeerlat	Zie Tengel
Smeren	Te ontraden term voor het aanbrengen van specie.
Smetlijn	In contrasterende kleur voorbehandelde gespannen draad voor het aftekenen van rechte lijnen.
Snijraam	Van (rijk) houtsnijwerk voorzien bovenlicht boven een deur.
Sokkelprofiel	Dragend aluminium, stalen of kunststof profiel aan de onderzijde van een buitengevelisolatiesysteem.
Soortelijke warmte	Ze Warmtecapaciteit.
Sousterrain	Onderstuk, benedenverdieping die gedeeltelijk lager ligt dan de begane grond, maar niet zo diep als een kelder en daarom behalve als bergplaats ook voor bewoning bruikbaar is.
Spaan	Gereedschap bestaande uit een vlakke plaat van metaal of kunststof, voorzien van een handvat waarmee specie of pleister op een plafond, wand of vloer wordt aangebracht en vlak gemaakt. Er zijn spanen voor diverse toepassingen.
Spaarbord	Zie raapbord.
Spachtelen	Te ontraden term voor pleisteren.
Spachtelen	Te ontraden term voor het plamuren van terrazzo oppervlak..
Spack	Soortnaam voor een dunne spuitpleister.
Specie	Onverhard mengsel bestaande uit één of meer bindmiddelen en één of meer vulstoffen bestemd voor de vervaardiging of behandeling van plafonds, wanden en vloeren.
Specie	Onverhard mortelmengsel, o.a. voor dekvloeren, bestaande uit één of meerdere bindmiddelen en/of vulstoffen, met toevoeging van water. Opmerking: Op de bouwplaats worden de termen mortelspecie of specie en mortel nogal eens met elkaar verward. Zie ook Mortel

Specie	Onverhard mengsel bestaande uit één of meer bindmiddelen of vulstoffen bestemd voor de vervaardiging, c.q. behandeling van plafonds, wanden of vloeren, gereed voor de verwerking. Opmerking: Op de bouwplaats worden de termen specie en mortel nogal eens met elkaar verward.
Speciegroep	Receptuur voor stukadoorspecie, volgens het Stabu-bestek.
Speciegroepen	Recepturen en aanduidingen voor stukadoorspecie conform de standaardbepalingen 1986 (STABU)
Speklaag	Band van natuursteen als afwisseling in het metselwerk van baksteen.
Spiegelglad	Term gewoonlijk gebruikt voor de oppervlaktetoestand van bedrijfsvloeren waarbij het polijsten bijzonder verzorgd werd. Niet gebruikelijk voor dekvloeren.
Spijkerbaar	Eigenschap die soms van een dekvloer wordt vereist om een vloerbedekking en/of toebehoren (verankeringsbanden bijvoorbeeld) met behulp van spijkers te kunnen bevestigen.
Spijkerbaar	Eigenschap, die soms van een dekvloer wordt vereist, om een vloerbedekking en/of toebehoren met behulp van spijkers aan de vloer te kunnen bevestigen.
Spitsboog	Wordt gevormd door twee elkaar snijdende bogen met een gelijke straal. Is veelvuldig toegepast in gotische en neogotische kerkelijke bouwkunst.
Split	Fijn gebroken natuursteen.
Sponning	Inspirerende, meestal haakse hoek, uitgevoerd langs de randen van een isolatieplaat bijvoorbeeld, en beschermd om de sponning van een andere plaat te ontvangen, om aldus een continue oppervlak te bekomen.
Sponning	Inspringende, meestal haakse hoek, uitgevoerd langs de randen van bijvoorbeeld een isolatieplaat, en bestemd om de sponning van een andere plaat te ontvangen, om aldus een continue oppervlak te verkrijgen.
Spritsen	Te ontraden term voor het gespetterd (machinaal) aanbrengen van specie op een oppervlak teneinde het vermogen tot aanhechting van een daarop aan te brengen specielaag te vergroten.
Spritsen	Fijn gebroken natuursteen.
Sprong	Vooruitstekend deel van een lijst.
Spuitlet	Een mengsel van grof en fijn toeslagmateriaal, cement, water en eventuele vul- en/of hulpstoffen dat met een hoge snelheid via een spuitkop op een ondergrond is aangebracht.
Spuiter	De werknemer die belast is met het aanbrengen van raap-, pleister- of schuurwerk aan wanden en plafonds met behulp van spuitapparatuur.
Spuitletdikte	Een laagdikte opgebouwd door meerdere passages van de spuitkop in één arbeidsgang.
Spuitletpleister	Pleister bestemd om machinaal op een ondergrond te worden aangebracht.
Spuitletpleister	Pleister machinaal op een ondergrond aangebracht. (Zie Spack)
Staalvezels	Draadvormige stalen deeltjes met of zonder coating bestemd om te worden toegevoegd aan specie met als doel het beperken van de scheur gevoeligheid ten gevolge van plastische krimp.
Stabubestek	Het door de Stichting STABU uitgegeven standaardbestek.
Standaardbestek	Algemeen aanvaarde regels en voorschriften met betrekking tot het samenstellen van een bestek.
Standaardbestek	Bestek met basisvoorschriften naar dewelke doorgaans verwezen wordt bij het opmaken van het bijzonder bestek, d.i. het bestek voor een welbepaald bouwwerk. Ook typebestek genoemd. Zie ook bestek.
Standaardbestek	Regels en voorschriften m.b.t. het samenstellen van bestek.
Steekkap	Kap die insnijdt op een grotere kap. Een steekkap is meestal toegepast om meer lichtinval te krijgen en om grote delen van de hoordkap minder laag te laten neerkomen.
Steengaas	Pleisterdrager op basis van gedeeltelijk met een minerale stof omhuld metaalgaas.
Steengaas	Pleisterdrager.
Steengaasstellen	Het aanbrengen, spannen en in de gewenste vorm vastzetten van steengaas.
Steengaassteller	De werknemer die belast is met het eventueel van tekening maken, zowel met de hand als met behulp van mechanische middelen, van alle voorkomende metaal-, gaas-, rietmat- en soortgelijke gaas- en matconstructies dienende tot een hechtgrond voor verdere af
Steiger	Hulpconstructie voor het werken op hoogte, opgebouwd uit staanders, liggers, kortelingen, schoren, koppelingen, leuningen en plankier(s).
Steiger	Hulpconstructie opgebouwd uit staanders, liggers, kortelingen, schoren, koppelingen, leuningen en plankier.
Stelpost	Een in het bestek als zodanig aangeduid geldbedrag, dat in de aanneemsom is begrepen en ten laste waarvan een nader in het bestek beschreven uitgave wordt gebracht.
Stempel	Ondersteunende paal.
Sterfput	Zie Kloksterfput.
Steunbeer	Verticale gemetselde muurverzwaring om zijwaartse druk van de kap en eventuele gewelven op te vangen.
Stiften	Te ontraden term voor stalen nagels bestemd voor het vastzetten van wapeningsweefsel.
Strek	Verticale bovenafsluiting van een venster of deur om de druk van het muurwerk erboven op te vangen. De stenen zijn vaak enigszins straalsgewijs geplaatst en hebben zo evenzeer een decoratieve functie als een ontlastingsboog. Wanneer een strek aan de bovenzijde getrap is wordt hij ook 'hanneka' genoemd. Daarnaast wordt de term 'strek' ook gebruikt als aanduiding voor de lange smalle zijde van een baksteen.
Strijklicht	Lichtschijnsel vrijwel evenwijdig aan en op een vlak.
Stroefheid	De mate van weerstand tegen wrijving. De wrijving wordt bepaald volgens NEN 2873. Stroefheid is niet synoniem voor ruwheid.
Stroefheid	Grootte van de weerstand bij wrijving tussen twee oppervlakken; de stroefheid is afhankelijk van de wrijvingscoëfficiënt.

Stroefheid	De grootte van de weerstand tegen wrijving. De wrijving wordt bepaald volgens NEN 2873, stroefheid van oppervlakken volgens Leroux. (stroefheid mag niet worden gebezigd voor ruwheid, zie Ruwheid)
Stromingsleer	Zie Reologie
Structureren	Het aanbrengen van een patroon in een afwerklaag.
Structuur	Uiterlijk van een afwerklaag. Zie ook textuur.
Structuurpleister	Pleister die het oppervlak een bepaald patroon geeft.
Stucanet	Soortnaam voor een pleisterdrager bestaande uit metaalgaas en karton.
Stucanet	Merknaam en als zodanig te ontraden term voor een pleisterdrager.
Stucstop	Zie pleisterprofiel
Stucwerk	Zie stukadoorswerk.
Stukadoor	De werknemer die is belast met alle voorkomende soorten stukadoorswerk.
Stukadoorsbedrijf	1. De bedrijfstak bestaande uit de ondernemingen die zich bezighouden met stukadoorswerkzaamheden, waaronder begrepen de diverse soorten afbouwwerkzaamheden. 2. De onderneming waarin bedrijfsmatig één of m
Stukadoorswerk	De bedrijfsmatig verrichte werkzaamheden in het kader van de uitoefening van het stukadoorsbedrijf. Deze zijn in hoofdzaak te typeren als het al dan niet op systematisch vervaardigen en/of afwerken van nietdragende scheidingswanden, plafonds of hechtgr
Stukadoorswerk	De bedrijfsmatig verrichte handelingen in de meest ruime zin welke vallen binnen de omschrijving in het eerste lid van art. 34 van het vestigingsbesluit bouwnijverheidsbedrijven 1958, van de werkzaamheden van een stukadoorsbedrijf.
Sulfatatie	Reactie van kalk (Ca(OH)2) in het beton met SO2 uit de lucht. Hierbij ontstaat gips (CaSO4) dat onder invloed van vocht ettringiet kan vormen.
Sulfatatie	Reactie van de kalk [Ca(OH)2] in de mortelspecie met de zwaveldioxyde (SO2) uit de lucht. Hierbij ontstaat gips (CaSO4) dat onder invloed van vocht (H2O) tot de vorming van ettringiet (3CaO.3CaSO4.Al2O3.31.H2O) kan leiden, hetgeen gepaard gaat met een risico van zwelling. Zie ook Ettringiet.
Tandlijst	Lijst van blokjes. In metselwerk gevormd door om en om uitspringende koppen.
Te Lood	Loodrecht; loodrechte stand van een bouwdeel.
Te lood	Loodrecht.
Technische Dekvloerdikte	De kleinste nominale dekvloerdikte, in mm, welke voor een gekozen toepassing toelaatbaar is.
Tegenstroommenger	Menger waarin de mortelspecie van de dekvloer in tegengestelde richting stroomt van de hoofdbeweging van de menger. Wordt doorgaans gecombineerd in één toestel met de speciepomp.
Tegenstroommenger	Menger waarin de specie in tegengestelde richting stroomt van de hoofdbeweging van de menger.
Tengel	Houten lat.
Tengel	Houten lat van onbepaalde afmeting.
Tentdak	Dak met vier of meer gelijkbenige driehoekige schilden, die samenkomen in één punt.
Terracotta	(It: gebakken aarde) Ongeglazuurd aardewerk.
Terrazzo	Een sierbetonproduct of afwerklaag bestaande uit korrels van gebroken natuursteen en één of meer bindmiddelen, dat wordt geslepen, gepolijst of uitgewassen.
Terrazzo	Ter plaatse gemaakte sierafwerklaag, eventueel bovenop een dekvloer aangebracht, bestaande uit korrels van gebroken natuursteen en een bindmiddel. Deze laag wordt geslepen, gepolijst of uitgewassen. Ook granito genoemd.
Terrazzo	Een sierbetonproduct of afwerklaag bestaande uit korrels van gebroken natuursteen en een bindmiddel dat wordt geslepen, gepolijst of uitgewassen (NEN-1042).
Terrazzobedrijf	1. De bedrijfstak bestaande uit de ondernemingen die zich bezighouden met terrazzowerkzaamheden waaronder begrepen het vervaardigen van alle typen dekvloeren. 2. De onderneming waarin bedrijfsmatig één of meer handelingen worden verri
Terrazzowerk	De bedrijfsmatig verrichte werkzaamheden in het kader van de uitoefening van het terrazzobedrijf. Deze zijn in hoofdzaak te typeren als het vervaardigen van terrazzoproducten op basis van gebroken natuursteen en of andere stoffen en bindmiddel. Voorts al
Terrazzowerk	De bedrijfsmatig verrichte handelingen in de meest ruime zin welke vallen binnen de omgeving in het eerste lid van artikel 38 van het Vestigingsbesluit Bouwnijverheidsbedrijven 1958 van de werkzaamheden van een terrazzobedrijf.
Terrazzowerker	De werknemer die is belast met het zonodig volgens tekening verrichten van alle voorkomende werkzaamheden op het gebied van terrazzo, sierbeton en houtgraniet.
Terugslag	Al het materiaal dat van de ondergrond terugkaatst en niet in de spuitlaag achterblijft.
Textuur	Toestand of ruwheid van een oppervlak.
Textuur	Uiterlijke toestand in een al dan niet regelmatig patroon van een oppervlak.
Textuur	Een afwerking waarbij het uiterlijk een bepaald patroon vertoont.
Textuurdiepte	De verschillen in diepte van het oppervlak van een met een bepaald patroon aangebrachte afwerkingslaag.
Textuurdiepte	Zie Ruwheid.
Thermische Isolatie	Het verhogen van de warmteweerstand van een plafond, wand of vloer.
Thermische isolatie	Materiaal en/of element dat de warmtedoorgang (warmteverliezen) beperkt of afremt.
Thermische isolatie	De weerstand tegen warmte doorgang.
t-huisboerderij	Boerderij van het hallenhuistype, waarbij het woonhuisgedeelte (voorhuis) dwars op het achterhuis is geplaatst. Beide delen zijn voorzien van een eigen dak.
Timpaan	Het in een fronton besloten veld.
Tinas	Tinas (tinoxide) is een fijn, wit, zacht poeder dat gebruikt wordt om te polijsten.

Toeslagmateriaal	Doorgaans een bijkomende vulstof, zoals kurk, vezels,...om bepaalde eigenschappen door fysische wisselwerking te bekomen.
Toeslagmateriaal	Een korrelig materiaal, meestal kwarts, dat al dan niet gekleurd kan zijn. Zie ook toeslagstof en vulstof.
Toeslagstof	Een vulstof in een specie. De primaire functie is de specie volume te geven in relatie tot de gebruikte hoeveelheid bindmiddel. De secundaire functie is bepaalde eigenschappen van de specie resp. de mortel te verkrijgen.
Toeslagstof	Vulstof.
Tongewelf	Gewelf waarvan de dwardoorsnede een halfronde cirkel of spitsboog is. Het gewelf ontstaat door de boogvorm in één richting vele malen te herhalen, zodat de kruin van het gewelf uit één rechte lijn bestaat.
Topgevel	Gevel met een in een punt uitlopend geveldeel. Een topgevel staat meestal aan de korte zijde van een gebouw of vormt de hoofdgevel van een risaliet.
Topgeveldecoratie	Veelal in hout uitgevoerde versiering in de top van de gevel, variërend van een eenvoudig beschoot tot een ajour.
Toplaag	Bovenste laag of eindafwerklaag van vloeren, wanden of plafonds.
Toplaag	Term gebruikt voor de eindlaag, wanneer de dekvloer in twee lagen wordt aangebracht. Bij bedrijfsvloeren spreekt men meestal van "topping".
Topping	Zie toplaag.
Toscaans	Een door Romeinen vereenvoudigde versie van de Dorische zuil. De Toscaanse orde kenmerkt zich door de gladde ongecannelerde zuil.
Tracering	In baksteen, natuursteen of soms in hout uitgevoerde decoratieve vulling in het bijzonder in de koppen van gotische vensters, nissen en muurvlakken.
Trapgevel	Gevel waarvan de top zich trapsgewijs versmalt.
Tras	Bestanddeel met hydraulische werking, bekomen uit vulkanische steen, met de bijzondere eigenschap weinig alkalisch te zijn. Trascement is gewoonlijk van Duitse oorsprong.
Tras	Een bestanddeel van specie met een hydraulische werking. De grondstof voor tras is tufsteen (een vulkanisch gesteente).
Tras	Een bestanddeel van mortel met een hydraulische werking. De grondstof voor tras is tufsteen (een vulkanisch gesteente).
Trascement	Cement vervaardigd met een hydraulische toeslag van fijn gemalen of gestampte tufsteen.
Traskalk	Mengsel van tras en kalk in een bepaalde verhouding.
Travee	Begrip bij de vlakverdeling van gevels. De afstand tussen twee opeenvolgende steunpunten in de lengterichting van een gebouw of bouwonderdeel; vaak de breedte van een deur of venster.
Trekweerstand	Cijferwaarde (N/MM ²) die de maximumspanning aanduidt waarbij een bepaald element, dat op trek wordt belast, rekt en tenslotte breekt.
Trekweerstand	Waarde (N/mm ²) die de maximumspanning aanduidt waarbij een bepaald element, dat op trek wordt belast, rekt en tenslotte breekt.
Triforium	Bovenste zuilengalerij van een romaanse kerk.
Trilplaat	Toestel dat in trilling wordt gebracht met als doel de korrels van de bouwstof (bijvoorbeeld dekvloerspecie) beter op elkaar te doen aansluiten (verdichten).
Trilplaat	Toestel, of een element daarvan (plaat of plank), dat in trilling wordt gebracht. Deze trilling wordt overgebracht op een uit korrels bestaande bouwstof (dekvloerspecie bijvoorbeeld) met de bedoeling de korrels beter op elkaar te doen aansluiten (verdichten) Wordt soms gebruikt voor het verdichten van de onderlaag.
Troffelmortel	Mortel die als een half-plastische mortelspecie met een troffel op zijn definitieve plaats wordt gebracht.
Troffelvloer	Dekvloer die in een bepaalde dikte die met behulp van een spaan of troffel wordt aangebracht.
Trommelstrak	Uitdrukking die de mate van spanning van pleisterdragers, zoals steengaas, aangeeft.
Trommelstrak	Uitdrukking die aangeeft in welke mate pleisterdragers zoals b.v. steengaas wordt gespannen.
Tudorboog	Boog met getoogde hoeken en twee elkaar in het toppunt rakende rechte lijnen, waardoor een stompe hoek ontstaat.
Tuile-du-nord	Machinaal vervaardigde vlakke dakpan met rechts aan de zijkant een bolle rand die over de aangrenzende pan komt te liggen.
Tuitgevel	Puntgevel met links- en rechtsonder een klein horizontaal gedeelte en aan de bovenzijde eindigend in een smalle, rechthoekige hals.
Tussendorpel	Element (strook, profiel of plaat) van hout, steen, metaal of een ander materiaal, aangebracht tussen twee lokalen (meestal bij een deuropening) om al dan niet gelijksoortige vloerbedekkingen (op dezelfde of op lichtjes verschillende peilen) te scheiden. Wordt ook aangebracht om peilverschillen in twee lokalen op te vangen.
Tussendorpel	Element van hout, (kunst)steen, metaal of een ander materiaal aangebracht tussen twee vertrekken om al dan niet gelijksoortige vloerbedekkingen te scheiden.
Tussenlaag	Vakterm voor een dekvloer ter egalisering van een draagvloer waarop nog een andere dekvloer ter afwerking wordt aangebracht.
t-venster	Schuifvenster waarvan het onderste deel van een middenstijl is voorzien. Deze stijl en de dwarsregel vormen de letter T.
Typebestek	Zie Standaardbestek
Uitbloeiing	Zoutuitslag door vochtmigratie die in de diepte of aan het oppervlak kristalliseert.
Uitbloeiing	Zoutuitslag door vochtmigratie, die in de diepte of aan het oppervlak kristalliseert. In geval van dekvloermortel en dergelijke bestaan deze kristallisaties voornamelijk uit alkalische carbonaten en/of sulfaten. Er bestaan verschillende type uitbloeiingen; hieromtrent wordt er verwezen naar een artikel verschenen in W.T.C.B.-Tijdschrift nr. 4/1982 (1). Zie ook Candlot-zout.
Uitharden	Term gebruikt voor de reactie die optreedt bij harsgebonden producten.
Uitharden	Term gebruikt voor de reactie die optreedt bij harsgebonden producten. Foutieve term voor het verharden van hydraulische specie, zoals voor dekvloeren. Zie ook Verharden.

Uithardingstijd	De tijd die nodig is voor een zodanige sterkte-ontwikkeling dat gebruiksbelasting niet leidt tot schade aan de vloer of afwerklaag.
Uitkragen	Geleidelijk overstaand uitmetselen (van steenlagen).
Uitlijnen	In één lijn brengen.
Uitloggen	Proces waarbij oplosbare stoffen die in een materiaal aanwezig zijn (door al dan niet herhaalde behandeling met waterig oplosmiddel) van de onoplosbare massa worden afgescheiden.
Uitmetselen	Ten opzichte van het eronder gelegen vooruitspringend metselen.
Uitrapen	Te ontraden term voor berapen.
Uitrepareren	Te ontraden term voor het repareren van gestukadoorde wanden.
Uitvlakken	Het egaliseren van een ondergrond met een pleister- of specieachtig product.
Uitvlaklaag	Een pleister- of speciel laag die wordt aangebracht om kleine onregelmatigheden van de ondergrond weg te werken. Zie ook uitvullaag.
Uitvlaklaag	Mortellaag aangebracht om de kleine oppervlakteonregelmatigheden van de draagvloer weg te werken, bijvoorbeeld voor het aanbrengen van isolatieplaten of van een afzonderingsmembraan. Gebruikelijk kunnen de uitvullaag en de uitvlaklaag gecombineerd worden (*). Zie ook Uitvullaag
Uitvoeringsvoeg	Een tijdelijke beëindiging van de betonvloer in verband met een onderbreking van het productieproces, waartegen in een later stadium direct het volgende deel gestort wordt.
Uitvullaag	Een afwerklaag die toelaat niveauverschillen weg te werken en eventueel buizen en leidingen in te werken. Veelal worden uitvullaag en uitvlaklaag in één handeling aangebracht.
Uitvullaag	Laag die toelaat de niveauverschillen weg te werken en eventueel buizen en leidingen in te werken. De samenstelling van de uitvullaag kan verschillend zijn volgens het nagestreefd bijkomend doel (thermische isolatie,...). Ook wel uitvulling genoemd.
Uitvulling	Zie Uitvullaag.
Uitwassen	Een oppervlak met water of een chemisch middel ontdoen van overtollig bindmiddel totdat een schoon oppervlak in de verlangde textuur verkregen is.
Uitwassen	Oppervlakteverschijnsel dat optreedt bij overvloedig en/of langdurig bevochtigen van een niet volledig verharde specie, b.v. door regendoorslag of waterdoorsijpeling. Het uitwassen, dat bij dekvloeren moet vermeden worden, is soms gebruikt als fabricageprocédé voor andere producten.
Uitzakken	Het onder invloed van de zwaartekracht vervormen van een afwerklaag.
Uitzettingscoëfficiënt	Fysische grootheid die aangeeft in welke mate een materiaal bij een bepaalde temperatuurs- en/of vochtaltheverandering zal vergroten of verkleinen.
Uitzetvoeg	Een voeg tussen bouwdelen die over de volledige doorsnede van een constructie en haar afwerking doorloopt zodat de differentiële bewegingen opgenomen kunnen worden.
Uitzetvoeg	Voeg die over de volledige doorsnede van een constructie en haar afwerking doorloopt zodat de differentiële bewegingen opgenomen kunnen worden. In de ons betreffende toepassingen krijgen de uitzetvoegen een speciale afwerking*.
Vakwerk	Constructie waarbij balken en staven een stelsel van rechthoeken en/of driehoeken vormen en aan de uiteinden en/of kruiselings verbonden worden tot een onwrikbaar geheel. Zowel toegepast voor wanden (vakwekbouw) als voor draagconstructies.
Valse Binding	De binding van een materiaal die onjuist, onbetrouwbaar, of in strijd is met de regels of normen.
Vaststofgehalte	Het procentuele aandeel van de vaste stoffen van het totaal van het materiaal.
Verbeteren van de ondergrond	Geheel aangepaste voorbehandelingen van de ondergrond.
Veegvast	Bestand tegen droog afvegen.
Veranda	Open of met glas gesloten uitbouw aan een woonhuis.
Verbeteren (Van De Ondergrond)	Geheel van aangepaste voorbehandelingen van de ondergrond.
Verbranden	Vakterm voor het te snel onttrekken van water aan het bindmiddel cement. Hierdoor vindt de binding onvolledig plaats.
Verbranden	Verwering van een dekvloer of andere mortelspecie, voornamelijk aan het oppervlak, die een uitgesproken poedervormig en een gebrek aan inwendige cohesie tot gevolg heeft, toe te schrijven aan een onvoldoende hydratatie van het bindmiddel door een te snelle uitdroging (tocht, zuiging,...)
Verdampingssnelheid	Snelheid waarmee het water uit beton verdampt, in kg/m ² .h.
Verdeelwapening	Een wapening die verdeeld is aangebracht ter versterking van een net van gevlochten staaldraad in beton.
Verdichten	Manuele of mechanische bewerking van de dekvloermortelspecie, om deze compacter te maken en aldus sommige mechanische kenmerken te verbeteren (*). Het kan bekomen worden door aanstampen, door aankloppen of door een andere ingreep.
Verdichten	Specie met mechanische middelen door trillen en/of aanstampen compacter maken voor het bereiken van voldoende sterkte.
Verenigbaarheid	Geschiktheid van een product om met een ander verbonden te worden zonder gevaar op wederzijdse, onmiddellijke of uitgestelde verwering.
Verhard	Hard worden bij hydraulische mortel. Zie ook Uitharden en Verharding.
Verhard	Het hard worden van pleister of specie.
Verharder	Component met een uit meerdere componenten bestaand bindmiddel dat zorgt voor verharding van het materiaal.
Verharding	Geheel van fysische, fysisch-chemische of chemische omvormingen die kenmerkend zijn voor een product dat of een mengeling van producten die van de vloeibare naar de vaste toestand overgaat.
Verhardingsfase	De tijd, onmiddellijk aansluitend aan de plastische fase, waarin de sterkte-ontwikkeling plaats heeft.
Verjongen	Naar boven toe dunner worden; versmallen.

Verkenning	Niveaoverschil binnen één vlak.
Verkiezelen	Verglazen van bijvoorbeeld een oppervlak door middel van een chemische reactie.
Verlijmen	1. Het met behulp van een pleister- of specieachtig materiaal aan elkaar hechten van blokken van gips, kalkzandsteen of cellenbeton tot een al dan niet dragende scheidingswand. 2. H
Verouderen	Het veranderen van het uiterlijk van een materiaal onder invloed van de tijd en de blootstelling aan de inwerking van het milieu.
Verouderend	Naar boven toe dikker wordend.
Veroudering	Verandering van de eigenschappen van een materiaal door blootstelling aan de inwerking van het milieu (natuurlijke, kunstmatige, al of niet verontreinigde omgeving).
Versneller	Hulpstof voor mortelspecie of beton om de binding of de verharding te versnellen.
Versneller	Hulpstof voor specie met het doel de binding en/of verharding te versnellen.
Versteklat	Een lat die wordt gebruikt voor het verstekken van lijsten.
Verstekrei	Een rei die wordt gebruikt voor het verstekken van lijsten.
Versterkingsnet	Net (afmetingen b.v. 50 mm x 50 mm x 2 mm of 38 mm x 38 mm x 1 mm) dat ter versterking in de mortel ingebed wordt. Het versterkingsnet wordt niet berekend (*) Zie ook Wapening.
Versterkingsnet	Net dat ter versterking van de afwerklaag in de specie wordt ingebed. Een versterkingsnet wordt niet berekend. Zie ook wapening en wapeningsnet.
Versteviging	Verbetering, tot op een geringe diepte, van de interne cohesie van de ondergrond.
Verstijven	Het stijver en daardoor steviger maken van constructies om het schranken, knikken of buigen tegen te gaan.
Vertinnen	Een dunne specielaag op een wand, vloer of plafond aanbrengen.
Vertrager	Hulpstof voor mortelspecie of beton om de aanvang van de binding uit te stellen.
Vertrager	Hulpstof voor specie met het doel de aanvang van de binding uit te stellen.
Verweren	Door invloed van het weer zijn samenhang, vastheid verliezen of andere veranderingen ondergaan. Dit proces kan zowel het gevolg zijn van mechanische als van scheikundige inwerking.
Verwering	Verandering van de structuur en/of het uitzicht van een materiaal, onder de invloed van het (binnen- of buiten) klimaat, waardoor het zijn samenhang of zijn vastheid verliest of andere veranderingen ondergaat, en dit door mechanische of scheikundige inwerking. Zie ook Veroudering.
Verwerkbaarheidsduur	De tijd waarbinnen gemengd materiaal bij de aangemaakte hoeveelheid en omgevingscondities verwerkbaar is.
Verwerkingsvoorschrift	Een document waarin regels en methoden worden gegeven voor een juiste verwerking van bouwstoffen.
Verzadiging	De maximale vloeistofopname in een vaste stof.
Verzadigingsdruk	Zie dauwpunt.
Verzadigingspunt	Limiet voor de maximale hoeveelheid vloeistof die met een bepaald procedé in een vaste stof (bijvoorbeeld ondergrond) opgenomen kan worden.
Verzanden	1. Het door ontmenging van de specie verloren gaan van de juiste verhouding tussen bindmiddel en vulstof. 2. Het verweren van een ondergrond waarbij de zandkorreltjes aan het oppervlak gemakkelijk loskomen.
Verzanden	Verwerking van een ondergrond waarbij de zandkorreltjes aan het oppervlak gemakkelijk loskomen.
Verzeppen	Het verweren van een materiaal of product dat een niet-alkalivast bindmiddel bevat in contact met een alkalisch milieu.
Verzeeping	Verwering van een product dat een niet-alkalivast bindmiddel (hars, ester,...) bevat, in contact met een alkalisch milieu.
Verzinkt wapeningsnet	Metalen wapeningsnet waarop een laagje zink door onderdompeling in vloeibaar zink (warm verzinken) aangebracht wordt. Deze techniek is verschillend van de galvanisatie. Zie Gegalvaniseerd wapenings net.
Vierkant Zetten	Te ontraden term voor berapen.
Villa	Oorspronkelijk een buitenverblijf van een aanzienlijke Romein; thans de aanduiding voor een vrijstaande, aanzienlijke woning. De stadsvilla is ontwikkeld in de tweede helft van de 19e eeuw toen het voor een grotere groep stedelingen financieel mogelijk werd huizen te laten bouwen te midden van veel groen. De inspiratiebron voor deze villa was de middeleeuwse bouwtraditie van vakwerkhuzen. De nadruk lag op een onregelmatig gevormde dakpartij en een asymmetrische gevelopbouw. Karakteristiek zijn het siermetselwerk, de houten topgeveldecoratie, de gedeeltelijke bepleistering van de gevels of het siermetselwerk in gekleurde baksteen of natuursteen op constructieve punten.
Viscositeit	De mate van vloeibaarheid van een stof.
Visqueen	Een veel gebruikte benaming voor "polyethyleenfolie"
Visuele inspectie	Het met het oog vaststellen van de toestand van een bouwdeel alsmede het uitvoeren van niet-destructieve proeven.
Vlakheid	De mate van vlak zijn van een wand, plafond of vloer.
Vlakheid	Toestand van een oppervlak waarop een rechte lat zo goed mogelijk aansluit. In de praktijk wordt de vlakheid gekenmerkt door de waarde van de toleranties ten opzichte van een rechte lat met een bepaalde lengte (*).
Vlakschuren	Vorbereiding van de ondergrond door middel van schuurplaten of schuur banden, met als doel oneffenheden en onvolmaaktheden door scheuren weg te werken
Vlaksmeren	Te ontraden term voor het aanbrengen van specie.
Vlechtingen	Wigvormig gemetselde inzetstukken toegepast bij puntgevels als versteviging van het metselwerk kangs de schuine zijanten, meestal vier tot acht lagen breed.
Vleugelstuk	Een houten of stenen klauw dat ter verfraaiing, gewoonlijk paarsgewijs aan weerskanten van een geveltop of dakkapel is geplaatst.
Vliegas	Een fijn poeder, dat hoofdzakelijk bestaat uit bolvormige deeltjes, die puzzolane eigenschappen hebben.
Vlijlaag	De onderlaag van plat naast elkaar gelegde stenen bij een fundering van gemetselde wanden.
Vlienderen	Het machinaal pleisteren van de bovenlaag van een vloer.

Vlindermachine	Machine waarmee de bovenlaag van een vloer wordt gepleisterd.
Vloeibaarmakend middel	Hulpstof die onder andere in de dekvloerspecie gebruikt wordt om deze vloeibaarder te maken en/of het watergehalte te verlagen voor eenzelfde verwerkbaarheid en/of consistentie. Zie ook Hulpstof.
Vloeilijst	Half bol en half hol lijstprofiel.
Vloeimaat	Een getal, in mm, dat de mate van uitvloeien aangeeft van de specie bij beproeving.
Vloevloer	Zie gietvloer.
Vloerafwerking	1. De behandeling van het oppervlak van een in aanleg zijnde dekvloer, zoals vlakmaken, verdichten, schuren, pleisteren, slijtvast maken e.d. 2. Het aanbrengen van vloerbedekking op een dekvloer in de vorm van tapijt, parket e.d.
Vloerafwerking	Zie Vloerbedekking.
Vloerbedekking	Product voor het bedekken van dekvloeren, dat rechtstreeks aan het verkeer wordt blootgesteld en gewoonlijk bijdraagt aan het esthetisch aanzicht.
Vloerbedekking, harde	Vloerbedekking in hard materiaal zoals keramische tegel, marmormozaïek, natuursteen, marmer, betontegel, terrazzo, kunstharslaag,...
Vloerbedekking, houten	Vloerbedekking bestaande uit houten lamellen, planken (parket) of eventueel tegels op basis van hout, al dan niet geagglomereerd met andere materialen.
Vloerbedekking, soepele	Soortnaam ter aanduiding van alle vloerbedekkingen (van textiel, kunststof,...) die omwille van hun geringe dikte voldoende soepel zijn om eenvoudig op te de te bedekken oppervlakken afgerold te worden aangebracht, mits aanpassing door versnijden met het mes.
Vloerenlegger	De werknemer die is belast met het zo nodig volgens tekening vervaardigen van dekvloeren.
Vloerkanaal	Koker, meestal in metaal, op de draagvloer aangebracht, waarin kabels geplaatst worden. Vloerkanaal worden bij voorkeur in de uitvullaag onder de dekvloer en soms gedeeltelijk in de dekvloer ingewerkt.
Vloerkanaal	Koker, meestal van metaal of kunststof, die op de draagvloer wordt aangebracht teneinde daarin kabels te plaatsen.
Vloerpas	Hoogte, peil van de vloer, op één meter onder de meterpas, d.i. onder het peilmerkteken. Zie ook Meterpas en Peilmerkteken.
Vloerspaan	Spaan die wordt gebruikt bij het vervaardigen van dekvloeren.
Vloersysteem	Het totale vloerpakket bestaande uit een draagvloer, eventueel een dekvloer en/of eventueel een beschermlaag.
Vloerveld	Elk der segmenten waarin een vloer wordt verdeeld teneinde kleinere oppervlakken te verkrijgen, waardoor het opvangen van spanningen wordt vergemakkelijkt.
Vloerveld	Elk der velden of segmenten waarin een vloer wordt verdeeld ten einde kleinere oppervlakken te bekomen en het opvangen van de spanningen te vergemakkelijken of te beperken.
Vlottende vloer	Gallicisme voor zwevende dekvloer.
Vochtaccumulatie	De tijdelijke opeenhoping van waterdamp in een constructie en haar afwerking.
Vochtaccumulatie	Hoeveelheid vocht die zich in een gebouw of een deel ervan accumuleert en om die condensatie,...
Vochtgehalte	De hoeveelheid vocht, doorgaans in massaprocent en soms in volumeprocent uitgedrukt, die een materiaal of product bevat.
Vochtgehalte	Hoeveelheid vocht (water), doorgaans in massaprocent en soms in volumeprocent uitgedrukt, die een materiaal of product bevat. Zie ook Evenwichtsvochtgehalte en Bouwvocht.
Vochtmeter	Toestel om het vochtgehalte aan het oppervlak of in de massa te meten. Bijvoorbeeld: weerstandmeter of carbideflus.
Vochtwerend	Tegen vochtindringing beschermend.
Vochtwerend Middel	Product met hydrofobe eigenschappen dat gebruikt wordt om een materiaal minder indringbaar te maken voor vocht (water).
Vochtwerend Middel	Product met hydrofobe eigenschappen dat gebruikt wordt om een materiaal minder indringbaar te maken voor water. Zie ook Hydrofoob.
Voeg	Geplande en/of nagestreefde onderbreking, al dan niet in de volle diepte van een dekvloer of een ander bouwdeel, eventueel met een speciale afwerking (*).
Voeg	Plaats waar delen van een constructie in elkaar gevoegd, met elkaar verbonden zijn, of elkaar ontmoeten.
Voet	Basement of plint van een muur of het onderste deel van een dak, geleding, etc.
Voetlijst	Zie plintlat.
Voetmatkader	Kader, meestal in metaal, dat in de dekvloer ingewerkt wordt en waarin een voetmat verzonken wordt. In het voetmatkader wordt eventueel de waterafvoer ingewerkt. Ook andere kaders zoals voor putdeksels kunnen voorzien worden.
Vol en zat	Vakterm voor het op royale wijze inbedden van een bouwelement in de specie.
Volumieke Massa	De massa (kg) dat een materiaal (m ³) weegt. Vroeger gebruikte benamingen zijn: soortelijk gewicht, densiteit, dichtheid.
Volumieke Massa (P)	Massa (kg) dat een bepaald volume materiaal (m ³) weegt; dekvloerzand bijvoorbeeld heeft een volumieke massa van ongeveer 1.650 kg/m ³ . Vroeger gebruikte benamingen zijn : soortelijk gewicht, densiteit, dichtheid.
Voluten	Krullen aan een ionisch kapiteel.
Voluut	Spiraal of kruisvormige versiering van Ionische of Corinthische Kapitelen; ook toegepast als krul voor klauw- of vleugelstukken van gevels, deuren of vensteromlijstingen.
Voorlijmen	Te ontraden term voor voorstrijken.
Voorstrijken	Het voorbehandelen van een ondergrond teneinde deze minder doordringbaar te maken voor vocht, kleurstoffen en plaatselijke verontreinigingen.
Voorstrijkmiddel	Het materiaal waarmee wordt voorgestreekt.
Voorstrijkmiddel	Zie Primer
Voorstrijkmiddel	Vloeistof, meestal bedoeld voor het vastmaken van een ondergrond met weinig samenhang, of het min of meer ondoordringbaar maken van een zuigende ondergrond.

Afbouwlexiconrestauratiebestek

Voortgangscntrole	Het vergelijken van het verloop van het werk zoals op het tijd- en werkschema is aangegeven met de werkelijke stand van het werk.
Vorktracering	Raamtracering van vensters met een boog in de top. De stijlen van het venster splitsen zich boven de aanzetten van de boog in armen die worden dooreengevlochten. De eenvoudigste vorktracering is die van stijl gesplitst in twee armen.
Vorstschade	1. Deformatie van bouwdelen als gevolg van expansie door ijsvorming. 2. Schade ontstaan door het niet binden van kunststoffen ten gevolge van een te lage temperatuur tijdens en na de verwerking
Vorstschade	Vervorming met schade van bouwdelen of bouwmaterialen als gevolg van de expansie die optreedt bij ijsvorming.
Vorstschade	Deformatie van bouwdelen als gevolg van expansie door ijsvorming.
Vrijdragend	Boven een open ruimte zonder steunpunt in die ruimte geconstrueerd.
Vrijhangend	Zie vrijdragend.
Vulstof	Elke stof die een materiaal volume geeft en mede bepalend is voor mechanische, fysische en chemische eigenschappen.
Vulstof	Materiaal, zonder actieve rol, dat in bepaalde hoeveelheden (dosering) aan het bindmiddel toegevoegd wordt en medebepalend is voor de mechanische, fysische en chemische eigenschappen (*).
Wand	Uit één of meer bouwmaterialen samengesteld verticaal bouwdeel bestemd ter begrenzing van een ruimte. Te onderscheiden in binnenwand en buitenwand. Zie ook gevel.
Wand	Uit een of meer bouwmaterialen samengesteld bouwdeel ter begrenzing van een ruimte.
Wandensteller	De werknemer die is belast met de vervaardiging van systeemwanden.
Wapenen	Het inbrengen in de specie van een gaas of net (meestal metaal of kunststof) met de bedoeling schade aan de afwerklaag als gevolg van krimp, kruip of uitzetting te voorkomen.
Wapening	Materiaal, meestal van al dan niet beschermd metaal, met een hoge trekweerstand, dat in de mortelspecie wordt ingebed. Een wapeningsnet wordt doorgaans berekend, terwijl een versterkingsnet of verbindingsnet (met similaire functie) niet berekend wordt (*). Zie ook Gegalvaniseerd wapeningsnet en verzinkt wapeningsnet.
Wapeningsgaas	Zie wapeningsweefsel.
Wapeningsnet	Samenstel van (meestal metalen) staven of strips dat in een speciaalaag wordt aangebracht. Zie ook wapenen en wapeningsweefsel.
Wapeningsnet	Zie wapeningsweefsel.
Wapeningsweefsel	Gegeven materiaal (meestal van kunststof of textiel) met een hoge weerstand tegen trekspanningen dat wordt ingebed in specie. Zie ook wapenen.
Wapeningsweefsel	Materiaal met hoge weerstand tegen trekspanningen dat wordt ingebed in specie.
Warmte - accumulatie	Het vermogen van een materiaal om warmte in toenemende mate op te nemen.
Warmte - isolatie	Te ontraden term voor thermische isolatie.
Warmteaccumulatie	Het opnemen en tijdelijk bewaren van warmte (energie) in een materiaal.
Warmte-Accumulatie	Het opnemen en tijdelijk bewaren van warmte (energie) in een materiaal.
Warmtecapaciteit	De hoeveelheid warmte die nodig is om 1 kilo materie met 1 graad Kelvin in temperatuur te doen stijgen.
Warmtecapaciteit	De hoeveelheid warmte die nodig is om 1 m ³ materie 1 graad Kelvin in temperatuur te doen stijgen.
Warmtecapaciteit	Hoeveelheid warmte die nodig is om 1 kg materie met 1 kelvin (K) in temperatuur te doen stijgen. De warmtecapaciteit wordt met het symbool c aangeduid. Ze wordt gewoonlijk uitgedrukt in J/kg.K. Wordt ook soortelijke warmte genoemd.
Warmtedoorgangskoëfficiënt (K)	Hoeveelheid warmte die in stationaire omstandigheden doorheen een constructie gaat, per eenheid van tijd (seconde), per eenheid van oppervlakte (m ²) en per eenheid van temperatuurverschil (K) tussen de omgevingen langs beide zijden van de constructie. De k-waarde wordt uitgedrukt in W/m ² K.
Warmtegeleidingscoëfficiënt	De hoeveelheid warmte die onder stationaire condities per seconde, per m ² en per graad temperatuurverschil tussen de ene en de andere zijde door een constructie wordt doorgelaten in W/m ² K. (symbool K)
Warmtegeleidingscoëfficiënt	Een materiaaleigenschap die aangeeft hoeveel warmte in W door 1m ² van een materiaal zal gaan bij een dikte van 1 M en een temperatuurverschil tussen beide grensvlakken van 1 graad Kelvin in W/mK. (symbool lambda)
Warmtegeleidingscoëfficiënt (λ)	Hoeveelheid warmte (W) die per eenheid van oppervlakte (1 m ²) door een materiaal gaat, bij een dikte van 1 m en bij een temperatuurverschil tussen beiden grensvlakken van 1 K. Hoe hoger de λ-waarde, hoe minder thermisch isolerend het materiaal is. De λ-waarde wordt uitgedrukt in W/m.K.
Warmte-Isolatie	Zie thermische isolatie.
Warmte-Isolatie	Zie Thermische isolatie.
Warmtestroomdichtheid	De warmte stroom per m ² in W/mK.
Warmtetransmissie	Warmtetransport, warmte-overbrenging, warmte-overdracht.
Warmteweerstand	De omgekeerde waarde van de warmtedoorgangskoëfficiënt in m ² K/W (symbool R1).
Warmteweerstand (R)	Omgekeerde van de warmtedoorgangskoëfficiënt in m ² K/W.
Wasbaar	Bestand tegen reinigen met een product op waterbasis.
Wasbaar	Een laag die te reinigen is zonder te worden aangetast.
Water/Cementfactor	De verhouding in specie van de hoeveelheid (massa) water tot de hoeveelheid (massa) cement gemengd. (W/C-factor).
Water/Cementfactor	Verhouding van de hoeveelheid (massa) water (toegevoegd aan het mengsel of aanwezig in de vulstoffen) tot de hoeveelheid (massa) gebruikt cement. Dit gegeven is zeer gebruikelijk bij beton (W/C-factor).
Waterafstotend	Eigenschap van producten die worden toegepast om bouwstoffen minder doordringbaar te maken voor water. Zie ook vochtwerend.
Waterafstotend	Zie Hydrofoob.
Waterdampconcentratie	De massa waterdamp per volume-eenheid lucht in kg/m ³ .

Waterdampconcentratie	Massa waterdamp aanwezig in één volume-eenheid lucht (m ³). Dit gegeven wordt uitgedrukt in kg/m ³ . Het staat in rechtstreeks verband met de dampspanning bij een bepaalde temperatuur en met het risico van condensatievorming (verzadiging).
Waterdampconcentratie	De massa waterdamp per volume-eenheid lucht in kg/m ³ .
Waterdicht	Ondoordringbaar voor water (impermeabel).
Waterhol	Groef aan de onderzijde van vooruitstekende dorpels, die dient om te voorkomen dat het water langs een muur afloopt.
Waterkering	Een natuurlijke of kunstmatige begrenzing of afscheiding die het water in zijn loop tegenhoudt.
Waterslag	Zie raamdorpel.
Watervast	Bestand tegen water; niet oploosend in water.
Waterwerend	De eigenschap van een materiaal of product die belet dat water ergens komt of zich afzet.
Weefsel	Zie wapeningsweefsel.
Weefselen	Te ontraden term voor het aanbrengen van wapeningsweefsel.
Wenkbrauw	Enigszins uitkragende, gemetselde of gepleisterde decoratieve band aan de bovenzijde van een venster of deur.
Werkbeschrijving	Het deel van het bestek dat de kwaliteit, de samenstelling, de maten voor bouwdelen, bewerkingen en bouwstoffen gespecificeerd beschrijft voor een bepaald (onderdeel van een) bouwwerk.
Werkbeton	Zie Zuiverheidsbeton.
Werken	Het onafhankelijk van elkaar bewegen van bouwdelen.
Werkplanning	Een document waarin de aard, het moment en de volgorde van activiteiten wordt vastgelegd.
Werkprogramma	Zie werkplanning.
Werkschema	Een tijdplan dat de aard, de volgorde en de duur beschrijft van de benodigde arbeid voor het betreffende werk.
Werktekening	Een gedetailleerd ontwerp voor het maken van bouwdelen of producten dat door de bouwdirectie is goedgekeurd.
Werkvoorbereiding	Het bepalen van de wijze waarop een werk moet worden gemaakt. Dit betreft onder meer de keuze van werkmethode, volgorde van bewerkingen en materieel.
Wimberg	Een siergevel boven vensters en portalen in de gotische bouwstijl.
Windveer	Plank aan weerskanten van een rieten- of pannendak ter afdekking van de voorrand, veelal voorzien van decoratief houtsnijwerk.
Witpleisteren	Egaal en wit afwerken met kalkgipspleister.
witschuurwerk	Een vorm van afwerken waardoor een wit geschuurd uiterlijk ontstaat.
Witten	Het behandelen van plafonds of wanden met een dunvloeibaar kalkproduct.
Wolfsdak	Dak met afgeschuinde kanten aan de korte zijden.
Zaalkerk	Een beukige en rechthoekige kerk.
zadeldak	Dak met twee dakschilden die aan de bovenzijde bij de nok samenkomen. Is de meest voorkomende dakvorm.
Zand	Fijne granulaten als vulstof gebruikt in mortel en beton (*).
Zand	Fijne granulaten van minerale aard die onder meer als vulstof worden gebruikt in species en pleisters.
Zandbed (Gestabiliseerd)	Een laag bestaande uit fijne minerale granulaten en een kleine hoeveelheid hydraulisch bindmiddel, die afgetrokken wordt en na verharding een stabiele laag vormt.
Zandbed, gestabiliseerd	Laag bestaande uit fijne granulaten, een kleine hoeveelheid hydraulisch bindmiddel en water, die afgetrokken wordt en na verharding een stabiele laag vormt (cf. Technische voorlichting (1)).
Zandstralen	Het met hoge druk spuiten van een zand/water- of zand/luchtmengsel, met als doel materie aan het oppervlak weg te nemen, om een oppervlak te reinigen, een ruw aspect te geven of om bepaalde lagen van de ondergrond te verwijderen. Zie ook Gritstralen.
Zandstralen	Het met hogedruk spuiten van een zandwatermengsel om een oppervlak te reinigen of een ruw aspect te geven.
Zandstralen	Het met hoge druk spuiten van een zand-water-mengsel, om een oppervlak te reinigen en/of te verfraaien.
Zelfnivellerend	De eigenschap van een dekvloerspecie om zich op natuurlijke wijze, soms net enige hulp, over de ondergrond te verspreiden, zodanig dat er een praktisch horizontaal en vlak oppervlak wordt verkregen.
Zelfnivellerend	Zie Self levelling.
Zetsteen	1. wetsteen; 2. elk van de steentjes van terrazzowerk.
Zetten	Het bewegen tijdens of na het bouwproces van één of meerderen bouwonderdelen, normaal totdat stabilisatie optreedt. Het zetten, dat dikwijls differentieel gebeurt, kan aanleiding geven tot scheuren en barsten. Dezelfde term wordt gebruikt voor het in dikte verminderen van bepaalde lagen of samenstellingen.
Zetten	Het door krimpen als gevolg van droging van de specie in stabiele evenwicht komen van bouwdelen tijdens en na het bouwproces. (Er is sprake van stabiliteit als de reactiekrachten ruim binnen de maximaal toelaatbare grenzen blijven).
Zetting	Tijdsafhankelijke vervorming in de samendrukbare lagen van de ondergrond onder invloed van de permanente belasting en de momentane veranderlijke belasting.
Zetvoeg	Bewegingsvoeg om zettingen van het gebouw of een deel daarvan op te nemen.
Zetvoeg	Bewegingsvoeg om zettingen van het gebouw of ene deel ervan op te nemen.
Zoeten	Bewerken van een mineraal oppervlak. Effen maar niet glanzend maken na het schuren.
Zomerhuis	Klein bijgebouw achter of naast een boerderij gelegen, geschikt voor zomerverblijf en vaak oof in gebruik als kaasmakerij.
Zuil	Kolom of drager met een schacht, die op een voetstuk of basement rust en bekroond wordt door een kapiteel.

Zuiverheidsbeton	Dunne laag (gewoonlijk mager) beton, al dan niet gewapend, op de grond gespreid ten einde een voldoende regelmatige, propere en droge basis te bekomen om hierop correct andere elementen en lagen van de infrastructuur te plaatsen.
Zuurgraad	De mate van zuurheid van een stof (symbool pH).
Zuurgraad	De mate van zuurheid van een stof aangeduid met pH.
Zuurtegraad	Mate van zuurheid van een stof, aangeduid met de pH-waarde.
Zweeds Mes	Handgereedschap voor de stukadoor. Wordt gebruikt bij het uitvlakken van betonondergronden.
Zweeds Mes	Handgereedschap voor de stukadoor. Wordt gebruikt bij het uitvlakken van betonondergronden.
Zwevende Vloer	Dekvloer die geen direct contact heeft met de draagvloer, wanden, kolommen en leidingen.
Zwevende Vloer	Dekvloer die geen direct contact heeft met de draagvloer, wanden, kolommen en leidingen.
Zwik	Het hoekstuk tussen een boog en de rechthoekige omlijsting waarin de boog is gevat.

Bijlage IV: Literatuurlijst

Deze literatuurlijst geeft een beeld van de boeken die over dit onderwerp zijn geschreven, zowel in technische als in vormgevende zin. Voor meer informatie kunt u zich wenden tot de leden van de werkgroep.

Techniek en materiaal

- Arendzen, G. en Vriend, J.J. *Modern Stucadoorwerk* Amsterdam z.j.
- Ashurst, J. en Ashurst N *Practical Building Conservation volume 2 Brick, Terracotta & Earth en Practical Building Conservation, volume 3: mortars, plasters & renders* English Heritage 1988, reprint 1989
- Balen, K. van en Bommel, B. van; Hees, R. van; Hunen, M. van; Rhijn, J. van; Rooden, M. van *Kalkboek het gebruik van kalk als bindmiddel voor metsel- en voegmortels in verleden en heden* Zeist 2003, RDMZ ISBN 90 72 69 13 69
- Bankart, G.P. *The Art of the Plasterer, an account of the decorative development of the craft, chiefly in England* 1908
- Bankart, G.P. *Modern plasterwork construction; casting and fining; fibrous, solid and reinforced* 1926
- Beard, G. *Stucco and decorative plasterwork in Europe ook verschenen als: Stuck, die entwicklung plastischer Decoration* 1983
- Beard, G. *Craftsmen and interior decoration in England 1660-1820* 1981
- Bedrijfschap STS *Pleistersystemen binnen/buiten* 1995 ISBN 90 71 86 00 51
- Bohnagen, A. *Der Stukkateur und Gipsler*, Leipzig 1914 reprint München 1987
- Boué, A. *Historische Fassadenputze Erhaltung und Rekonstruktion* Fraunhofer IRB Verlag Stuttgart 2000 ISBN 38 16 74 74 34
- Branden, F. van den en Knowles, M. *Plastering, skill and practice* Chicago USA 1953, 5e druk 1967
- Bruin-Van Ruiten A.M. de (eindred.) *Stukadoortechnieken* Savantis Waddinxveen 2007 ISBN 97 89 07 29 86 44 3
- Decavele, J. en Doucet, B. (red) *De Opera van Gent*, Lannoo Tielt 1993 ISBN 90 209 22513
- Denslagen, W.F. en Vries, A. de *Kleur op historische gebouwen* RDMZ/SDU 1984 ISBN 90 12 04 52 74
- Dettmering, T. en Kollmann, H. *Putze in Bausanierung und Denkmalpflege* Berlin 2001 ISBN 33 45 00 71 93
- Doerner, Max *Malmaterial und seine Verwendung im Bilde* Stuttgart 1921 13e herdruk 1971
- Frössel, F. *Lexikon der Putz- und Stucktechnik* Fraunhofer IRB Verlag Stuttgart 1999 ISBN 38 16 74 70 00
- Frössel, F. *Handbuch Putz und Stuck Herstellung, Beschichtung und Sanierung für Neu- und Altbau* Callwey Verlag München 2003 ISBN 37 66 71 56 74
- Geldof, G.P. en Willemsen, P.W.A. en Schleicher, H.G. *Stukadoren* Culemborg 1969
- Grünebaum, G. *Papiermaché, geschichte, Objekte, Rezepte* Köln 1993 ISBN 37 70 12 91 13
- Hartman, E.H. *Dakbedekking, plafonds* Amsterdam 1859
- Hennaut, E. Schudel, J. Vandenbreeden, L. van Santvoort W. *Sgraffiti in Brussel* Brussel 1992 ISBN 90 51 30 14 48
- Kloes, J.A. van der *Handleiding voor den metselaar en stukadoor* Leiden 1908
- Knoepfli, A. Emmenegger, O. Koller, M. Meyer, A. *Reclams Handbuch der künstlerischen Techniken, Heft 2: Wandmalerei, Mosaik* Stuttgart 1990 ISBN 31 50 10 34 52

- Künzel, H. *Schäden an Fassadenputzen* Fraunhofer IRB Verlag Stuttgart 1994, 2e verbeterde druk 2000 ISBN 38 16 74 16 73
- Künzel, H. *Aussenputz, Untersuchungen, Erfahrungen, Überlegungen* Fraunhofer IRB Verlag Stuttgart 2003 ISBN 38 16 76 21 74
- Lade, K. Winkler, A. *Putz, Stuck, Rabitz Handbuch für das Gewerbe* Stuttgart 4e druk 1952
- Leixner, S. Raddatz, A. *Der Stukkateur, Handbuch für das Gewerbe* Stuttgart 1985 ISBN 38 73 46 07 42
- Maier, J. *Putz und Stuck, Materialien Anwendungstechniken Restaurierung*
- Metman, P.W.A. *Gepleisterd bouwen* Den Haag 1991
- Millar, W. *Plastering, plain and decorative* 1897
- Oosterhof, Ant. P. *Handboek voor den stucadoor* Amsterdam 1932
- Pearce, E. *The Art of the Plasterer* 1680
- Poptie, A. *Handboek voor de stukadoor 2 dl* Haarlem 1950
- Rauschenbach, F. *Organische Mörtelzusätze Stuck - Putz - Trockenbau* 1994
- RDMZ *Restauratievademecum* RDMZ/SDU 1985/1998
- Reul, H. *Die Sanierung der Sanierung, Grundlagen und Fallbeispiele* Fraunhofer IRB Verlag Stuttgart 2005 ISBN 38 16 76 80 08
- Rombock, U. e.a. *Putze und Schlämme in der Denkmalpflege* Fraunhofer IRB Verlag Stuttgart
- Savantis Vakcentrum Afbouw en Onderhoud *Opleiding restauratie Stukadoor*, diverse opleidingsmappen, Waddinxveen 2004
- Sawyer, J.T. *Plastering* 1951, 2e druk 1966
- Schelling, E. van der *Het stukadoorsambacht, handleiding voor jonge stukadoors, 2 dln.* Stichting vakopleiding Stukadoorsbedrijf Haarlem 1956
- Schiele, E. en Berens L.W. *Kalk Herstellung-Eigenschaften-Verwendung* Düsseldorf 1972
- Schönburg, K. *Schäden an Sichtflächen* Berlin 1993 ISBN 33 45 00 54 68
- Schönburg, K. *Historische beschichtungstechniken* Berlin 2002 ISBN 33 45 00 79 67
- Schönburg, K. *Gestalten mit Putzmörteln* Berlin 1991 ISBN 33 45 00 44 45
- Snaet, J. en Deckers, K. *De spektakelzaal van de Koninklijke Muntschouwburg in Brussel en het gebruik van carton-pierre*, in: Gentse bijdragen tot de interieurgeschiedenis vol 35, 2006
- STABU *STABU-standaard 2007 bestekssystematiek voor de woning- en utiliteitsbouw* Ede 2007 ISBN 97 89 05 15 60 18 3
- Stokroos, M. *Terra cotta in Nederland, het gebruik van terra cotta en kunststeen in de 19e eeuw*, Amsterdam 1985
- Taylor, J.B. *Plastering* G. Godwin Ltd. 4e druk 1985
- Venzmer, H. *Putzinstandsetzung* Verlag für Bauwesen Berlin 1998 ISBN 33 45 00 67 07
- Vierl, P. *Putz und Stuck, herstellen restaurieren* Calwey München 1984
- Voskuil, J.J. *Van vlechtwerk tot baksteen, geschiedenis van de wanden van het boerenhuis in Nederland* SHBO / Terra Arnhem 1979
- Wihr, R. *Fussböden* München 1985 ISBN
- Wilcke, H. *Stuck und Gipsarbeiten* Verlag für Bauwesen Berlin 1973

Vormgeving

- Berg, H.M. van den *Interieur decoraties in het tweede kwart van de 18e eeuw* 1967
- Berg, H.M. van den *Het architectonische werk van J.P. van Bourscheit de Jonge in de Noordelijke Nederlanden* 1964
- Blunt, A. *Barok en Rococo* Amerongen 1979
- Borchgrave d'Altena, J. de *Décors anciens d'intérieurs mosans dl. III* Luik 1932
- Breedveldt Boer, I.M. *Plafonds in Nederland 1300 - 1800* RDMZ/SDU 1991

- Dumas, Ch. Rosenberg, H.P.R. en Kievit (red.), P.R. de *Het Kabinet der Koningin Geschiedenis van het instituut en het huis aan de Korte Vijverberg* Den Haag 1991
- Eeghen, Chr. P. van *Jacob Cats en de Husly's als decorateurs van het huis Herengracht 310*
- Fock, C.W.en Jager, G.W.M. *Italiaans stucwerk in Den Haag en Leiden 1700 1800* Delft 1984
- Fock, C.W. *18e eeuwse stucwerk in Nederland*
- Freling, W.V.J. *Stucwerk in het Nederlandse woonhuis uit de 17e en 18e eeuw* Leeuwarden 1993, 2e druk 1996 ISBN 90 74 25 21 68
- Genicot, L.Fr. *Chateau de Plaisance Het groot kastelenboek van België 2 delen Kastelen en buitenplaatsen* Brussel 1977
- Grijzenhout, F.en Tuyll van Serooskerken, C. van *Edele eenvoud 1765-1800, Neo-classicisme in Nederland* Zwolle 1989 ISBN 90 66 30 18 56
- Jourdain, M. *English Decorative Plasterwork of the Renaissance* Londen 1926
- Jourdain, M. *English Interior Decoration 1500-1830* Londen 1950
- Lunsingh Scheurleer, Th. H. Fock, C.W. Dissel, A.J. van *Het Rapenburg, geschiedenis van een Leidse gracht, 6 delen* Leiden. In deel 4 uitgebreid verhaal over Interieurstucwerk in Leiden (blz 79-133) 1989 ISBN 90 64 71 23 1x
- Ozinga, M.D. *Daniël Marot, de schepper van den hollandschen Lodewijk XIV* stijl Amsterdam 1938
- Puters, A. *Vasalli et Gagini, stucateurs italiens au pays Liège* Luik 1960
- Thornton, P. *Authentic décor, The domestic interior 1620 1920* Londen 1984
- Thornton, P. *Seventeenth Century Interior Decoration in England, France and Holland* Londen 1978
- Verrees, W. *Jan Christiaan Hansche*

Bijlage V. Websites

Als startpunt voor aanvullende informatie worden hier enkele websites genoemd. Deze lijst is alles behalve uitputtend.

www.bedrijfschapafbouw.nl
www.irbdirekt.de/schadis/
www.racm.nl
www.stucgilde.nl
www.monumentenwacht.nl
www.tno.nl
www.STABU.org

Voor meer informatie:

Bedrijfschap Afbouw

Mauritskade 27

2514 HD Den Haag

Telefoon: 070 - 33 66 500

Fax: 070 - 33 66 533

E-mail: post@bedrijfschapafbouw.nl

Internet: www.bedrijfschapafbouw.nl

Afdeling Techniek

Secretariaat Veenendaal

E-mail: techniek@bedrijfschapafbouw.nl

Telefoon: 0318 - 505 602

Fax: 0318 - 550 119